

Міністерство освіти і науки України
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Кафедра культурології

ПРОБЛЕМИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції
(21 березня 2019 року)

Харків
«Право»
2019

УДК 13:130.1(130.2)+340+37.04+8

П78

Редакційна колегія:

А. П. Гетьман – д. ю. н., професор, проректор з наукової роботи НЮУ ім. Ярослава Мудрого (голова редколегії);

В. О. Лозовой – д. ф. н., професор, завідувач кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого (заступник голови редколегії);

О. В. Прудникова – д. ф. н., доцент, доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого;

Л. М. Сідак – к. ф. н., доцент, доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого (секретар редколегії);

Ю. А. Меліхова – к. ю. н., доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Проблеми саморозвитку особистості в сучасному українському соціумі : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (21 берез. 2019 р.) / НЮУ ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2019. – 126 с.

ISBN 978-966-937-656-5

Збірник містить наукові статті й тези наукових доповідей з питань філософської антропології, філософії культури, соціальної філософії, філософії права, психології, педагогіки, культурології та актуальних проблем освіти і виховання в сучасних умовах соціокультурного розвитку.

Для викладачів, докторантів, аспірантів, студентів гуманітарних закладів вищої освіти та вчителів загальноосвітніх шкіл.

УДК 13:130.1(130.2)+340+37.04+8

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2019

© Оформлення. Видавництво «Право», 2019

ISBN 978-966-937-656-5

Напрям 1
**ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА САМОРОЗВИТОК
ОСОБИСТОСТІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

В. О. Лозовий
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

**САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ: ПРОБЛЕМИ
ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ**

Цивілізаційні процеси III тисячоліття в епіцентр свого подальшого розвитку висувають людину, яку соціум сприймає як унікальну біосоціо-духовну істоту, від якої залежить ефективний розвиток суспільства. Інформаційна культура потребує від людини надзвичайної мобільності. Сучасник за своє життя може суттєво змінювати соціальні ролі та функції, середовище життєдіяльності. Його біографічний проект може постійно корегуватися, а то й змінюватись. Отже, сучасне життя все більше потребує від людини постійного саморозвитку з метою швидкої соціальної адаптації до середовища, яке активно змінюється під впливом її діяльності.

Історія свідчить, що тривалий час права і свобода людини обмежувались, а тогочасні суспільства, їх виховні системи були зацікавлені у формуванні соціально типової особистості. В умовах, коли розширюються права і свобода людини, зростає значущість саморозвитку (самовиховання, самовдосконалення) особистості. В умовах незалежної України, коли людина за Конституцією України визнається найвищою соціальною цінністю суспільства, то вона має постійно підноситися як соціодуховна істота у своєму соціальному та моральному розвитку.

Наукові дослідження усвідомленого саморозвитку особистості починаються наприкінці XIX – на початку XX ст. Більше уваги приділялося проблемам самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення з 60-х років XX ст. Здебільшого це були пошукові роботи психолого-педагогічного спрямування. Наприкінці XX ст. почали досліджувати філософські, етичні, соціологічні аспекти усвідомлених форм самороз-

вितку особистості. Перехід від індустріальної цивілізації до інформаційної активізував наукові пошуки проблем саморозвитку особистості. Збільшується кількість публікацій та їх географія. На початок XXI ст. сформувалися такі напрями наукових пошуків проблем саморозвитку особистості, як загальнонауковий, загальнофілософський, психолого-педагогічний, культурологічний, соціологічний, етичний тощо. На початок 2006 року було опубліковано більше як 1200 наукових, науково-методичних праць (монографії, статті, тези, навчальні посібники тощо) різними мовами.

Науковці обґрунтували діяльнісно-забезпечувальну та духовно-ціннісну природу саморозвитку особистості, форми її прояву (неусвідомлені – стихійні, спонтанні та усвідомлені: найбільш прості – соціальна адаптація, саморегуляція та більш складні – самовиховання, самовдосконалення). Саморозвиток особистості розуміється як індивідуальна активність, що спрямована на розвиток, розгортання в собі того, що не успадковується, на вироблення особистісних якостей, навичок, що мають відбиток власних зусиль, напрацювань. Це реалізація біографічного проекту щодо розвитку соціального й професійного потенціалу та спрямованості світоглядних орієнтирів особистості як індивідуальності. Саморозвиток особистості зароджується у вихованні й поступово переростає в самовиховання, самовдосконалення. Життєвий досвід видатних людей свідчить, як вони завдяки самовдосконаленню ставали індивідуальностями, служили своїй Батьківщині, людству. Підтвердженням може слугувати серія книг «Життя славетних людей».

Самовиховання, самовдосконалення є засобом досягнення самоцінності особистості й залежать від її світогляду. Вони залишаються одними з найбільш важливих, але недостатньо використовуваних резервів в активізації людського чинника в українському суспільстві. Перешкодами самовиховної активності сучасника є обмежені можливості соціально-творчої діяльності, відчуження людини від власності та влади, споживацтво, невисокий рівень продуктивності праці, заниження темпів оновлення устаткування, упровадження прогресивних технологій, суперечність між зростанням рівня освіти та незабезпеченістю молоді працею відповідно до здобутої освіти, зрівнялівка в оплаті кваліфікованої, мало-кваліфікованої і некваліфікованої праці, інтелектуальна та психічна деградація в окремих соціально-професійних групах, егоїзм, індивідуалізм, авторитарна педагогіка, волонтаризм управлінців тощо. Оптимізувати саморозвиток особистості може цілеспрямований вплив суб'єктів управ-

ління соціальними процесами на умови життя людей з метою їх гуманізації, стимулювання творчого саморозвитку та духовного піднесення.

Потребують глибокого дослідження соціальна і особистісна детермінація, закономірності становлення та функціонування самовиховання, самовдосконалення, керівництво цими процесами в сучасних умовах. Поза увагою науковців залишаються проблеми саморозвитку в різних соціально-демографічних та соціально-професійних групах сучасного українського суспільства, виявлення чинників, що активізують самовиховну діяльність людини. У процесі виховання важливо довести до свідомості кожного, особливо молоді, думку про важливість самовиховання, самовдосконалення в становленні та розвитку особистості, а відтак й індивідуальності.

Ю. Ю. Калиновський

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Є. М. Мануйлов

*кандидат філософських наук, професор,
професор кафедри філософії Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ДУХОВНИЙ САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Становлення особистості детерміновано низкою взаємопов'язаних чинників, які мають соціально-економічний, ментально-психологічний, політико-правовий та інший характер. Невід'ємними складовими сутності особистості як соціально-психологічного й культурного феномену є показники її духовного розвитку. Варто зазначити, що духовний саморозвиток особистості відбувається у нормативно-ціннісній системі координат, що утверджується культурними й державотворчими практиками в тій або іншій країні. Інституційна складова становлення особистості має рамковий характер та регулюється соціальними санкціями різного ґатунку. Зокрема, у демократичних державах людина отримує більше

свободи для самовираження й ціннісного вибору, порівняно з авторитарними та тоталітарними системами. Разом з тим, свобода вибору передбачає більш високий рівень відповідальності особистості за реалізацію власного життєвого проекту, потребує необхідних знань, принципів, світоглядних переконань тощо. Ціннісна палітра саморозвитку людини може набувати різноманітних форм та смислових відтінків, що обумовлено об'єктивними та суб'єктивними чинниками.

З точки зору науковців, саморозвиток – це процес, що включає в себе усвідомлення та прийняття власного досвіду й власної особистості. Усвідомлення власного досвіду ефективно відбувається в процесі народження наративу, в якому відображена історія життя особистості. У процесі переосмислення історії життя та створення нового наративу не лише відбувається реконструювання власного досвіду, а й з'являється новий погляд на власну особистість, що є однією з умов її саморозвитку. Одним з видів наративу є автонаратив, що є засобом розкриття внутрішніх основ особистості, змісту її «Я-концепції», в процесі опису тих подій життя, які кардинально вплинули на усвідомлення власного «Я» та розвиток особистості [1, с. 85].

Державотворчі процеси та демократизація суспільного життя, що відбуваються у сучасній Україні надали людині якісно нові можливості для плюралістичного духовного становлення. На переконання фахівців, під духовним розвитком можна розуміти міру переживання особистістю безпосередності контакту з певними цінностями, ототожнення себе з ними, трансформацію їх у переживання смислів, розміщення у певному порядку (від нижчого до вищого провідного) та породження відповідних ієрархії смислів життєвих актів [2, с. 36].

Національний державотворчий поступ актуалізував у вітчизняному соціумі різноманітні духовні цінності, а саме загальнолюдські, національні, етнічні, релігійні, екзистенційно-ментальні та ін. Політико-правова та інституційна свобода в Україні стала підґрунтям для становлення вільної, духовно розвиненої особистості.

Разом з тим, на духовний саморозвиток особистості у вітчизняному суспільстві негативно впливають як історично-обумовлені, так і сучасні причини.

Як справедливо стверджує О. Колісник, Україна століттями перебувала в стані колонії, в якій метрополія руйнувала її культуру, забороняла її мову, денаціоналізувала населення, нав'язувала культуру й мову панівної нації, карними санкціями сіяла страх і прищеплювала безпорадність та примусово вводила ідеологію, яка виправдовувала ці без-

чинства. Українство занадто довго перебувало в глухій обороні й збереглося передусім завдяки українській мові, яка слугувала підмурівком для української етнічної ідентичності та для старту української національної еліти. Українська мова в неукраїнських державах жила і розвивалася тому, що її основним носієм було селянство, котре консервативно зберігало українську культуру [3, с. 108–109].

Безсумнівно, розбудова Української незалежної держави супроводжується відродженням духовності нашого народу, його історичної суб'єктності, що є ціннісним підґрунтям для всебічного саморозвитку особистості.

В той же час, на думку Т. Перглер, духовність можна розглядати як енергетичне підґрунтя, на основі якого відбуваються значні соціальні зрушення в процесі новітнього українського державотворення і визначаються аксіологічні принципи морального, виховного, культурного, освітнього, естетичного, релігійного характеру процесу державотворення, основними суб'єктами якого є українська нація, народ, різні прошарки населення, зокрема молодь, різноманітні державні і недержавні організації, структури громадянського суспільства тощо [4, с. 114].

Духовний саморозвиток особистості відбувається на тому ціннісному підґрунті, яке об'єктивно утворилося у певному суспільстві, нації, державі, соціальному середовищі. Важливо, щоб державницький поступ народу мав ціннісну основу у вигляді національної ідеї, яку опановує людина у результаті соціалізації та відбиває у індивідуальному духовному саморозвитку. Для того щоб стати питомим тлом для духовного становлення особистості, національна ідея повинна мати консолідуючий характер та відображати інтереси всього народу.

Так, на аксіологічні детермінанти української національної ідеї звертає увагу Н. Левченко, трактуючи її, перш за все як ціннісну категорію, феномен духовної культури, який не варто обмежувати лише політичним її компонентом. На його думку, українська національна ідея має органічно поєднати в собі надбання національної духовної культури й елементи загальнолюдської політичної традиції. Національна ідея як матриця державотворення відображає реальну історію українського народу, розвивається одночасно з його формуванням, однак на більш високому рівні свого існування перетворюється в українську державницьку ідею, що віддзеркалює інтереси й почуття всіх народів, які складають сьогодні українську політичну націю [5, с. 67–68].

У сучасних умовах Україна стикнулася з духовно-інформаційними загрозами, обумовленими «гібридною війною», розв'язаною проти нашої

держави. Відповідно інформаційні атаки негативно впливають на духовний саморозвиток українських громадян, зокрема можуть призводити до деформації світогляду.

У цьому контексті В. Клюс справедливо зазначає, що загрози у духовній сфері хоча й мають прихований характер, проте негативно впливають на соціально-політичні процеси і безпеку суспільства. До першої групи можна віднести небезпеку руйнування духовного світу людини, що загрожує становленню її свідомості, світоглядним основам, свободі думки, переконань, інтелектуальної діяльності. Друга група – це загрози усталеному функціонуванню всіх форм суспільної і масової свідомості та ментальності. До загроз функціонування духовних засад українського соціуму можна віднести:

- поступове витіснення вищих цінностей та ідеалів прагматичними, технократичними орієнтаціями, глобалізаторськими імперативами мислення;

- девальвацію моральних цінностей, культурних національних традицій, загальнолюдських цінностей;

- гуманітарні, техногенні та екологічні загрози, що виникають як наслідок наукової діяльності;

- діяльність нетрадиційних неорелігійних культів та тоталітарних сект, псевдодуховних і неформальних організацій, які нав'язують свідомості людей власні, часто антисоціальні цінності, розривають родинні зв'язки, пропагують соціально-політичну індиферентність. Така діяльність розцінюється як форма духовного насильства [6, с. 77].

Отже, духовне насильство та інформаційна війна, що здійснюються проти України, створюють серйозну небезпеку процесу розбудови незалежної, демократичної держави та не сприяють духовно-ціннісному саморозвитку особистості.

Підсумовуючи зазначимо, що духовний саморозвиток особистості має об'єктивно-суб'єктивний характер і детермінований напрямками, змістом та особливостями вітчизняного державотворення. Зокрема, позитивно впливає на духовне становлення людини національне-культурне відродження в нашій державі, розвиток української мови та літератури, законодавчі можливості вільно обирати систему світоглядних цінностей, принципів й переконань. Разом з тим, негативними чинниками духовного саморозвитку особистості у вітчизняному соціумі є несформованість національної ідеї, ціннісна поляризація у суспільстві та «гібридна війна», що здійснюється проти України.

Список використаних джерел:

1. Шиловська О. М. Наратив як засіб саморозвитку та духовного становлення особистості / О. М. Шиловська // Матеріали Всеукр. науково-практ. конф. «Українська еліта та її роль в державотворенні»: Зб. наук. пр. Військового гуманітарного інституту НАОУ. – Київ, 2000. – С. 351–355.
2. Колісник О. П. Траєкторії духовного саморозвитку особистості / О. П. Колісник // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2013. – № 1. – С. 29–37.
3. Колісник О. П. Ментальність, етнічний характер, ідентичність та духовний саморозвиток пересічного українця як чинники долі України / О. П. Колісник // Психологічні перспективи. – 2013. – Вип. 21. – С. 88–117.
4. Перглер Т. І. Політико-духовні передумови національного державотворення / Т. І. Перглер // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – 2013. – Вип. 12. – С. 113–117.
5. Левченко Н. В. Національна ідея як чинник державотворення в Україні. / Н. В. Левченко // Теорія та практика державного управління. – 2009. Вип. 2. – С. 66–75.
6. Клюс В. В. Релігійний екстремізм як загроза духовної безпеки України / В. В. Клюс // Митна справа. – 2014. – № 1(2.1). – С. 74–79.

О. Г. Данильян

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

О. П. Дзьобань

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Забезпечення захисту прав і свобод людини в інформаційній сфері є однією з найважливіших цілей інформаційної безпеки, а сама людина – найголовнішим її об'єктом.

Кожна держава повинна забезпечити людині, що перебуває на її території, можливість реалізації інформаційної свободи. Разом з тим, держава змушена обмежувати себе правом, у тому числі природними, інформаційними правами людини.

Виняткову роль в інформаційній свободі відіграють інформаційні права людини. Встановлюючи взаємозалежність належної й можливої поведінки, єдність і рівність взаємних прав та обов'язків, право, окреслюючи межі свободи, виступає як позитивне буття свободи, яке виключає самоуправство, свавілля, пригнічення особистості.

Право є засобом, який за допомогою спеціальних правових методів дозволяє реалізувати інформаційну свободу людини. Будучи породженням і результатом природного розвитку всього суспільства, право повинно враховувати інтереси як усього суспільства, так і індивіда. Право надає людині низку можливостей, скористувавшись якими вона зможе реалізувати притаманну їй інформаційну свободу.

Інформаційні права сьогодні потребують такого тлумачення, де, насамперед, враховуватиметься їх основна складова – інформаційна свобода. Враховуючи це, інформаційні права людини – це сукупність норм, що охороняються публічною владою, які закріплюють принцип рівноправ'я людей, встановлюють пріоритет свободи людини і охороняють свободу людини у сфері отримання, виробництва й передачі людиною інформації. Тут врахована як сукупність інформаційних прав, так і вплив свободи людини, основоположна роль інформаційної свободи при реалізації інформаційних прав.

Інформаційні права людини складаються з різного комплексу норм, що відрізняються своєю юридичною силою, територією дії, нормативністю тощо. Їх не можна виокремити у якусь певну групу, оскільки вони використовуються людиною у всіх сферах її життя, на різних етапах, що підкреслює значущість інформаційних прав, їх значне місце у житті кожної людини.

Крім прав, які безпосередньо реалізують інформаційну свободу, існують «суміжні права», під якими розуміється ціла група прав, які сприяють втіленню як цілої низки прав і свобод, так і інформаційної свободи людини, інформаційних прав. Це – право на петицію, на звернення до органів державної влади, свободи засобів масової інформації, право на отримання інформації про екологічну обстановку тощо. Інформаційні права не дублюють їх і співвідносяться як ціле й частка. Тобто, інформаційні права регулюють інформаційні процеси у сферах, які не врегу-

льовані іншими правами, що регламентують інформацію. Інформаційні права органічно входять у структуру інших прав і свобод, упорядковують інформаційні процеси. Але при використанні всіх прав, що відносяться до питань інформування людини, необхідно, перш за все, орієнтуватися на принципи інформаційної свободи людини, яка займає чільне місце і встановлює принципи використання прав, що відносяться до інформаційних процесів.

Оскільки інформаційна свобода зумовлює сукупність певних можливостей інформаційних прав, то саме про інформаційну свободу слід вести мову у сучасному суспільстві, з позицій інформаційної свободи слід вивчати і тлумачити інформаційні права людини. Таким чином, реалізація інформаційної свободи у сучасному суспільстві є одним з найважливіших завдань. Разом з тим, в Україні є деякі складнощі з такою реалізацією, що пов'язано з існуючою нерозвиненістю правової бази, відсутністю економічних, політичних, ідеологічних, соціальних гарантій втілення інформаційної свободи. На жаль, наша держава сьогодні не здатна сама, в силу іманентних властивостей та асиметричних інформаційних впливів з боку держави-агресора, розвиватися у напрямку інформаційної відкритості, тому роль функціонального впливу, розширення ролі громадянського суспільства в розглянутих процесах у сучасних умовах стрімко зростає.

Необхідно особливо підкреслити, що інформаційна свобода людини не є абсолютною. Право кожної держави, прийнята в суспільстві система цінностей припускають свої способи обмеження інформаційної свободи людини.

Обмеження інформаційної свободи людини передбачене на міжнародному рівні, у Загальній декларації прав людини, де у статті 29 вказано:

1. Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особистості.
2. При реалізації своїх прав і свобод кожна людина повинна піддаватися тільки таким обмеженням, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги до прав і свобод інших і задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві.
3. Здійснення цих прав і свобод у жодному випадку не повинне суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Таким чином, інформаційна свобода людини існує до певної межі, після перетину якої людина своїми діями починає порушувати права і свободи інших людей. Найскладніше питання, що стоїть перед суспільством, це визначення тієї межі, в рамках якої людина може користуватися своєю свободою. Проблема полягає у тому, що:

- у різні історичні періоди розвитку суспільства людьми встановлювався різний рівень припустимої свободи, який впливав на подальший розвиток суспільства;

- неможливо встановити постійний рівень реалізації припустимої свободи, він знаходиться в динаміці, як у динаміці знаходиться і саме суспільство;

- рівень свободи не є встановленим одним або декількома нормативними актами, він є складним феноменом, який регулюється різними суспільними явищами.

Не можна однозначно встановити потенційний рівень свободи і на сьогоdnішній момент. На припустиму міру свободи впливає міжнародне і національне право, менталітет населення, рівень культури, виховання, освіти, події в соціокультурному середовищі, тощо.

Обмеження інформаційної свободи встановлені, зокрема, і в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (стаття 19), де сказано, що кожна людина має право на вільне вираження своєї думки; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати всякого роду інформацію й ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово або за допомогою друку або художніх форм вираження, або іншими способами за своїм вибором. Користування вказаними правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, зв'язано з деякими обмеженнями, які, проте, повинні бути встановлені законом і бути необхідними: *a)* для поваги до прав і репутації інших осіб; *b)* для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я або моральності населення.

Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод, у свою чергу, передбачила обмеження інформаційної свободи людини (стаття 10): «Здійснення цих свобод (зокрема інформаційної свободи), що накладає обов'язки і відповідальність, може бути зв'язано з певними формальностями, умовами, обмеженнями або санкціями, які передбачені законом і необхідні в демократичному суспільстві на користь національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання безладу і злочинам, для охорони здоров'я і мораль-

ності, захисту репутації або прав інших осіб, запобігання розголошуванню інформації, одержаної конфіденційно, або забезпечення авторитету і безсторонності правосуддя».

Реалізація інформаційної свободи будується не тільки шляхом введення обмежувальних заходів. Важливою є охоронна функція права, гарантованість захисту інформаційної свободи, причому як самозахисту, так і охорони інформаційної свободи за допомогою держави.

Таким чином, в інформаційному суспільстві особливо актуалізується інформаційний контекст прав і свобод людини, тому усвідомлення співвідношення інформаційних прав і інформаційної свободи в їх діалектичній єдності є світоглядною проблемою сучасності.

О. В. Прудникова

*доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

СУЧАСНА ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Сучасні основні тенденції світового розвитку найбільш чітко проявляються в інформаційно-культурних процесах, які сьогодні є неоднозначними й складними. Сьогодні взагалі виникає нагальна необхідність розглядати генезу буття соціального у безпосередньому її взаємозв'язку з інформаційними процесами, зокрема з розвитком інформаційної культури.

Потреби людини й суспільства в інформації відрізняються досить складною структурою, що містить у собі: потреби в підтриманні певної, відповідної «інтелектуальній» природі людини якості інформаційного середовища її мешканця; потреби у подоланні та запобіганні деградуючих змін інфосфери; потреби у виробництві та відтворенні інформації; потреби в гармонізації взаємостосунків суспільства та природи; потреби в інформатизації усіх видів людської діяльності, включаючи необхідність формування високої інформаційної культури кожного члена суспільства тощо.

В умовах глобальної інформатизації різноманітні інформаційні потреби не можуть бути повністю задоволеними ані на індивідуальному, ані на груповому рівнях. Суб'єктом їхнього розв'язання має стати суспільство в цілому. Лише у цьому випадку можуть бути вжиті ефективні, дійові заходи для задоволення суспільних та індивідуальних потреб у нормальних умовах життя та відтворення власної ідентичності.

Буття людини в сучасних умовах можна уявити як одночасне усвідомлення людьми своєї повноправної присутності та активної діяльності в різних підсистемах: природній (як суб'єкт і об'єкт взаємодії із природою), економічній (як виробник і споживач матеріальних благ, суб'єкт економічних відносин), політичній (як активний елемент соціуму, що взаємодіє з іншими членами суспільства для встановлення та підтримання соціальної і політичної влади та рівноваги в соціальній системі), соціокультурній (як носій певних соціальних ролей і статусу, культурних традицій, цінностей, інтересів) та етносоціальної (як носій норм, звичаїв, ознак конкретного етносу). Об'єднує ці зазначені підсистеми інформаційна культура, оскільки кожна людина існує, діє, розвивається, вступає в інформаційні комунікації з іншими людьми одночасно у всіх підсистемах. Поза якою-небудь із них її життя немислиме, у кожній з них вона є носієм певних цінностей, норм, установок.

Підсистеми інформаційно-екологічного комплексу, взаємодіючи між собою та обмінюючись інформацією, створюють цілісне системне соціокультурне утворення. Станом системи в цілому визначається стан кожної з підсистем, а зміни в одній з підсистем неминуче приводять до змін в інших підсистемах й інформаційно-екологічному комплексі в цілому.

Інформаційно-екологічні системи, на наш погляд, виникли на певному етапі взаємодії людини, природи і суспільства, коли з'явився їхній органічний взаємозв'язок. Вони стали фактично безпосередньою відповіддю на експлуатацію певного природного середовища спеціальними техніко-технологічними системами та прийомами. Технічні інновації поліпшили людську здатність контролювати та пристосовувати природне середовище (переважно з погляду людини та суспільства) в основному для задоволення людських потреб і реалізації конкретних соціальних цілей та програм. Однак при цьому змінилися моделі поведінки особистості усередині як соціальних, так і природної підсистем. Інформаційні процеси не тільки ускладнилися, але й набули нових якостей, основним завданням яких стало не стільки пристосування соціальних систем до

завдань соціального розвитку, скільки модернізація соціальних систем різного рівня, їх інформатизація. У зв'язку з цим назрів перехід від традиційної моделі оцінювання та управління розвитком соціальних систем до інформаційно-культурологічного підходу.

Сучасні технології, включаючись у середовище суспільних відносин, стають важливим чинником трансформації культури в інформаційному напрямку. Крім того, зафіксовані зміни у сфері духовної культури, викликані несвідомими діями її творця – людини, а безособовою логікою технічного розвитку, процесами самоорганізації техногенного середовища. Наприклад, інформаційні технології, за допомогою структуризації інформації й забезпечення її доступності здійснюючи глибокі трансформації індивідуальної й масової свідомості, уніфікують соціальні практики, забезпечують включення людей у глобальний інформаційний обмін і стають інструментом психологічного тиску, насильницьки втручаючись в емоційно-вольову сферу людини. В сучасному інформаційному суспільстві бурхливо поширюються сублімовані форми агресивності. У теперішній час агресія й насильство набули нового вигляду, соціальна агресія стала неминучим та закономірним результатом надмірно тривалого перехідного періоду, що супроводжується розвалом економічних зв'язків, надзвичайно глибоким соціально-економічним розшаруванням населення, регіональними конфліктами, різким падінням рівня життя, кризою моральності. Стало очевидним, що створення загально планетарного поля інформації, окрім прискорення взаємообміну культур і їх творчих змін, призводить до розхитування традиційних цінностей.

Створення сучасного світового інформаційного простору поступово висуває нові вимоги перед людиною як носієм інформаційної культури, духовно-суспільною істотою, здатною приймати виклики інформаційної цивілізації і нести відповідальність за власні дії та їх наслідки. Сучасний світ як система складних і суперечливих глобальних соціально-економічних, політичних, духовних, культурних та інформаційних взаємозв'язків активно підводить людство до вироблення нових цінностей і світоглядних орієнтирів, необхідних для його виживання сьогодні. В епоху, коли руйнуються минулі авторитети і стереотипи, дефіцит духовності може стати серйозною загрозою для подальшого розвитку сучасної цивілізації, серйозним деструктивним чинником для культури, що формується.

Вражаючим є прогрес комп'ютерів і телекомунікацій, які послужили тому, що маловідома технологія Інтернет перетворилася на рушійну силу

переходу до мережевого суспільства. Мережева структура проникає у всі сфери життя людини й суспільства: економіку, політику і культуру, і тим самим перетворює людину. Незважаючи на всі спроби врегулювати, приватизувати й комерціалізувати Інтернет і системи, які входять до нього, мережі комп'ютерних комунікацій, як в Інтернеті, так і за його межами, характеризуються щонайширшим розповсюдженням, багатобічною децентралізацією й гнучкістю (М. Кастельс). Кастельс вважає Інтернет технологічним базисом формування нової людини. На його думку сучасний Інтернет-мислитель уподібнюється енергетичній системі і електродвигуну, тому що він здатний поставляти «інформаційну енергію» для будь-яких сфер людської діяльності.

Особливістю культури реальної віртуальності, яка дедалі більше поглинає буття сучасної людини, є те, що вона утворює систему, в якій сама реальність повністю занурена у віртуальні образи. Розвиток комп'ютерних мереж веде до формування специфічних віртуальних співтовариств, при цьому спостерігається широка соціальна й культурна диференціація. Важливим антропологічним аспектом стає проблема відчуження. особливо виділяє, що пасивне споживання інформації формує жорсткість мислення, позбавляє людей безпосереднього спілкування один з одним, звужує персональний простір, призводить до втрати міжособового спілкування (І. Негодаєв). Це призводить до того, формується клас професіоналів, які, управляючи зв'язками з глобальною економікою, здійснюючи їх сервісне обслуговування й контролюючи розвиток приватного бізнесу, утворюють місцеві суспільства, які живуть у новій інформаційній епосі. Але в цілому становлення інформаційного суспільства породило канали трансляції соціокультурних норм і цінностей, що характерне для появи масової культури, маніпуляції свідомістю людини, що стає могутнім засобом культурогенезу.

В результаті культурологічний аспект «мережевої» людини є важливим і сприяє появі на наших очах нового типу культури як культури суспільства епохи інформатизації, яка проявляє себе на трьох основних рівнях:

- на рівні звичаїв і традицій;
- на рівні сегментів культури, що забезпечують відтворення існуючих в даний час форм життєдіяльності;
- на рівні програм майбутніх форм життєдіяльності людей, який і визначає сучасний етап розвитку культури.

Необхідно також підкреслити, що в епоху інформатизації зникає минула відмінність між матеріальною й духовною культурами, що інформаційне суспільство характеризується суперечністю еволюційних процесів в культурі – наявністю як диференціації, так і інтеграції.

Отже, сучасна інформаційна культура є реальним середовищем становлення особистості. Специфіка сучасного інформаційного середовища веде до корекції існуючих природних і соціальних механізмів адаптації людини і вироблення інформаційно-культурних. Інформаційні технології, ставши стрижнем сучасної цивілізації, змінюють не просто якість і зміст життя сучасної людини, вони загрожують трансформувати сам спосіб її буття у світі. Крім того, в інформаційному суспільстві актуалізуються апробації нових моделей поведінки і реакції на певні соціальні практики й подальше застосування цих моделей в умовах вже не віртуальної, а константної реальності.

М. Б. Ценко

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

СТИМУЛИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Феномен саморозвитку особистості є філософською проблемою, яка має свою довгу історію. В процесі розвитку людської культури філософією було усвідомлено значення і сенс саморозвитку людини як для неї самої, так і для людства в цілому. Значна кількість досліджень у цьому напрямі свідчить, з одного боку, про те, що тема залишається актуальною і набирає ще більшої значущості в контексті умов і вимог існування людини, що склалися в сучасному інформаційному, високотехнологічному, морально нестабільному світі, а з іншого, – що серед науковців немає одностайності щодо розуміння поняття саморозвитку особистості.

Проблематичним залишалося завжди питання і про спонукальні сили саморозвитку особистості. Відповіді на це питання різноманітні та залежать від того, яких методологічних позицій дотримуються науковці, як трактують сутність поняття саморозвитку. Разом із тим, саме через

визначеність поняття можна з'ясовувати, аналізувати чинники, що спричиняють процес саморозвитку.

Спираючись на попередні дослідження, можна виявити дві визначальні позиції, з яких розглядається саморозвиток. Згідно з першою, саморозвиток трактується як такий, що притаманний людині, як представнику живого світу, який природно здатний саморозвиватися. Прибічники другої позиції вважають саморозвиток виключно людською здатністю, яка є її базовою характеристикою. Переважна більшість сучасних науковців дотримуються останньої точки зору, згідно з якою процес саморозвитку ґрунтується на свідомому, цілеспрямованому виборі людини, що не є визначальним для прибічників першої позиції.

Феномен саморозвитку у сучасній науці є об'єктом дослідження філософів, соціологів, психологів, педагогів. І, незважаючи на різність підходів, науковці трактують саморозвиток як здібність людини впливати на себе, змінюватися, ставлячи об'єктом свідомої перетворювальної діяльності себе. Саморозвиток – це потреба в створенні себе як особистості, зазначають Г. І. Железовська, О. В. Єлісеєва, це процес активної, послідовної, прогресивної та незворотної якісної зміни статусу особистості [1]. В. Ф. Моргун, Н. Ю. Ткачова пишуть про саморозвиток як про новий рівень розвитку особистості, коли розвиток стає свідомим, цілеспрямованим самоздійсненням, самовдосконаленням [4]. Д. О. Леонт'єв аналізує саморозвиток як діяльність, спрямовану людиною на саму себе, перш за все, з метою збагачення своїх сутнісних сил [2].

За останні три десятиліття сформувалося розуміння саморозвитку як процесу діяльності, що спонуканий і детермінований самою людиною. Безумовно, саморозвиток не існує без авторства особистості і без її діяльнісного втручання у власний духовний світ. Створюючи свою особистість, формуючи певні якості, здібності, особа виступає активною рушійною силою процесу, мотиватором і виконавцем власних цілей.

Проте, включення процесу саморозвитку не відбувається автоматично. Мотивація, напрямок, зміст діяльності є елементами обумовленими, такими, що формуються внаслідок взаємодії багатьох чинників, які створюють необхідний контекст для формування потреби саморозвитку, його мети, сенсу тощо.

Наукова розробка проблеми детермінант саморозвитку являє собою багатовекторну картину. Досліджуючи сутність особистості, вчені по-різному розглядали причини, що спричиняють саморозвиток: від

абсолютизації зовнішніх умов і обставин буття людини для саморозвитку (напр. : Парфьонов Є. А., Артемьев І. Т.) до самодетермінації, обумовленості виключно власними мотивами, цілями і потребами. Так, наприклад, І. О. Логінова вважає, що людина – це система, яка самоорганізується, та існує в режимі саморозвитку, що і забезпечує рух людини у напрямку ускладнювання [3]. Власна визначеність, особистісні значення, сенси, як такі, що спричиняють саморозвиток, обумовлюють його, були об'єктом аналізу А. Маслоу, К. Роджерса, А. Г. Асмолова, Є. В. Едмана та багатьох інших.

Дійсно, саморозвиток може здійснюватися за умов наявності в особистості мотивації, яка є її власним винаходом і спонукальною силою. Питання про мотивації саморозвитку широко досліджується в філософському і психологічному аспектах. Зокрема, Ільїн Є. П., Фризен М. О., Калітеєвська Є. Р., Леонтьєв Д. А., Цукерман Г. А., Мастеров Б. М., Черняєва Г. В. та ін. вказують на те, що людина, виступаючи головною рушійною силою, ініціатором, стимулятором саморозвитку, здійснює цю діяльність через самомотивацію. Описані науковцями мотиви саморозвитку можна згрупувати в три основні блоки: мотиви, пов'язані зі ставленням до життя; мотиви, пов'язані зі ставленням до себе; мотиви, пов'язані зі ставленням до інших людей.

Отже, будь-яка мотивація впливає з соціальних потреб людини, які, в свою чергу, є продуктом впливу на особу оточення, соціальних обставин існування, конкретної ситуації тощо. Тільки аналізуючи види, характер соціальних ситуацій, у яких перебуває людина, можна з'ясувати ті її потреби, які стають фундаментом для запуску механізмів мотивації саморозвитку.

Іншими словами, мотивація саморозвитку і процес саморозвитку обов'язково обумовлені зовнішніми чинниками буття людини. Соціокультурна ситуація, система норм, цінностей життя, соціальні ролі, вимоги професійної діяльності, референтне середовище тощо, – тобто об'єктивні константи зовнішнього світу, що доступні для сприйняття й осмислення людиною, виступають перед нею як система вимог. Будучи відрефлексованими, ці вимоги перетворюються у відповідні потреби і, можливо, в мотивації саморозвитку.

Соціальна ситуація, що сприйнята особою, це особлива, індивідуальна картина світу, побудована на основі особистісних параметрів: рівня розвитку, соціального статусу, власних ідеалів, цінностей, пере-

конань тощо. Мотивації і програми саморозвитку виникають і реалізуються під впливом індивідуалізованої соціокультурної ситуації. Разом із тим, інтериоризація зовнішніх обставин життя не обов'язково викликає потребу саморозвитку. Спонукальною силою володіє така індивідуалізована картина ситуації, що містить в собі передумову суперечності, конфлікту: невідповідності різноманітних потреб особистості та можливостей їх задоволення. Усвідомлена суперечність стає умовою самомотивації для саморозвитку особистості.

Отже, саморозвиток як процес свідомої цілеспрямованої зміни людиною своєї особистості, відбувається під впливом багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників. Первісним фактором, що створює умови для виникнення мотивації саморозвитку є соціокультурна ситуація буття людини. У ній міститься величезний спектр передумов, що спонукають людину працювати над собою. Спрямованість, характер, рівні, якість саморозвитку особистості можуть бути усвідомлені й оцінені через з'ясування тих зовнішніх обставин життя, що стали стимулами процесу саморозвитку.

Список використаних джерел:

1. Железовская Г. И. Педагогика развития творческой личности. – Саратов: Лицей, 1997. – 140с.
2. Леонтьев Д. А. Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности// Психол. журнал. – 2000. – Т. 21. – № 1.
3. Логинова И. О. Жизненное самоосуществление человека: системно-антропологический контекст: автореф. дис. д-ра психол. наук. – Томск, 2010. – 42 с.
4. Моргун В. Ф., Ткачева Н. Ю. Проблема периодизации развития личности в психологии. – М. : Издательство Московского университета, 1981. – 84 с.
5. Низовских Н. А. Человек как автор самого себя: психосемантическое исследование личностного саморазвития: монография. – М. – Берлин: Директ – Медиа, 2014. – 405 с.
6. Фризен М. А. Рефлексивность как ресурс проектирования саморазвития// Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал), № 7 (51), 2015. – www.sisp.nkras.ru.
7. Черняева Т. В. Мотивация саморазвития личности// Полигнозис, 2(22), 2003. – [http:// www.polyqnozis. ru/ default. asp](http://www.polyqnozis.ru/default.asp).

О. Ю. Ступак
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри менеджменту ДВНЗ
«Донбаський державний педагогічний
університет»

СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ

Провідні сучасні науковці виокремлюють молодь як соціально-демографічну групу, що переживає період становлення соціальної зрілості, входження у світ дорослих, адаптацію до нього. Особливості соціалізації молоді полягають у переході суспільства від моделі соціалізації з різними стартовими можливостями і передбачуваністю життєвого шляху до нової моделі. Водночас, цей процес протікає в умовах перерозподілу повноважень основних інститутів соціалізації; становлення нової системи соціального контролю, посилення ролі стихійних процесів соціалізації; зміни пріоритетів між суспільними та особистими інтересами на користь автономії особистості, що формується та її самодіяльності та ініціативи [6, с. 288]. І хоча патерналістські погляди молоді в останні роки починають змінюватися на моделі відкритого розвитку з вираженою відповідальністю та самостійністю, що відображається в ініціативності прийнятті ключових рішень, відстоюванні власних ціннісних пріоритетів, переважанні суспільної адокаційності в молодіжній діяльності, все ж таки продовжується спостерігатися громадянсько-політична байдужість молоді та очікування, що позитивні зміни суспільства та середовища почнуться без особистісної участі. Це підтверджує гостру потребу дослідження сприятливого соціального середовища для формування соціальної активності молоді.

Класифікацію соціальних проблем молоді соціологи наводять різними ознаками: за територіальною ознакою виокремлюють молодіжні проблеми, що характерні для промислових країн; проблеми, що притаманні окремим регіонам; проблеми, характерні для певної країни; за тимчасовою ознакою можна розглянути «вічні» проблеми, наприклад, взаємовідносини поколінь, і проблеми, що народилися за вимогами певного історичного періоду; за системною ознакою можуть бути досліджені загальні проблеми молоді, що притаманні даному суспільству і його

рівню розвитку та стосуються різних груп населення, та суто молодіжні проблеми, обумовлені роллю в суспільстві.

Одне з перших соціологічних визначень поняття «молодь» наприкінці 1960-х років було сформульовано засновником школи досліджень молодіжних проблем соціолога В. Т. Лисовським: «Молодь – це покоління людей, що проходять стадію соціалізації, засвоюють освітні, професійні та культурні функції та готуються суспільством до виконання своїх соціальних ролей. У залежності від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть вагатися від 16 до 30 років» [4, с. 20].

На думку З. М. Тепсаєвої, розвиток соціальної активності молоді відображає двосторонній процес, що включає засвоєння людиною соціального досвіду в навчальному середовищі та активне відтворення системи соціальних зв'язків за рахунок його активної творчої діяльності. Ефективному розвитку соціальної активності сприяє залучення молоді до громадської активності, диспутів, бесід на важливі соціальні проблеми, за умови спрямованості на самореалізацію в навчальному середовищі [5].

Аналізуючи соціальну активність молоді як соціально-педагогічну проблему, було виявлено, що останнім часом спостерігається зменшення впливу інституту сім'ї, навчальних закладів за рахунок зростання ролі інших соціальних інститутів. Втрата виховного потенціалу та цінності виховання як такого елементу в системі освіти становить загрозу духовній безпеці суспільства у цілому та вимагає перегляду змісту і форм впливу державних установ, зокрема вищих навчальних закладів, щодо забезпечення всебічного виховання молоді, що підтверджує доцільність використання громадських об'єднань у налагодженні ефективної системи управління освітнім закладом.

У зв'язку з цим постає питання щодо необхідності вивчення соціального середовища, що впливає на формування соціальної активності молоді як такої, що спроможна неупереджено визначати перспективні напрямки діяльності різних інституцій. Через суспільно-громадську діяльність соціальна активність молоді відображається в діяльності молодіжних рад та парламентів, організації молодіжних клубів, а також молодіжних громадських організацій та молодіжних центрів.

Виходячи з проблематики нашого дослідження, доречним вбачається наголосити, що однією з провідних категорій соціальної педагогіки виступає *соціальне середовище* як сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інституції, соціальні групи), що впливають на її свідомість і поведінку. Соціальне серед-

овище – це конкретний прояв суспільних відносин, у яких розвиваються конкретна особистість, соціальна спільнота; соціальні умови їхнього розвитку [3, с. 28].

Соціальне середовище класифікують за такими ознаками:

- за видом спільноти – суспільна формація, клас, група;
- за видом групи – сімейне, навчальне, громадське, трудове, спортивне, військове тощо;
- за формуючим впливом – детермінуюче, тренувальне, навчальне, виховальне, перевиховальне тощо;
- за способом впливу на форму свідомості – правове, моральне, естетичне, наукове;
- за віком – ровесники, старші, молодші, мішана група;
- за емоційним ставленням – позитивне (що спричинює наслідування), байдуже, негативне (яке викликає протидію);
- за соціальною спрямованістю – соціальне, асоціальне;
- за ступенем контактів – безпосереднє, опосередковане.

У теорії соціалізуючого середовища С. Іваненков виокремлював три найвагоміші фактори соціалізації: речовинно-предметний, соціально-інституціональний та інформаційний (засоби масової інформації) [2, с. 125–126]. На думку, О. Безпалько другий фактор є одним з найбільш значимих саме у територіальній громаді як особливому соціалізуючому просторі, оскільки тут поряд з традиційними соціальними інститутами – сім'єю, школою, медичними та правовими установами, – в умовах сьогодення важливу роль відіграють нові соціальні інституції, зокрема громадські організації, соціальні служби різного типу тощо, які мають забезпечувати необхідні умови для соціалізації особистості [1, с. 141]. Продовжуючи думку авторки, відзначимо, що в сучасних умовах розвитку громадянського суспільства все більшого соціалізуючого впливу на макрорівні набувають такі інститути громадянського суспільства як молодіжні громадські організації, молодіжні центри, молодіжні ради, благодійні фонди в діяльності яких зміст соціальної активності молоді набуває рис актуальності, своєчасності, самостійності.

Отже, молодь як активна, але в той же час вразлива категорія, проходячи етапи соціального становлення, досить гостро реагує на політичні, економічні, демографічні та інші зміни в суспільстві. При цьому як на соціально-демографічну групу населення на молодь здійснює досить вагомий вплив соціальне середовище, створюючи соціальні умови, що впливають на її свідомість і поведінку. Водночас, на зміну авторитетності соціальних інститутів сім'ї, навчальних установ приходять більш лояльні

до молодіжних тенденції та пріоритетів – молодіжні центри, що забезпечують різноманітне культурне дозвілля, молодіжні громадські організації, що стимулюють саморозвиток та самореалізацію, а також молодіжні громадські ради, що забезпечують професійне, громадське, політичне становлення. Створюючи сприятливі умови в соціальному середовищі молоді названі інститути громадянського суспільства відіграють важливу роль в процесі формування соціальної активності молоді.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи: монографія. –К. :Наук. світ, 2006. – 408 с.
2. Иваненков С. П. Проблемы социализации современной молодежи: монография. – СПб, 2003. – 420 с.
3. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.; За заг. ред. : І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
4. Лисовский В. Т. Социология молодежи: учебное пособие / В. Т. Лисовский. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1996. – 361 с.
5. Тепсаева, З. М. Развитие социальной активности студента в воспитательной системе колледжа: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / З. М. Тепсаева. – Майкоп, 2007. – 156 с.
6. Теретико-методичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи : навч.-метод. посіб. / С. Я. Харченко, С. О. Омельченко, Н. П. Краснова, Я. І. Юрків. – Слов'янськ: вид-во Б. І. Моторіна, 2016. – 433 с.

О. І. Орлов

*аспірант кафедри теоретичної і практичної
філософії Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна*

СУЧАСНИЙ СТАН КІНЕМАТОГРАФА: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Діяльність особистості як саморух завжди є проявом свободи, яка реалізується як самовизначення у тих духовних актах, що мотивують активність. Крім того, що підсвідомі устремління, відчуття цінностей, цін-

нісні орієнтири, ціннісні установки, вольові акти переживаються особистістю і тому самі по собі мають цінність, тобто значення для її повноти буття, вони у своїй сукупності визначають зміст діяльності. Справді, аналіз саморозвитку (чи самозгорання) особистості дає підстави розрізняти розвиток (чи пригнічення) певних елементів (рис) особистості, тобто збільшення їх вагомості, ролі, активності, покращення окремих характеристик особистості, з одного боку, та творення (ліквідацію, викоренення) певних елементів (рис) особистості – з іншого. Але це не завжди означає саморозвиток у широкому значенні як самозбагачення буття, самореалізацію особистості. Так і отримання нових знань можна назвати самотворенням у вузькому значенні, тобто не створенням нової особистості, а самозбагаченням її новими рисами, знаннями, які не були їй раніше іманентними. Тому коли йдеться про самотворення особистості, то можна сподіватися, що термін застосовано у вузькому значенні, і йдеться саме про творення нової риси особистості, раніше їй трансцендентної.

Творчість завжди означає й саморозвиток (або саморуїнацію) особистості, а саморозвиток – це обов'язково творчий процес. Взагалі, творчість як процес – це єдність духовних актів, їх наслідків і проявів. І розрізнити складові цього процесу можна лише теоретично, розглядаючи творчість наукову, художню, технічну і, власне, усвідомлений саморозвиток, самотворчість, пам'ятаючи, що це – грані єдиного процесу. Наприклад, наукова творчість може означати об'єктивізацію в духовному світі особистості певних ідей, які відбивають закономірності буття детермінованих нескінченностей. Цей процес певною мірою мотивується ціннісним відношенням до тієї чи іншої реальності і її духовного еквіваленту – знання про неї – за критеріями істинності. Але одночасно ідеї, знання, а через них і сам об'єкт дослідження оцінюються в категоріях естетики. І наукова творчість завжди означає створення нових естетичних цінностей (маємо на увазі ті чи інші реальності, значення яких для повноти буття можна досягнути в категоріях естетики). В свою чергу, математики, фізики оцінюють формули за законами краси, зв'язуючи з такими оцінками й інші – у категоріях істинності. Нові знання або нові художні образи оцінюються й у категоріях «добра» і «зла». Але наукова чи художня творчість означає й збагачення особистості новими ідеями, образами, знаннями, тобто саморозвиток, оскільки вони об'єктивно означають збагачення (а іноді й пригнічення) буття. І самовиховання, наприклад, теж означає відкриття знань про ті чи інші особливості власної особистості, творення естетичних цінностей тощо.

Кінематограф – це той вид мистецтва, що відображає ментальний портрет нації, проектує у свідомість людей критерії добра і зла, накопичує в собі архетипи, образи і символи відтвореної реальності. Не викликає сумнівів, що кінематограф є не тільки однією з важливих складових культури, а й вагомим чинником саморозвитку особистості. Кожна епоха, кожне покоління вивчає історію мистецтва зі своєї точки зору, відображає вплив соціального середовища на саморозвиток особистості.

Українське медіамистецтво репрезентує прикметні філософсько – естетичні ідеї візуальної культури доби постмодерну: плюралізм, фрагментарність, гетерогенність, конгломератність, небароковість (перформативність, ігрове начало, іронізм). Акцентованим є зосередження на процесах комунікації з властивими їй відкритістю, нелінійністю, багатшаровістю. Медіа – арт відкриває нові перспективи діалогу об'єкта і суб'єкта, автора і глядача, твору і середовища. Головними виявами медіа – арту є відеоінсталяція, медіаперформанс, нет – арт, кінетична скульптура, звукова ІІ інсталяція, sms art, excel art, pixel art, digital street art, та відео – арт, який набув в умовах української візуальної культури найбільшого поширення [8].

Перегляд арт-хаусної стрічки пробуджує глядацьку увагу. Отже, привабливість арт-хаусу можна пояснити тим, що його перегляд дає змогу глядачу на певний час звільнитися від соціальних обмежень та вийти за рамки звичної картини світу. Також не слід забувати й про неекранне життя цього напрямку. Тут йдеться про те, що арт-хаус, на відміну від мейнстріму, завжди асоціювався з «високим» художнім інтелектуальним кінематографом.

Глядача поглинає процес вільного творчого мислення, від якого він отримує справжню насолоду, схожу на ту, яку отримують від виконаної роботи. Подібні емоції властиві кожному, адже найперше пов'язані з потребою людей в самореалізації та самовираженні. Для обивателя світ із часом стає звичним, а отже – сірим та нецікавим. Закладена в нас еволюцією програма потребує нових знань та вражень. Тільки-но жага до нового перестає задовольнятися в повному обсязі, ми кидаємося на пошуки: подорожі, знайомства з новими людьми, зміна роду діяльності – все це ми робимо, аби розмалювати свій звичний світ новими фарбами.

Отже, арт-хаусне кіно задовольняє нашу потребу в пізнанні нового і його потенційний глядач виходить з категорії масового, набуваючи статусу апологета культурного феномену, а не споживача індустрії розваг.

Список використаних джерел:

1. Лозовой В. О., Сідак Л. М. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці. Монографія. – Х. : Право, 2006. – 256 с.
2. Пруденко Я. Медіамистецтво в Україні: онтологічний чи гіпотетичний статус? [Електронний ресурс] / Я. Пруденко. – Режим доступу: <http://korydor.in.ua/texts/474> – Mediamiststvo – v – Ukraini – ontologichniy – chi – gipotetichniy – status.
3. Овчаренко О. Сучасний стан, проблеми та перспективи кіновиробництва на зламі ХХ–ХХІ століття.

Напряг 2
**ЗБЕРЕЖЕННЯ САМОБУТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ**

Г. Д. Панков
*доктор философских наук, профессор,
профессор кафедры культурологии
Харьковской государственной академии
культуры*

**КРИТИЧЕСКОЕ САМОСОЗНАНИЕ
КАК ВЫРАЖЕНИЕ САМОСТИ**

Проблема саморазвития личности представляется частным случаем разговора о самости как существенной стороне персоналистической, а не социологизаторской парадигмы в философской антропологии. Социологизаторский взгляд на личность сводит ее понимание к социальной стороне человеческого естества, растворяя в нем духовный вектор и поглощая значение самости. Не отвергая значения социального измерения человека и его вписанности в общественную систему, следует особо актуализировать самость как автономное явление с присущим ему экзистенциальным содержанием. В указанном контексте выдвигается значение самости в разнообразных ее модификациях (самосознании, самопознании, самосовершенствовании, самоопределении и др.) конституирует персоналистически-экзистенциальный подход к человеку.

Саморазвитие личности означает саморазвертывание присущих ей сущностных сил, к которым относятся духовные параметры ее уникальности, творчества, коммуникации, свободы и ответственности, реализуемые в обществе. Общественная среда образует всевозможные «вызовы», стимулирующие самореализацию человека как динамического процесса его испытания *жить достоинством личности*. Стимулирующие персонализацию человека «вызовы» общественной среды не следует сводить только к факторам, благоприятствующим реализации указанной цели. Они нередко выглядят силами, противодействующими персонализации, поглощая сознание человека ценностями эгоизма, материального комфорта, потребления и гедонизма. В таком случае ценность личности будет выражаться в прорыве ее сознания сквозь призму омассовленного

комфортабельного эго в направлении гуманистической альтернативы. Осознание такого прорыва составляет суть критического самосознания как выражения самости.

Критическое самосознание указывает на ситуацию неудовлетворенности собой, появление которой представляется следствием осознания разрыва между должным и насущным качествами бытия самости. Приведенную ситуацию нетрудно обнаружить в мыслительных конструкциях и высказываниях, которые можно разделить на следующие две группы. К первой относятся конструкции онтического типа, выражающие неудовлетворенность собой в соотнесенности с какими-то локальными жизненными ситуациями: «я согрешил», «я поступил подло», «я вел себя не достойно» (как мужчина, как сын, как христианин и т. д.) по отношению к кому-либо или чему-либо. Другую группу составляют конструкции онтологического типа, охватывающие не локальные ситуации жизненной практики, но определенный пройденный путь в соотнесенности с человеческим бытием (например, «я – грешник», «я подлец», «я живу недостойным образом жизни», «я позорю человеческое достоинство» и т. п.).

Обе эти группы составляют *контур критической констатации себя* как начальной формы проявления критического самосознания. В ней констатируется осознание собственной недостойной идентичности как следствие разрыва с идеалом и одновременно выражается стремление осуществить разрыв с порочащей личностью идентичностью, устремившись к идеалу. *Разрыв и стремление*, концентрирующиеся вокруг достойной и недостойной идентичности, вместе с *решимостью* в осуществлении рассматриваемого идеала представляются ключевыми значениями критического самосознания.

Содержание критического самосознания усложняется, если контур критической констатации собственной самости перерастает в *контур критической аналитики*. В данном случае человек стремится разобраться в недостойном образе жизни и отдельных поступках («подумай, что ты на самом деле собой представляешь!», «почему я скатился до такого состояния?»). Стремление решить аналогичные вопросы обладает сильным эмоциональным зарядом. Поэтому *размышление о себе самом* тесно переплетается с *вчувствованием в себя самого*, что в значительной мере углубляет критическую аналитику. Этим самым критическое самосознание демонстрирует собой единство интеллектуальной и эмоциональной сторон общего потока духовного процесса.

Серьезный самоанализ в критическом дискурсе должен представлять собою тщательное исследование различных сторон собственной жизни с установкой на обнаружение духовных гнойников и язв, требующих устранения. Такую исследовательскую процедуру уместно обозначить *всматриванием в себя*. Всмотреться в себя – не значит просто обратить взгляд на самого себя, но выработать этот взгляд. Всматривание представляет собой напряжение воли, но не только разума и чувств. Поэтому критическое самосознание демонстрирует собой интеллектуальные и эмоционально-волевые процессы в их тесном единстве. Критическое самосознание становится сложным процессом *критического самопознания*, в котором осуществляется *расследование самого себя*. Критическое расследование предоставляет данные для духовного совершенства самосуда и *самоосуждения* как приговора за недостойный образ жизни.

Следующим этапом в динамике критического самосознания следует признать *контур поиска* направления и способа выхода из состояния недостойного образа жизни: куда идти? и как идти? Речь идет о стратегии и тактике разрыва с недостойным и устремлении к достойному для человека жизненному пути. Для выбора такого пути необходимы акты ориентирования в отношении к окружающему миру, Богу и собственной самости.

Ориентирование следует признать универсальным условием бытия человека. К. Ясперс увязывает ориентирование с поиском бытия, чтобы по-настоящему найти самого себя [2, 24]. Этот поиск осуществляется в синхроническом и диахроническом срезах, составляющие общий хронотоп ориентирования. Ядром ориентирования служит взгляд на себя и на собственную жизнь в сопоставлении с окружающим бытием и одновременно взгляд на мир в соотнесенности с собственной жизнью. Вся мировая культура выглядит обширным пространством ценностных альтернатив, предоставляющих человеку возможность выбора жизненных ориентиров. Путеводители для облегчения поиска ориентиров обнаруживаются в сфере образования, однако, не в дискурсе принуждения, но в дискурсе интерпретации и рекомендаций, ориентированные на автономный выбор гетерономных ориентиров. Каждый из таких ориентиров обладает ценностным содержанием, а выбор ориентира сопровождается интеграцией индивида в определенную ценностную шкалу и одновременно интериоризацией его сознания.

На фоне критического самосознания ориентирование направлено к осуществлению задачи преодоления состояния персоналистического

кризиса идентичности. Желание преодолеть ситуацию недостойного образа жизни способно достичь степени решимости как проявления воли «стать другим человеком». *Аналитика себя* становится *практикой себя*, в которой реализуется стремление измениться в лучшую сторону. В таком стремлении происходят сложные процессы реаксиологизации, социокультурной реинтеграции и реидентификации в направлении персонализации как способа бытия личности.

Важнейшим условием формирования самокритического состояния личности следует признать *открытость Другому* как готовность вступать с ним в информационный обмен. Другой удостоверяет мою самость в многочисленных статусах бытия. Глядя на Другого, я обращаю взгляд на себя и оцениваю собственную самость. Взгляд на Другого позволяет усмотреть его обличающий взгляд на меня, а мое устремление к его обличающему взгляду порождает в моем сознании обличающий взгляд на мою самость и стремление разобраться в себе самом. Поэтому саморазвитие личности требует от самости отказаться от претензий на самодостаточность, стать открытым окружающей культуре и вступить с ней в диалог. В данном случае выдвигается значение *открытости* и *диалога* в конституировании критического самосознания. Открытость и диалог в отношении культуры следует считать одним из существенных факторов саморазвития личности, обеспечивающих для нее свободный и критический отбор ориентиров в собственной жизненной стратегии и тактике ее осуществления.

Достижение критического самосознания следует уяснить в качестве существенной *персоналистической задачи самости* в ее динамическом саморазвертывании и саморазвитии. Названную задачу М. Фуко обозначил термином *заботы о себе*, которая должна привести человека к очищению и трансцендированию. Философом подчеркивается, что забота о себе как переустройство себя должна рассматриваться не разовой подготовкой к жизни, но делом всего жизненного процесса. В данной ситуации критика рассматривается делом первостепенной важности [1, с. 538–539].

В связи с вышеизложенным следует выдвинуть проблему формирования критического самосознания как одну из актуальных задач в образовательном и воспитательном процессе. Выдвижение задачи выработки со стороны учащихся критического мышления не должно трактоваться в виде односторонней его направленности на внешние объекты, но также должно ориентироваться к побуждению обращать внимание их

сознание на культуру собственной самости. В указанном отношении педагогика призвана вырабатывать в сознании человека внутренний механизм самокритики, рассматривая его в качестве одного из важнейших факторов реализации личности с ее творческим потенциалом.

Список использованных источников:

1. Фуко М. Герменевтика субъекта. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1981–1982 уч. году / пер. А. Г. Погоняйло. – СПб. : Наука. 2007. – 677 с.
2. Ясперс К. Философия: в 3 кн. / пер. А. К. Судакова – Кн. 1. Философское ориентирование в мире. – М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2012. – 384 с.

Л. М. Сідак

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

КРИЗА САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЯК ВИЯВ ДУХОВНОЇ КРИЗИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

Феномен саморозвитку в різних аспектах досліджують філософи, психологи, педагоги, соціологи, культурологи; термін «саморозвиток» уживається в різних контекстах, часто тлумачиться фахівцями відсторонено від самого поняття. У зв'язку з цим виникає загроза порушення логічного закону тотожності, відповідно до якого предмет дослідження протягом всього дискурсу повинен бути тотожним самому собі. Це обумовлює необхідність визначення поняття «саморозвиток особистості». І саме філософське осмислення цього феномену повинно стати методологічною основою усіх досліджень саморозвитку особистості в інших галузях знань. Оскільки таке осмислення вже було винесено на розгляд наукової громадськості і не знайшло заперечень, пропоную саморозвитком особистості називати «низку пов'язаних одна з одною подій, зумовлених спрямуванням внутрішньо притаманної особистості свободи, яка об'єктивно забезпечує таку зміну станів особистості, що кожен наступ-

ний стан відповідає більш повному, багатшому, досконалішому буттю» [4, с. 98]. А поняття «особистість» розуміти як «надчасову реальність, яка завдяки свободі є творцем свого буття і буття об'єктів свого життєвого середовища, детермінований характер або свобода елементів якого обмежує свободу особистості» [4, с. 103].

Хоча сутність саморозвитку особистості не зникає з кола наукових і практичних інтересів фахівців різних галузей знань, але його особливості у сучасному українському соціумі, який перебуває у зламному, кризовому періоді своєї історії, набуває підвищеної актуальності. Прямий та зворотний вплив кризових явищ, які характеризують сучасне українське суспільство, на саморозвиток особистості, а також вплив процесів, які обумовлені загальноцивілізаційним поступом, буде у центрі цього дискурсу.

Отже, саморозвиток за своєю природою передбачає таку зміну особистості, яка є проявом свободи, тобто викликана, обумовлена, мотивована самою особистістю. Адже свобода передбачає не лише можливість реалізації мотивів (бажань, ідей тощо), а й самостійність мотивації, можливість і здатність бути суб'єктом, автором ідей, бажань, інших проявів свободи особистості. Також не суперечить ідеї свободи можливість бути суб'єктом оцінки і невимушеного сприйняття ідей.

Водночас сучасний медіапростір, різноманітні видання, форуми, а також література філософського, соціологічного, політологічного, психологічного спрямування переповнені застереженнями, свідченнями і дослідженнями, які вказують на тотальну сугестію і навіть зомбування людини. Не менше як останні сто років на це витрачаються величезні і дедалі все більші кошти. Сфер і засобів зазіхань на свободу особистості безліч: від реклами (маркетингової, соціальної, політичної) і пропаганди до «невинної» моди. Сьогодні, наприклад, взуття з довгим гострим носком сприймається у світі моди як вишукане, естетично привабливе і певним способом мотивує поведінку, а через два роки таке взуття видається потворним. Очевидно, що зміна оцінки одного і того ж об'єкта обумовлена певною маніпуляцією зі свободою особистості і фактично є її обмеженням. З огляду на це, чи можна оцінку різноманітних явищ сучасного соціального, політичного, економічного середовищ і пов'язану з нею мотивацію активності особистості вважати вільною? Чи можна зміни особистості, обумовлені мотивами, які у свою чергу виникли внаслідок сугестивних впливів, вважати саморозвитком? І чи взагалі можливий розвиток особистості, якщо він не є саморозвитком, тобто якщо

буття особистості не складається з подій, обумовлених мотивами, суб'єктом яких є особистість? Очевидно, що відповідь буде заперечна.

Втрату свободи особистості у сучасному соціумі можна спостерігати і на особистісному рівні, і на рівні спільнот. Так, під впливом пропаганди, реклами, відвертої індукції різних ідей цілі країни перебувають у стані громадянської війни, зруйновані власним народом. На особистісному рівні про втрату свободи свідчать такі потворні, але досить поширені явища як бездумне й нестримне споживацтво і матеріальних благ, і психологічних збудників – новин, шоу, кінопродукції. Про втрату свободи свідчать також хвилі невинного насильства і жорстокості, особливо серед молоді: школярі знущаються з однолітків, а поширення сімейного насильства змушує вносити зміни до законодавства. Слід визнати, що втрата свободи на особистісному рівні може стати загрозою й на національному рівні.

Сьогодні людство, мабуть, забуло, що Римську імперію зруйнувала орієнтація плебсу на хліб і видовища, а патрициїв – на розкіш. Але Римська імперія, якою б могутньою вона не була, не змогла охопити всю ойкумену. Величезні території населяли народи і племена, які зберегли свій потенціал розвитку. Сьогодні глобалізація поставила під загрозу усю цивілізацію, яку умовно можна назвати європейською, і яка охопила своїм впливом увесь світ. Тобто процеси деградації культури, які помітив ще Шпенглер [5], і в основі яких лежить криза саморозвитку особистості, викликана втратою свободи, прагнуть охопити увесь світ. Очевидно, реакцією на цю загрозу і є поширення ідей інших культурних ареалів, у першу чергу, східного. В усякому разі, вихід з глобальної духовної кризи, а разом з тим з духовної кризи, у якій опинилося українське суспільство, буде знайдено лише там і тоді, коли буде забезпечено недоторканість свободи особистості, досконалість її мотивів і творчості, а отже, і саморозвиток.

Проблема свободи і проблема саморозвитку особистості тісно пов'язані з проблемою заборон і обмежень. Сучасна особистість намагається відкинути будь-які табу, прагне необмеженої свободи. Дійсно, чи можна поєднати обмеження і свободу, а отже, саморозвиток? Наведені вище приклади повинні викликати сумнів, по-перше, у достатній повноті свободи мотивації наших сучасників і, по-друге, у довершеності цих мотивів.

Ще у XVII ст. католицькі місіонери у Південній Америці довели неможливість збагачення буття, розвиток особистості, яку позбавлено

свободи мотивації [3; с. 346]. Як зазначалося, свобода реалізації мотивів не забезпечує свободи мотивації, а отже, і саморозвиток. Більше того, можливість реалізації мотивів, суб'єктом яких не є особистість, є загрозою сама по собі. Навіть якщо навіяні мотиви є конструктивними, особистість, яка не стала їхнім повноправним суб'єктом, не може адекватно оцінювати результати їх реалізації, можливі помилки тощо.

Ще більшою загрозою є реалізація ідей та мотивів, які далекі від досконалості та конструктивізму. А усі сумніви щодо досконалості особистості у будь-який час (інакше, яка потреба говорити про саморозвиток, якщо б ми мали справу з досконалими особистостями?) та сумніви щодо можливостей саморозвитку особистості саме зараз, дають підстави стверджувати сумнівність мотивів наших сучасників. Отже, зрозумілою стає потреба, яку має суспільство у системі заборон – моральних, правових, релігійних. Але не менше потребує заборон сама недосконала особистість.

Саморозвиток особистості неможливий без свободи. Водночас саморозвиток особистості, оскільки йдеться саме про недосконалу особистість, потребує обмеження непродуктивних мотивів, тобто системи заборон, канонів, які б спрямовували свободу особистості до збагачення буття (так само будь-яка творчість неможлива без канонів, правил, стилів, тобто обмежень). Отже, орієнтованість наших сучасників на абсолютну необмеженість своєї активності може свідчити тільки про кризу саморозвитку особистості, оскільки не може не перешкоджати йому. Водночас вона обов'язково посилює кризові явища на загальнонаціональному рівні.

Як відомо, буття особистості не можливе без комунікації. Не дивно, що саморозвиток передбачає спілкування з іншими особистостями, тобто обмін ідеями, смислами, і може бути безпосереднім, а може бути й опосередкованим, наприклад, через листування чи навіть через знайомство з твором іншої особистості, скажімо, картиною чи механізмом та його оцінювання. У V ст. єпископ Ємеський Немесій, розвиваючи думку Секта Емпірика та Арістотеля про те, що «людина є тварина словесна, смертна, здатна до пізнання і науки», зазначив: «За допомогою письма вона [людина] спілкується з ким завгодно, незважаючи на відстань, і тіло їй не заважає» [1]. Сьогодні віртуальне спілкування стало переважати над спілкуванням віч-на-віч. Разом з тим воно втрачає свою інтимність, перестає бути засобом проникнення у духовний світ іншої особистості, сприйняття породжених нею смислів. Як наслідок, людина

втрачає джерело збагачення новими ідеями, не може стати їхнім суб'єктом. Збагачення буття це і є розвиток, який передбачає виникнення або обмін і сприйняття нових смислів. Тому можна стверджувати, що людина не скористалася можливостями, які їй подарував розвиток техніки, а перетворила їх на перешкоду власному саморозвитку.

Залишаючи поза увагою самі ідеї, не сприймаючи продукт духовної творчості інших особистостей, наші сучасники намагаються копіювати стиль поведінки, тобто зовнішній бік життя, популярних особистостей або представників субкультур. Саме тому в сучасному українському соціумі так легко поширюються різноманітні субкультури, хоча досить швидко зникають або змінюються, оскільки не мають духовного підґрунтя. Усе це свідчить про духовну кризу сучасного соціуму, яку можна визнати кризою саморозвитку особистості. Загалом такий стан можна охарактеризувати як відчуженість особистості, певний духовний аутизм. При чому, як не дивно, особистість сучасного нам суспільства, зосереджуючись на собі, залишається байдужою до своєї досконалості, її цікавить свій імідж, тобто когнітивна репрезентація [2; с. 206], а не фактична цінність особистості, функціональна підготовка, а не досконалість буття.

Таким чином, реалії сучасного українського соціуму, які характеризуються втратою свободи особистості, розмиванням системи стримування неконструктивних мотивів і недосконалості, тобто асоціальної активності особистості, її відчуження, втратою механізмів спілкування, які збагачують буття особистості, тобто можливості конструктивного діалогу, свідчать про його духовну кризу, яку можна й необхідно осмислювати як кризу саморозвитку особистості. Причому є підстави говорити про ланцюгову реакцію, коли криза саморозвитку особистості становить загрозу існуванню суспільства, а кризові соціальні явища обумовлюють деградацію особистості.

Список використаних джерел:

1. Епископ Немесий Емесский «О природе человека» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://azbyka.ru/otechnik/Nemesij_Emesskij/o-prirode-cheloveka/
2. Козелецкий Ю. Человек многомерный: Психологическое эссе. – К. : Лыбидь, 1991. – 285 с.
3. Ли Г. Ч. История инквизиции в средние века / Пер. с франц. – Смоленск: Русич, 2002. – 640 с.

4. Лозовой В. О., Сідак Л. М. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії і соціальній практиці. – Х. : Право, 2006. – 256 с.

5. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологи мировой истории: Гештальт и действительность / пер. с нем., вступ. ст. и примеч. К. А. Свасьяна. – М. : Эксмо, 2006. – 800 с.

В. И. Мищенко
*старший преподаватель кафедры философии
Национального технического университета
«Харьковский политехнический университет»*

СТУПЕНИ ОСОЗНАННОГО САМОРАЗВИТИЯ КАК ДУХОВНОГО ВОСХОЖДЕНИЯ

О ценности саморазвития было известно ещё в глубокой древности. Саморазвитие – центральная идея буддизма. О саморазвитии, как такой же ценности, как здоровье и способности к самообладанию говорил один из семи первых мудрецов Эллады Фалес. Мудрым полагал Аристотель человека, совершенного в своём виде деятельности. Л. Н. Толстой полагал, если каждый человек будет нравственно себя совершенствовать, то новые справедливые условия жизни возникнут сами собой. Ф. М. Достоевский считал, что духовные личности, благодаря своей цельности и чистоте, самоотдаче и прощению, совершенствуют окружающих. Проблема саморазвития одного из сложнейших созданий природы – человека – волнует нас и сегодня, поскольку интеллектуальная элита начинает осознавать глубину пропасти, на грани которой оказалось человечество в условиях антропогенного кризиса.

На протяжении веков о душе молились священники, звали человека к духовному очищению, преобразению духовного облика. Кто занимается проблемой духовного воспитания сегодня? Современная школа и вузы демонстрируют, в своём большинстве, парадоксальное явление: они дают возможности изучения «внешнего мира», но практически непознанным остаётся мир внутренний, человеческий. Современные схоластические рассуждения философов на тему «Есть ли смысл жизни?» напоминают попытки дать ответ на вопрос «Есть ли жизнь на Марсе?», а психологи, как представители «науки о душе», больше озабочены проблемами эффективного управления, формированием сверхличности

современного лидера. Для чего живёт человек, если он не понимает основ конструирования своей жизни и самосозидания, не овладел социальным опытом жизни «замечательных людей», выдающихся личностей? За пределами познания остаются ценности духовного развития для страны, цивилизации, нации, семьи, отдельной личности.

Стихийный, инстинктивный поиск целей и идеалов саморазвития оборачивается антидуховностью, когда идеализируется негативная, «теневая» сторона конкуренции, связанная с агрессивностью самоутверждения, отсутствием моральных принципов и совести. В отдельных случаях эти поиски оборачиваются квазидуховностью, когда человек начинает жить в мире симулякров, исповедуя веру в далёкие от жизни эзотерические учения, становясь «фанатом» либо экстравагантной музыкальной группы, ничего не имеющей, кроме внешней атрибутики, либо футбольной команды, теряя в толпе свой духовный облик. Чаще всего человек живёт в мире бездуховности (нищеты духовности), – вне культуры и вне развития.

Проблема саморазвития имеет много важных аспектов, но важнейший состоит в понимании связи саморазвития с жизненным становлением. Как, на каких ступенях осуществляется духовное восхождение личности? Такое восхождение осуществляется через преодоление жизненных кризисов и достижение этапов человеческого и личностного становления, самоутверждения и самореализации. Этап *человеческого становления* во многом зависит от усилий родителей сформировать у ребёнка чувства радости бытия, желанности прихода в этот мир, стремления «быть хорошим», как условия и потенции саморазвития. *Личностное становление*, связанное с преодолением кризиса «переходного возраста», связано с включением в систему развития факторов социальной среды, когда оценка сверстников может быть более значимой, чем родительская. Именно в этот момент могут сложиться условия для формирования *механизма сознательного саморазвития*, когда на социальный код раннего, преимущественно семейного воспитания накладываются импульсы активизации духа педагогов, наставников, родителей, деятелей истинной культуры, создающих условия для катарсического воспитания, пробуждения души, актуализации самосознания. По сути дела, духовное, осознанное саморазвитие может быть осуществлено в ранней юности в момент «встречи» детства и юности, родительского подвига и таланта педагога, как духовного наставника, полагающего, что «душа человека – это не сосуд, который надо заполнить, а факел, который надо зажечь»,

открывающего тайны мира, удивительность устройства Вселенной, сложность познания, ценность жизни. Именно в этот период жизни должны закладываться основы знаний о духовном облике личности, вырабатываться критерии его осмысления.

В этой связи, нам представляется, что категория «духовный облик личности», несущая в себе возможности оценки духовного становления человека, как другими людьми, так и самим собой является востребованной временем, но не используемой. Критериями духовного саморазвития здесь могут являться общие системные основания бытия человека в мире, ответы на вопросы: как человек смотрит на мир, как он мыслит, как он поступает. Структурными элементами духовного облика являются открытость миру, интеллигентность и созидательность, включающих в себя систему частных критериев. *Открытость миру* – это не только плюрализм и толерантность, любознательность и пытливость, но более высокий уровень саморазвития – чувство святости, благоговение перед миром и жизнью. *Интеллигентность* – только такт, пластичность, способность к эмпатии, но глубокое сопереживание чувства жизненного несовершенства и активизация основных качеств критического мышления – глубины, системности, адекватности, гибкости.

Созидательность предполагает не только позитивность мышления, развитое воображение, но и трансцендентальность, как воплощение стремления человека перешагнуть через границы возможного, дивергентность и проективность, нацеленность на поиск и разрешение проблем, активизирующих разум, проявление экософичности, где творчество наполнено высшими смыслами бытия, высокий уровень мотивации к преобразованию мира. В системе высших учебных заведений с целью формирования духовного облика личности могут читаться спецкурсы «Миропостижение», «Сопричастность» и «Созидательность и творчество» [2; 3].

Импульсы к духовному саморазвитию не должны быть утрачены на следующих этапах жизни. На этапе *духовного самоутверждения* осознаются противоречия между миром духовным, возвышенным и миром повседневности, миром конкуренции, контуры реальных личных достижений, актуальным становится умение к «принятию жизни», недопустимость духовной энтропии и душевного надлома, связанного с осознанием иллюзий быть лучше других, стать «президентом или миллионером», о котором писал С. Б. Крымский [1]. 30-ти и 40-летний возраст в акмеологии обычно считается возрастом высших достижений в различных

сферах, включая профессиональное, интеллектуальное и физическое развитие. Вместе с тем, следует отметить, что именно в этот период нарастают факторы внешнего давления, связанные с необходимостью достижения определённого качества жизни, с ответственностью за воспитание семьи, заботу о родителях. От человека требуется способность к реализации требований устойчивого развития – эластичности, резистентности и толерантности. Он должен обладать толерантностью к жизненным факторам, которые могут дестабилизировать его дух и нарушить основы духовной эволюции, как к ежедневному культурному обогащению, решение, по мнению Франческа Петрарки, главного философского вопроса – «как достичь... самообладания и душевного спокойствия при постоянной борьбе с окружающим миром». Резистентность предполагает способность к саморазвитию в условиях возникновения негативных жизненных ситуаций, а эластичность – восстановление после полученных духовных травм и испытаний. Поддержание гомеостаза, как стабильности духа, более эффективно на основе выполнения требований структурного функционализма Т. Парсонса, полагавшего, что эффективность адаптации и интеграции системы зависит от активности целедостижения. В нашем случае – это мужество «продолжать жить вопреки вселенскому хаосу и абсурду бытия», о котором писал Альбер Камю. Это мужество к самому развитию, как проявление социальной смелости к поиску себя в условиях выживания и воля к духовной концентрации, поскольку интенсификация труда, как отмечал А. Швейцер, приводит к стремлению к «развлечению, требующего минимального духовного напряжения» [4, с. 42].

Этап самореализации связан с интегральными аспектами жизни. При условии сохранения духовного и физического здоровья, человек именно в этот период своей жизни может выйти на более высокую ступень развития. Он обладает большей свободой, жизненным опытом и независимостью, что даёт возможности для духовной концентрации. У него больше возможностей для трансцендентирования, выхода за пределы своих возможностей, мотивации к творчеству, вызванной стремлением «успеть стать, осуществиться» (М. Хайдеггер), стремлением к «завершённости» (Микаэль Ландман). Более того, духовная жажда, стремление к творчеству является фактором укрепления духовного и физического здоровья. Активизируются и должны быть востребованы его качества духовного наставника, участие в решении важных созидательных проектов. Необходимыми факторами представляются воля и интерес к жизни, востребованность, духовная связь поколений.

Формирование и сохранение духовности на всех этапах жизни – основа и условие полноценности бытия, обретение смысла жизни, чувства человеческого счастья. Человек должен учиться «искусству жить», познавать реальные преломления духа, чтобы обрести свой духовный облик, приблизиться к тайне духовного саморазвития, осознать себя человеком.

Список использованных источников:

1. Крымский С. Б. «Принципы духовности XXI столетия» / <http://day.kyiv.ua/ru/article/obshchestvo/sergey-krymskiy-principy-duhovnosti-hhi-stoletiya>

2. Мищенко В. И. Миропостижение как стратегия философии образования / В. И. Мищенко // Актуальні питання освіти і науки: зб. наук. ст., матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. 10–11 листоп. 2017 р. / Національна академія Національної гвардії України. – Х. : ХОГОКЗ, 2017. – С. 296–305.

3. Мищенко В. И. Созидательность, как стратегия выживания и концепция образования // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. «Філософія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди – Харків: ХНПУ, 2018. – Вип. 51. – С. 139–163.

4. Швейцер Альберт. Культура и этика. / Пер. с нем. Н. А. Захарченко и Г. В. Колшановского. / Общая ред. и пред. В. А. Карпушина. М. : «Прогресс», 1973. – 344 с.

К. А. Дяченко

*кандидат філософських наук, докторант
кафедри філософії Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

ОПТИМІСТИЧНИЙ НАСТРІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ І МЕТА САМОРОЗВИТКУ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ

На нашу думку, є очевидним той факт, що саморозвиток особистості, складовими якого є самовиховання, самонавчання, самопізнання, самосвідомлення, самовизначення та інші процеси – є не новою ідеєю, але в сучасних умовах, в ситуації соціокультурних трансформацій, у швидкоплинних реаліях сьогодення, набуває домінантного значення. Акценти

на самовиховання та самонавчання як визначальні навички освітнього процесу можна побачити у сучасній педагогічній парадигмі, що започаткована ще в кінці XIX століття Дж. Дьюї. Відомо, що вона характеризується виховуючою, а не пояснювально-ілюстративною моделлю навчання, ставить учня в центр навчально-виховного процесу і головною стратегією є – навчитися мистецтву жити.

Слід зазначити, що в сучасному світі диплом про вищу освіту дає лише часткову «страховку» для адаптації та успішної життєтворчості людини, адже зрозуміло, що науково-технічний прогрес швидко змінює акценти щодо значимості тієї чи іншої професії або надбаних умінь та навичок. Наприклад, диплом інженера (або кандидата наук) у середині минулого століття був гарантом більш-менш забезпеченого і достатньо визначеного життя, а сьогодні професійні знання втрачають свою цінність через 5–10 років, у той час як відповідальність за наслідки своєї діяльності зростає. Отже, освіта не надає гарантій, але вчить адаптуватися у світі інформації і в ідеалі повинна надавати навички саморозвитку, самонавчання, самовиховання, бо навчатись й розвиватись сучасній людині необхідно все життя. Можна сказати, що сучасна людина «приречена» на саморозвиток в процесі життєтворчості!

Доречним для розуміння стану сучасної людини в світі буде пригадування ідеї Ульріха Бека, який визначає сучасне суспільство як «суспільство ризику», а стан сучасної людини як «антропологічний шок». Наприклад, в його тексті читаємо: «ми є свідками – суб'єктом і об'єктом – розлому в середині модерна, що виділяється від контурів класичного індустріального суспільства і набуває нові контури – контури (індустріального) «суспільства ризику»[1, с.4]. Ще більше викликів сьогодення ми бачимо у повсякденному житті української людини, перед особистістю гостро постає необхідність мати «зрілу» емоційно-чуттєву сферу, вміти взаємодіяти із своїм власним Настроєм (та різними колективними настроями), утримувати оптимістичний стан, що може бути інструментом і основою для формування щасливого майбутнього. Відомо, що ще Карл Юнг акцентував на тому, що сучасна людина в стані постійної гонитви за інформацією, раціональними цінностями, в той час як її ірраціональна, чуттєва сфера все більше стає «закріпаченою».

Буде доречним окреслити поняття «настрій» та деякі його антропологічні контури. Традиційно у філософських енциклопедичних виданнях настроїв плумачиться як внутрішнє інтимне життєвідчуття, що є мінливим станом почуттів та думок людини. Розрізняють позитивні настрої, які

виявляються у бадьорості, додають життєвих сил, здоров'я та негативні – які пригнічують, демобілізують, викликають пасивність, агресію. Отже, визначаємо два «протилежні полюси» на шкалі феномена Настрою – це оптимізм та песимізм (в ускладнених випадках песимізм призводить до депресії, що тлумачиться як патологічна форма психологічного стану). Отто Фрідріх Больнов у роботі «Сутність настроїв», визначає настрій як «те, що несе основу життя», «настрій являє собою найпростішу й початкову форму, в якій людське життя осягає само себе. У тексті Мартіна Гайдеггера «Основные понятия метафизики» читаємо наступне визначення: «настрій – це не суще, у позитивному відношенні воно є основний спосіб, головна мелодія в якій «вот-бытие»(рос. цитується мовою джерела, – прим.автора) існує як «вот-бытие»[5, с.116–117]. І далі мислитель зауважує, що настрій це та основа, в якій ми знаходимося, і настрій – це завжди «ЯК», «це умова й середовище для мислення та дії, де ми зустрічаємося із собою...»[5,с.117–118]. Отже, можна сказати, що Настрій як особистісний психологічний стан, загальна тональність, яка володіє людиною в цілому, спрямовує думки, дії, формує світоглядні патерни і має емоційні характеристики. В своєму дослідженні ми відрізняємо поняття «почуття» і «настрої» (детальніше див. Дяченко К. А Настрій як об'єкт філософсько-антропологічного аналізу: зміст та антропологічні контури феномена).

Можна зробити висновок, що вміння опановувати настрої, а не просто «бути охопленими» або «ми просто опиняємося» (як влучно висловився Мартін Гайдеггер) – є не лише актуальним завданням теорії і практики сьогодення в українських реаліях, а також це дає нові перспективи розуміння людини і нові можливості та стадії в антропогенезі.

З цієї точки зору цікавими є роботи, що у сучасному теоретичному просторі відкривають нові розвідки. Наприклад, Деніел Гоулман, провів плідне дослідження феномена «емоційного інтелекту» у різних площинах життя людини [Див.4]. Він зауважує, що сьогодні компанії в усьому світі розглядають прийом на роботу, підвищення та розвиток своїх співробітників крізь призму емоційного інтелекту, бо доведено, що вищі компетенції в плані емоційного інтелекту є ознакою високого лідерського потенціалу. В тексті зустрічаємо:«Багато переваг, які люди отримують, розвиваючи свій емоційний інтелект, зараз доступні лише обраним – бізнесменам та дітям, котрі навчаються в приватних школах, ...і якщо в їхніх школах діє програма SEL» [4,с.20]. Зазначимо, що програми «соціального й емоційного навчання» (скорочено SEL) започатковані

з 1995 року педагогами США і сьогодні вони стали обов'язковим складником навчального плану у багатьох регіонах. Цікаво те, що розроблені певні стандарти навчання за програмою SEL для кожного класу – починаючи від дитячого садка до останнього класу в середній школі (наприклад, навчитися розпізнавати і точно ідентифікувати свої емоції усвідомлюючи до яких дій вони їх спонукають, розпізнавати невербальні знаки іншої людини, аналізувати, те що викликає стрес, опанувати вміння слухати і вести розмову таким чином, щоб розв'язати непорозуміння замість того, щоб його загострити, а також вести переговори та інше). На нашу думку, це надзвичайно цікавий досвід і його практичне впровадження в Україні може дати молодій людині вельми необхідні навички розуміння себе і володіння своїми настроями та почуттєвими станами. Ідеї про необхідність давати теорію про «негативні та благородні почуття і настрої» ще в середній школі зустрічаємо й у текстах видатного педагога радянського періоду В. Сухомлинського. На його думку усвідомлена робота з настроями можлива вже для дитини шостого класу. Цікавим є факт взаємовпливу оптимістичного настрою і здоров'я, ці ідеї також знаходимо в тексті «Народження громадянина»: «Життєрадісний настрій є найкращий спосіб попередження захворювань і аномалій в стані здоров'я»[6, с.298].

Виходячи із ідеї тісного взаємозв'язку оптимістичного настрою і здоров'я людини, звернемо увагу на теоретичні надбання відомого дослідника теорії настроїв XIX століття Петра Петровича Вікторова. Представник фізіологічної парадигми психології під настроєм розумів душевне самопочуття, залежне від поживних змін у корковій речовині головного мозку, і це виражається або в уповільненому, або прискореному ході уявлень [Див.2]. Оптимізм – відповідає етапу молодості, процесу розвитку, радості, він є проявом здоров'я людини як цілісної системи. Так само ми можемо говорити, що колективні настрої є показником здоров'я суспільства, хоч є цілком зрозумілим, що песимістичні тенденції є свідченням трансформаційних процесів.

Якщо оптимістичний настрій впливає на здоров'я фізичного тіла людини, покращує кровообіг, формує позитивний хід думок і надає «тональність», вектор розвитку на мабутнє, тоді буде правильним і зворотній зв'язок: формування позитивних мисленневих патернів, оздоровчі вправи, спортивні навантаження, а також музика, природа, сміх – є засобами формування оптимістичного стану. На нашу думку, ще варто виділити усвідомлену культивуацію Любові до Життя, вдячності за життєвий до-

свід, розуміння життя як найвищу цінність і подарунок. Отже, оптимістичний настрій є загальним показником гармонійності людини як цілісної системи та вимагає усвідомленої роботи над собою, постійного саморозвитку і виходу за межі свого наявного буття у сферу нових перспектив та можливостей.

Список використаних джерел:

1. Бек. У. Общество риска. На пути к другому модерну/ У. Бек.; [пер.с нем. В. Седельника и Н. Федоровой]. – М. : Прогресс – Традиция, 2000, – 384с.
2. Викторов П. П. Учение о личности как нервно-психическом организме / П. П. Викторов // Труды Первого съезда отечественных психиатров. – СПб, 1887. – С. 953–1045.
3. Гринбергер Д., Падески К. Управление настроением: методы и упражнения. – СПб. : Питер, 2008. – 224 с.
4. Деніел Г. Емоційний інтелект / Деніел Гоулман ; пер. з англ. С.-Л. Гумецької. – Х. : Віват, 2018. – 512 с.
5. Мартин Хайдеггер. Основные понятия метафизики. Мир-Конечность-одиночество. Перевод с немецкого В. В. Бибикина, Л. В. Ахутина, А. П. Шурбелева, Санкт-Петербург, 2013. – 592с
6. Сухомлинський В. А Серце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. – 2е изд. 2. – К. : Рад. шк., 1987. – 544с.

Ю. А. Меліхова

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри культурології Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СУДДІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ

Пошуки ціннісних орієнтацій як життєтворчих ідеалів і смислів, окреслення шляхів і стратегій саморозвитку особистості судді, розуміння неповторності її екзистенційного існування є актуальними в контексті етизації та гуманізації права і правозастосування зокрема. Тому одним з найбільш масштабних завдань, яке стоїть перед сучасним судочинством, є світоглядно-ціннісна переорієнтація членів судового корпусу, формування високого рівня їхньої особистісної культури шляхом постійного

морального і професійного самовдосконалення. Загалом, активне звернення до концепту саморозвитку особистості взагалі і судді зокрема простежується у сфері сучасних філософсько-правових досліджень. Утім окремі аспекти, пов'язані з цією проблематикою, не раз ставали предметом уваги ще класиків філософії: Платона, Аристотеля, Сенеки, Шопенгауера та ін. Так, наприклад, у гносеології Платона і його етичному дуалізмі «пропагується» моральне самовдосконалення як боротьба людини самої із собою, бо не емпіричний світ є носієм зла, а людина. У вченні Аристотеля визначається перевага доцільності, поміркованості, волі, добродесної поведінки, які є одними з головних принципів саморегуляції та самовдосконалення особистості [2, с. 69]. До самопримуснення і самообмеження як важливих складових самовдосконалення спонукають і філософські ідеї Сенеки. На аскетичній позиції у ставленні до власної особи і альтруїстичних настановах у ставленні до інших наполягає О. Шопенгауер.

Пізніше І. Кант в етико-антропологічній концепції зосередиться на «етиці обов'язку», як здатності до саморегуляції, що охоплює об'єктивне примуснення до певного вчинку на основі імперативу. Звідси й абсолютизація цінності «доброї волі» у його висновках [5, с. 229], які розвине Г. В. Ф. Гегель, реалізуючи принцип суб'єктивності. Оскільки пізнання духу права є суб'єктивним, тому кожному судді також притаманний суб'єктивний дух права [4, с. 384]. На думку Гегеля, суддя, крім високого рівня професійних знань, повинен бути совісною людиною, а це залежить від його здатності до морального та професійного саморозвитку. Саме такий суддя неупинно прямуватиме шляхом самовдосконалення і не дозволить собі виявити зневагу до людей. Принаймні ці ідеї суголосно озвуться в теорії М. Вебера стосовно покликання особистості до самовідданої праці як внутрішньої потреби зреалізувати своє призначення [3, с. 735].

На зламі XIX і XX століть у філософсько-правовому дискурсі з'являться гуманістичні тенденції. Їх ціннісно-світоглядний зміст розкриється через низку ознак, зумовлених соціокультурною ситуацією того часу: осмислення права в релігійно-етичному контексті, прагнення до подолання правового нігілізму, інтерпретація принципу любові (серця) як духовної основи правового життя, що інтегрально виражається як боротьба за гуманістичний смисл права тощо. У результаті цього серед представників філософії права зазначеної доби утвердяться цікаві ідеї: ейдологічно-феноменологічна концепція правової структури М. М. Алек-

сеева; ідея особистості або «самості» як критерію легітимності права Б. П. Вишеславцева; екзистенціальна концепція правосвідомості, що базуватиметься на «серцевому спогляданні» і трактуванні аксіом правосвідомості як законів людського співіснування І. О. Ільїна; учення про правосвідомість Б. О. Кістяківського; ідея наявності волі як умови буття правди К. А. Неволіна; етичне обґрунтування ідеалу «вільного універсалізму особистості» П. І. Новгородцева; феноменологічна концепція права як імперативно-атрибутивний стан свідомості Л. І. Петражицького; релігійно-метафізичне обґрунтування права В. С. Соловйова; ідея внутрішньої основи моральних і правових норм П. Д. Юркевича та ін. Розгортання цих концепцій акумулює процес зростання уваги до проблем, пов'язаних з саморозвитком особистості судді. Наприклад, М. М. Алексєєв особливу роль відведе «особі права» – юристу, ефективність професійних дій якого залежить від «володіння «чистою волею» і «єдністю вчинків» [1, с. 82]. На це здатна (за Б. О. Кістяківським) тільки така особистість, яка постійно вдосконалює себе, адже для того, щоб пізнавати правову дійсність, суддя повинен постійно звертатися до природного права як «морального ідеалу», «розумного ядра» [6, с. 212–215] й усвідомлювати необхідність постійного самовдосконалення культури мислення шляхом подолання догматичного методу праворозуміння. Однак досягти цього не можна без наявності волі, «умови буття правди» (К. А. Неволін), яка характеризує теоретичну готовність людини до певної втрати. Це «виховання» суддею власного сумління і здатності «відірватися» від будь-якого психічного стану в якому він перебуває, що уможлиблюється тільки за умови дотримання основних принципів: здатності до морального резонансу, неупередженості, духовності. Саме низький рівень останньої свідчить про цілковиту дезорганізацію особистості судді, низький рівень саморозвитку або й повну його відсутність.

За радянських часів питання, пов'язані з саморозвитком особистості судді не розглядалися. Хоча з 70-х років ХХ ст. деякі аспекти цієї проблематики (правова і моральна культура особистості судді) почали обговорюватися в специфічній для радянського правознавства формі дискусії про співвідношення об'єктивного і суб'єктивного у праві в контексті усвідомлення необхідності переходу від «вузьконормативного» до широкого розуміння права тощо (Д. А. Керимов, В. С. Нерсисянця та ін.).

У сучасній філософсько-правовій літературі простежується помітна тенденція обговорення близьких до явища саморозвитку особистості

судді феноменів на основі обґрунтування природно-правового й інтегрального праворозуміння (С. І. Максимов, А. І. Овчинников, С. І. Панарін, В. О. Лозовой, С. С. Сливка та ін.). Дослідники одностайні у тому, що в умовах ринку формується «амбівалентне законодавство», яке робить суддю інтерпретатором-посередником, котрий може тлумачити ту чи іншу норму в досить широкому діапазоні в стані втрати «правових знаменників», а тому справедливість судочинства залежить (як ніколи!) від рівня культури мислення і здатності конкретного судді до морального і професійного саморозвитку.

Отже, хоча б загальний аналіз небагатьох названих праць дає змогу дійти певних висновків щодо сутності саморозвитку особистості судді. Зокрема, можна стверджувати, що він визначається як інтегральна, багаторівнева, синтетична характеристика особистості, важливим показником якої є здатність і схильність до здійснення утворюючої діяльності (матеріальної і духовної) з найвищим продуктивним результатом і метою, не пов'язаною з прагматичними інтересами тобто соціально значущою. Інакше – це якісно зрілий вияв універсальності особистості судді, що вимірюється через узгодженість елементів її духовного світу; загальний спосіб засвоєння нею соціального досвіду; спрямованість свідомості; нарешті, це реалізація духовного наповнення особистості.

Список використаних джерел:

1. Алексеев Н. Н. Основы философии права / Н. Н. Алексеев ; вступ. ст., примеч. А. П. Альтова, Д. В. Масленникова, М. Б. Ревнова. – СПб. : Изд-во юрид. ин-та, 1998. – 144 с.
2. Аристотель. Никомахова етика / Аристотель // Этика. – М., 2002. – С. 39–279.
3. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Избранные произведения : пер. с нем. / сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайдено. – М., 1990. – С. 644–706.
4. Гегель Г. В. Ф. Философия права : пер. с нем. / Г. В. Ф. Гегель ; ред. и сост. Д. А. Керимов. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
5. Кант И. Сочинения в шести томах / И. Кант ; под. общ. ред. В. Ф. Асмус. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4., ч. 1 : Критика практического разума. – 544 с.
6. Кистяковский Б. А. Философия и социология права / Б. А. Кистяковский ; сост., примеч., указ. В. В. Сапова. – СПб. : РХГИ, 1998. – 800 с.

Н. В. Маслак
кандидат юридичних наук, асистент кафедри
кримінального права №1 Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
приватний нотаріус ХМНО Харківської області

ЗНАЧЕННЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ЮРИСТА-ФАХІВЦЯ, НОТАРІУСА

Роль саморозвитку для професійного зростання важко переоцінити. Наш час – час величезних змін в політичній, економічній, соціальній сферах. Юрист – професіонал протягом останніх п'ятнадцяти років змушений працювати постійно в режимі «мозкового штурму», намагаючись ув'язати всі законодавчі зміни у цілісну картину юридичної кваліфікації. Якщо для попереднього покоління фахівців в сфері права було властиве ґрунтовне вивчення деталей, глибина проробки тих чи інших ситуацій, а Цивільний кодекс УРСР проіснував у майже незмінному вигляді із 1963 року до 2004 року, Кримінальний кодекс УРСР – із 1960 року по 2001 рік, нинішнє ж покоління зіткнулося із масовою зміною пластів законодавства, коли необхідність проведення економічних реформ, отримання кредитів МВФ, вимоги щодо євроінтеграції – зумовлюють щоденний шар змін в цивільному, цивільно-процесуальному, земельному, фінансовому законодавстві. При чому не в цілому, а пластами, шарами, тільки відносно законодавчих приписів, необхідних для обслуговування тієї чи іншої реформи.

В таких умовах величезного напруження, щоденних перевірок чинності законодавства, на допомогу перенапруженій свідомості фахівців приходять засоби і прийоми загального розвитку особистості: спорт, читання, хобі, музика, медитація, малювання, ручна праця. Відомо, що найкращий відпочинок – зміна виду діяльності. Відомо також, що багато видатних юристів мали та мають просте хобі, для якого досить часто необхідними є заняття спортом або ручна праця: кінний спорт, мисливство, рибальство, малювання тощо. Таким чином, для того, щоб підтримувати високе розумове напруження, юристи часто вдаються до саморозвитку в інших, окрім професії, сферах життя.

Інший аспект, на який хотілося б звернути увагу – необхідність етичного, морального зростання особистості для успішного професійного функціонування. Звичайно, інколи великих досягнень (гонорарів) в юридичній професії можуть досягти люди будь-яких моральних якостей. Однак для тривалого підтримання професійного рівня, в який невід’ємною входить професійна етика та деонтологія, є необхідним духовне самовдосконалення. І справді, навчитися не критикувати колег, відмовлятися від гонорару, змогти відмовляти клієнтам, берегти професійну таємницю, за короткий час переконувати людей із протилежними інтересами обрати єдине спільне рішення, вміння тримати слово, нести відповідальність за прийняте за твоєї участі рішення – якості, які характеризують добре вибудовані особисті межі, сильну особистість, стабільну психіку.

Особливу важливість розвиток особистих моральних якостей має для професії нотаріуса. Згідно ст. 8 Закону України «Про нотаріат», нотаріус зобов’язаний дотримуватися нотаріальної таємниці як відносно дій, які він вчиняє, так і підготовки до таких дій, а порушення нотаріальної таємниці веде до позбавлення права на професію шляхом анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю. Це означає неможливість ділитися такою інформацією, навіть якщо вона має значний інтерес для юридичної спільноти, наприклад щодо недоброчесних суб’єктів або проблемні об’єкти, якщо це стало відомо під час консультації або підготовки вчинення нотаріальної дії. Такі приписи закону майже завжди конфліктують із принципами дотримання професійної етики, за дотриманням якої стежить комісія з етики, створена Українською нотаріальною палатою як єдиною самоврядною професійною організацією нотаріусів. В умовах можливості позбавлення доступу до професії за вчинення неетичних дій у адміністративному порядку, у більшості фахівців вимушено розвиваються такі якості, як відповідальність, вміння берегти таємницю, власна людська і професійна гідність, уміння тримати психічні та інтелектуальні навантаження. Враховуючи ж, що професія нотаріуса на даний час одна із найбільш оплачуваних юридичних професій в Україні, більшість із них є «годувальниками» мінімум 5–10 чоловік своєї сім’ї, що сприяє розвитку альтруїзму, бажання служити своїй сім’ї і своєму суспільству.

В українському нотаріаті є ще одна цікава соціальна особливість – гендерний склад представників цієї професії. Справа в тому, що менше 10% представників цієї професії – чоловіки. Якщо в інших сферах елітної суспільства в основному є чоловіки (наприклад, серед політиків, депу-

татів, чиновників вищих рангів, ректорів вузів) кількість жінок менша 10%, то в нотаріаті навпаки. Фактично, це професія фемінізму у найкращому його прояві, який переміг. Сама специфіка цієї роботи в Україні, а також ставлення до такої професії як однієї із найменш престижних, секретарської іще тридцять років тому і спричинило в ній такий гендерний перекис. Тому серед представників цієї професії більшість, що прийшли в неї за покликанням та інтересом, а не за недостатками, владою, рейтингами, піаром. Так що на нотаріусів-жінок ідеї сучасної реалізації гендерної рівності не справляють великого враження, вони переконані, що будь-яка наполеглива натхненна праця може привести до успіху як жінку, так і чоловіка, що, безумовно, в сучасному соціумі є ілюзією.

Отже, для того, щоб довгий час підтримувати високий рівень професійності в юридичній професії, зокрема в нотаріаті, необхідним є саморозвиток у багатьох напрямках: іміджу, тіла, інтелекту, альтруїзму, здоров'я, економіки. Однак найголовнішим є духовний розвиток особистості, навколо якого, як навколо залізного стрижня всередині себе, буде обертатися життя людини, як особисте, соціальне, так і професійне.

А. І. Понеділок
кандидат філософських наук,
старший лаборант кафедри культурології
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДУХОВНА МАРГІНАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ Й МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Сучасне українське суспільство перебуває в стадії формування й становлення, незважаючи на достатньо тривалий період свого розвитку – з 1991 року. Зміна ідеологічних, соціально-політичних і культурологічних парадигм, яка сталася після розвалу Радянського Союзу, як не дивно, негативно вплинула на стан нового українського суспільства. Трансформація радянської ідеології на новий, національний формат ментальності відбувалася важко й остаточно не закінчилася і сьогодні. Загальнолюдські духовні установки та пострадянські ціннісні імперативи, що були зорієнтовані на суспільство, зіткнулися з новим викликом – появою

транзитивного, практично-споживчого і людиноцентричного концепту розвитку соціуму, де за головне вважається забезпечення індивідуума всім необхідним часто за будь-яку ціну, а отримання матеріальних благ стає тією метою, заради якої людина повинна жити. Дотримання традиційних моральних ціннісних імперативів, життя за духовними законами людяності, як головних орієнтирів, для порядної людини стають марною витратою часу. Іншими словами, домінування індивідоцентричних уподобань і в їх радикальному вигляді – егоцентричних життєвих мотивів, призводить до атрофування й нівелювання традиційних духовних орієнтирів – любові, милосердя, альтруїзму, поваги до іншого, прощення, співчуття тощо.

В Україні, як і загалом у світі, останнім часом посилилась також національна і релігійна нетерпимість і ворожнеча. Соціально-економічні, культурологічні пертурбації в країні торкнулися також і стосунків між чоловіком і жінкою, батьками і дітьми, взагалі сімейних відносин, що ще більш ускладнило загальну картину в суспільстві. Відтак можна спостерігати, що поступово відбувається духовна маргіналізація особистості (бездуховність) як нова «філософія життя», що пригнічує креативний потенціал людини.

Компліментарно-плюралістичне ставлення до явищ сексуальних відхилень (гомосексуалізм, педофілія тощо), зневажання сімейними цінностями, аморальність як стиль життя, пріоритетність споживачтва, егоцентризму є коренями зростання злочинності і насилля, випадків самогубств, моральної розбещеності тощо. Тому зараз в українському суспільстві відбувається процес саморуйнації особистості, який є однією з форм саморуху і спрямовується на різноманітні асоціальні цінності. У такій системі цінностей особистість дезорієнтується, що призводить до руйнації духовної та фізичної складової індивіда. Важливим чинником формування саморуйнівного руху особистості також є негативно специфічні (асоціальні) умови соціалізації індивіда і соціального навчіння. Наявність внутрішньої (духовної) порожнечі завжди провокує прояви саморуйнації особистості у різноманітних її формах – активних (суїцид, тероризм тощо), межових (наркоманія, алкоголізм, лудоманія, проституція, бродяжництво тощо) і пасивних (фанатизм, гіподинамія, переїдання тощо), які існують, здебільшого, у певному синтезі одна з одною в різноманітних варіаціях.

На противагу бездуховності, «безбожництва в душі», традиційна духовність розуміється як узагальнююче, істинне поняття ціннісної сві-

домості людини, що має життєстверджуюче начало і відіграє особливу роль у сфері моралі, спрямовує весь інтелектуальний і духовний потенціал, розум і волю особистості на досягнення акме свого розвитку.

Духовність, здебільшого, розуміється як вільне сприйняття і практична реалізація традиційних загальнолюдських принципів життя, альтруїзму, тобто здатність усвідомлено й добровільно сприймати інтереси іншої людини як власні. Альтруїзм виражається у безкорисливості, прагненні творити добро, органічній демонстрації співчуття, милосердя, емпатії тощо. Рух шляхом духовного життя передбачає активне включення особистості в процес саморозвитку і самовдосконалення, що повинно поєднуватися з наслідуванням загальнолюдських гуманістичних цінностей і національних традицій, подоланням у своїх діях егоїзму, нетерпимості, жорстокості і агресії тощо.

Наявність істинних цінностей і транслювання їх з покоління в покоління спрямовують постійну роботу людини над формуванням свого особистісного духовного тіла і в майбутньому повинно призвести до появи нової, гідної людського буття, загальної культурологічної парадигми розвитку людини і суспільства.

Напря́м 3
**САМОВИХОВАННЯ І САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ЯК ЗАСОБИ
СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ**

О. М. Єрахторі́на
кандидат філософських наук, доцент
кафедри культурології Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

**ОСОБИСТІСНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ
В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРІ:
ОСОБЛИВОСТІ Й ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Будь-яке соціальне середовище так чи інакше впливає на формування особистості, становлення «соціального характеру» (Е. Фромм). Тому шляхом експансії дії феномену самотрансцендентності доречно екстраполювати процес самовдосконалення особистості на соціум: гармонійним можна вважати такий стан, коли суспільство робить все заради блага людини, а особистість свідомо служить громадським інтересам, підвищуючи для цього свій професійний і загальнокультурний рівень тощо, тобто розвиває себе як багату соціально-духовну особистість.

Україна початку III тисячоліття переживає, подібно іншим країнам, антропологічну кризу, яка поглиблюється ще й тим, що суспільство увійшло в трансформаційний період, коли відбувається оновлення всіх сфер життєдіяльності особистості, у тому числі й духовної. Для розв'язання колізій в суспільстві потрібно, проаналізувавши об'єктивні та суб'єктивні фактори, виявити інтегративну основу розвитку українського суспільства.

Серед факторів, що можуть сприяти успішному розвитку суспільства України початку XXI сторіччя, виділяються об'єктивні та суб'єктивні чинники. Для того щоб здійснювати визначений напрям подальшого розвитку української держави, доречно розглянути ті з них, що створюють можливості для особистісного саморозвитку в тому числі. Серед них – поступове підвищення матеріально-економічної бази українців заради можливості їхнього повноцінного функціонування в суспільстві «ризико». При цьому мова не йде про «раптове» покращення матеріаль-

но-економічних умов чи їхнє первинне значення в процесі становлення особистості – це явище має поступовий характер і повинне відбуватися паралельно із втіленням суб'єктивних факторів, що сприятимуть процесу самовдосконалення в Україні. Серед них пропонується виділити такі: 1) поступове усунення прорахунків родинного й шкільного виховання; 2) змінення ролі та функції освіти, що передбачає, по-перше, посилення сотеріологічного мотиву, коли визначальними стануть цінності спасіння й любові, що формують «модус буття» людини, а не гедоністичні чи цінності збагачення, які визначають домінування «модусу володіння» (Е. Фромм). Навчально-виховний процес має засновуватися на суб'єкт-суб'єктивних відносинах, де викладач є не авторитарним наставником, а партнером, носієм вищого ступеня моральної культури особистості; 3) відновлення виховної функції засобів масової інформації; 4) публікація пізнавальної літератури для молоді та доступність, пропагування цих видань.

На нашу думку, основоположною проблемою сучасної української держави є відсутність сталої цілісної системи цінностей: ціннісна шкала Радянського Союзу втратила свою значущість, гедоністично-споживацькі ціннісні орієнтації західного суспільства поширюються як панівні при нівелюванні духовної складової людського існування, але при цьому в більшості членів суспільства виникає відчуття «падіння у прірву». В основу ціннісної ієрархії українського суспільства, на думку більшості дослідників, має бути покладена групово-кооперативна система цінностей, що передбачає ставлення до індивіда як частини Всесвіту і окремого суспільства, тим самим надаючи йому можливості співпраці, а не конкурентної боротьби, прихильного, доброзичливого ставлення до інших, а не агресії і жорсткості «ринкового характеру» тощо. Необхідно побудувати ціннісну ієрархію, яка дозволила б повноцінне співіснування членів окремого суспільства зокрема та людства взагалі, основою чого може стати саме групово-кооперативна система цінностей, що базується на гуманістичних засадах міжлюдського існування, які, в свою чергу, мотивують потребу особистості в самовдосконаленні як одному із факторів відродження українського суспільства та гармонійного існування всього людства.

Самовдосконалення – складний процес, спрямований на самостійний розвиток певних властивостей, навичок або здібностей, пошук нових або розширення старих знань і прийомів роботи, який до кінця так і не осмислений філософією, педагогікою, психологією. «Людина ніколи не

буває абсолютно пасивною під час впливу на неї обставин або виховання», вона може тільки скорегувати суб'єктивний фактор – потреби, цілі, ідеали, ціннісні орієнтації, мотиви, соціально-психологічні настанови, волю, переконання людини, її оцінки й самооцінки, усвідомлений ціле-спрямований вплив на себе, на свій фізичний вигляд і духовний світ, тобто самовиховання, самовдосконалення, самоосвіту, самоперевиховання. Людина завжди проявляє тією чи іншою мірою вибірковість по відношенню до зовнішніх впливів і своєю діяльністю, активністю може привносити суттєві або вирішальні корективи в результати цих впливів. Дослідники дійшли висновку: для того щоб процес самовдосконалення був ефективним, необхідно займатися ним свідомо, за планом, систематично, поставивши перед собою чіткі цілі, намагаючись одержати реальні й відчутні результати. В сучасному житті самовдосконалення – це необхідність, а не приємне заняття у вільний час: від того, як людина самовдосконалюється, залежить її майбутнє.

Для формування такого майбутнього кожен з нас може робити певні дії самотужки і просто зараз. «Незважаючи на нашу віру в гуманність і моральність людського потенціалу, – зазначає В. Франкл, – ми не повинні закривати очі на те, що моральні й гуманні люди є і, може, завжди будуть залишатися, меншістю. Але якраз тому кожен з нас відчуває потребу приєднатися до цієї меншості. Справи погані. Але вони стануть ще гіршими, якщо ми не будемо робити все, що в наших силах, щоб покращити їх» [2, с. 10]. Якщо особистість хоче й може поставити перед собою вищі цілі, то прогрес людини, суспільства стане фактом дійсності. Особистість, яка відчуває потребу в самовдосконаленні й бажає позитивних змін в суспільстві, стає на початку ХХІ сторіччя головним суб'єктом історії й її рушійною силою, беручи на себе відповідальність за розвиток всього людства.

Отже, умовами розвитку сучасного українського суспільства шляхом самовдосконалення його членів пропонується вважати такі: покращення матеріально-економічних умов існування пересічного українця як запобігання виявам біологічної природи людини заради власного виживання та гідного існування членів родини; ліквідація наслідків прорахунків родинного і шкільного виховання; реформування системи освіти в двох напрямках – перехід до педагогіки партнерства в навчально-виховному процесі та посилення соціологічних мотивів як однієї із умов запобігання антропологічній кризі та, нарешті, виживання людства; реформування системи засобів масової інформації в бік реалізації їх виховної

функції. Втілення подібних заходів можливе лише за умови їхнього обґрунтування на засадах групово-кооперативної системи цінностей, що передбачає ставлення до особистості як частини Всесвіту загалом і суспільного ладу зокрема. Основним принципом цієї парадигми є сприйняття людини частиною світобудови, яка сенс свого призначення й існування шукає в суспільстві. Самовдосконалення особистості при цьому виступає механізмом, що спонукає особистість до засвоєння та втілення цієї шкали цінностей. Зазначені фактори мають сприяти формуванню свідомості особистості на гуманістичних засадах, відповідним чином спрямовуючи формування її біографічної стратегії на основі духовних цінностей всього людства.

Список використаних джерел:

1. Гаврилишин Б. Д. До ефективних суспільств: Дороговакази в майбутнє: доп. Римськ. Клубові / Б. Гаврилишин. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – 248 с.
2. Франкл В. Человек в поисках смысла: пер. с англ. и нем. / В. Франкл – М. : Прогресс, 1990. – 364 с.
3. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности: пер. с нем. / Э. Фромм; вступ. ст. О. М. Телятниковой. – М. : АСТ – ЛТД, 1998. – 671 с.
4. Фромм Э. Бегство от свободы: человек для самого себя: пер. с нем. / Э. Фромм. – М. : Изда, 2004. – 272 с.

О. В. Сердюк

*кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри культурології Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

УНІВЕРСАЛІЗМ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ XIX СТОЛІТТЯ В СВІТЛІ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ САМОВИХОВАННЯ

Часто універсалізм розглядають через призму релігійної або моральної свідомості, як певну протилежність релятивізму або індивідуалізму.

Однак, як видається, універсалізм доцільніше розглядати у більш широкому контексті, адже він безпосередньо залежить від здатності до

самовиховання й самоосвіти як процесів складних і багатовимірних. Не випадково їх намагаються раз у раз осмислювати представники різних сфер гуманітарного знання (філософи, соціологи, психологи, культурологи, спеціалісти в галузі педагогічної науки, етики тощо). Наприклад, Г. Чернявська небезпідставно вважає, що «самообразованием можно назвать процесс приобретения человеком общих и специфических (профессиональных) знаний по собственной инициативе путем самостоятельно организованных и контролируемых занятий» [6, с. 39]. У свою чергу, Г. Серіков намагається запропонувати комплексне визначення, що охоплює усі виміри процесу самоосвіти, а саме, як «способ поиска и усвоения социального опыта, с помощью которого человек может осуществлять собственное воспитание, образование, развитие и профессиональную подготовку в соответствии с поставленными задачами» [5, с. 34]. Але найбільш послідовною й переконливою видається концепція самоосвіти й самовиховання, запропонована В. Лозовим. Окрім іншого, дослідник доводить, що самоосвіта «проявляється як: специфічний універсальний вид діяльності, технологія роботи з текстом, засіб вторинної соціалізації, один із механізмів індивідуалізації, один із засобів самореалізації особистості» [4, с. 332]. Самоосвіту він вважає складовою частиною самовиховання, самовдосконалення особистості. У свою чергу, самовиховання В. Лозовий розглядає як «універсальний спосіб розв'язання суперечностей між необхідністю діяльності для задоволення різних (біологічних, соціальних і духовних) потреб індивіда й реальною можливістю їх здійснювати» [4, с. 331], а універсальність особистості пропонує усвідомити як «всебічність та гармонійність її розвитку (саморозвитку) на основі реалізації (самореалізації) у перетворюючій діяльності» [4, с. 332]. Як бачимо, не випадково поняття «універсальності» виявляється стрижневим в усіх цих визначеннях.

Актуалізація універсалізму, як здається, виявляється пов'язаною з певною спрямованістю соціокультурних процесів, з умовами становлення культури особистості, формування її ціннісних орієнтирів. Доволі яскраво універсалізм проявився в середовищі української інтелігенції ХІХ століття.

Йдеться, зокрема, про мовний простір, адже для української культури ХІХ століття був притаманний не лише лінгвоцентризм, а й мовний універсалізм. Яскравий приклад – специфіка мовної освіти і самовиховання у дитинстві майбутнього композитора Миколи Лисенка. З одного боку, мати Лисенка – Ольга Єремівна (яка була вихованкою Смольного

інституту у Петербурзі й не знала української мови) ініціювала ґрунтовне вивчання французької мови, А. Фет (у ті часи – батьків товариш) – російської, але Лисенко самостійно заходився вивчати українську. Олена Пчілка у своїх спогадах про Лисенка з подивом запитувала: «Як же могло так статися, що при такому вихованні Микола став українцем, гарячим, свідомим патріотом-українцем?». І сама ж відповідала: «Порятунок для Миколи було те, що вродився він і зростав на селі», яке на ту пору «зберігало свою подобу – мову, казку, пісню» [3, с. 68]. Саме спілкування з місцевими селянами та їх дітьми підштовхнуло Лисенка до усвідомлення необхідності вивчати рідну мову, хоча й самотужки. З другого боку, знання французької, російської та інших іноземних мов дозволило Лисенку в Лейпцизькій і Петербурзькій консерваторіях, де він навчався, відчувати себе достатньо комфортно з точки зору мовної комунікації.

Взагалі ж, самовиховний процес для багатьох українських культурних діячів нерідко йшов врозріз офіційному освітньому, адже переважна більшість з них навчалася в «імператорських» університетах з відповідними мовною політикою, ідеологічними настановами в освіті й вихованні майбутніх «верноподданных імперии». Водночас, наявність університетського диплому сприяло «базовій» соціалізації, реалізації успішного «біографічного проекту», вирішенню певних стратегічних культуротворчих завдань.

Звідси й актуалізація професійного універсалізму, який можна вважати найпоширенішим явищем в українському інтелігентському середовищі ХІХ ст.

Слід, мабуть, нагадати, що вже згадуваний Микола Лисенко навчався в харківському і київському університетах на природничому факультеті, а його родич – Михайло Старицький – на юридичному. Більше того, майбутній класик української музики по завершенню київського університету навіть захистив дисертацію на тему «Розмноження нитчастих водоростей» й отримав диплом кандидата природничих наук. Однак, це не завадило йому розвиватися переважно на засадах самоосвіти й самовиховання як музиканту. Набуття відповідного соціального статусу після успішного завершення навчання в університеті надало можливість Лисенку влаштуватися на посаду мирового посередника 2-ї дільниці Чигиринського повіту, що дозволило заробити гроші на навчання у Лейпцизькій консерваторії.

Вступ до цієї консерваторії для Лисенка вже означав не стільки набуття статусу студента престижного навчального закладу, скільки мож-

лівість цілеспрямованого засвоєння знань, необхідних для успішної творчої самореалізації як композитора і музиканта-виконавця.

Відомості з поточних семестрових свідоцтв М. Лисенка, отриманих у Лейпцизькій консерваторії, дають підстави стверджувати, що він зарекомендував себе не лише як дуже обдарований, а і як вельми ініціативний студент. Г. В. Курковський опублікував фрагменти характеристик, наданих лейпцизькими професорами. У 1868 році Е. Ф. Венцель називає М. Лисенка одним з «найобдарованіших моїх учнів», який «виявляє зразкову старанність і вже досяг чудових результатів» [2, с. 45], а наступного року Карл Рейнеке підсумовує: пан Лисенко завжди був зразково-старанним учнем, набув вельми значної техніки, так само як і правильного розуміння як класичних, так і сучасних творів» [2, с. 45]. До слова, зауважимо, що М. Лисенко програму чотирирічного курсу навчання виконав за два роки.

На прикладі творчої біографії М. Лисенка можна побачити, як через зростання культуротворчого потенціалу індивіда процес саморозвитку, самовиховання набуває більш усвідомленого й цілеспрямованого характеру.

Власне, бажання гармонізувати свій творчий саморозвиток спричинило у 1874 році вступ М. Лисенка до Петербурзької консерваторії у клас «спеціального інструментування» М. А. Римського-Корсакова. В заяві він писав: «Бажаю вивчити спеціально інструментування і для цього уклінно прошу дозволити відвідувати клас професора Римського-Корсакова...» [1, с. 88]

Не менш виразно простежується зв'язок між універсалізмом й алгоритмом самоосвіти й самовиховання на прикладі творчого саморозвитку українського культурно-освітнього діяча, письменника, композитора, історика М. М. Аркаса, який отримав різносторонню освіту в петербурзькому Училищі правознавства, одеській гімназії, Новоросійському університеті, служив у морському відомстві в Миколаєві, а у вільний від служби час писав історичні розвідки, займався музичною фольклористикою, самотужки оволодівав музичними знаннями, навичками композитора, увійшовши в українську культурну історію як лібретист і композитор першої опери на основі шевченківського поетичного тексту «Катерина».

Слід також відзначити, що специфіка саморозвитку особистості, її самовиховання у той період визначалася певними особливостями українського менталітету, зокрема, індивідуалізмом, що нерідко виявлявся

через здатність до усвідомленого, самостійного обрання сфер чи напрямків діяльності, формування власної позиції щодо вирішення певних актуальних для індивіда питань навіть за умов, коли ця позиція не могла бути публічно оприлюднена. Як це не виглядає парадоксальним на перший погляд, але саме з індивідуалізмом, як видається, пов'язані яскраві прояви універсализму в культурній діяльності цілого ряду українських інтелігентів. Бажання на власний розсуд, покладаючись лише на власні сили, вирішувати широке коло амбітних культурних завдань, зумовлювалось нерідко як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками. До останніх можна віднести відсутність як порозуміння навколо сутності й актуальності цих завдань, так і реальної практичної підтримки, а часом і наявності протидії щодо їх вирішення не тільки з боку влади, а й своїх колег. Яскравим прикладом цього є розмаїта культуротворча діяльність Василя Каразіна.

Отже, культуротворчим процесам в Україні XIX ст. був притаманний неопросвітницький універсализм, що сполучався з індивідуалізмом, гуманізмом і сцієнтизмом, які визначали специфіку саморозвитку особистості, логіку самовиховання й самоосвіти.

Список використаних джерел:

1. Булат Т., Філенко Т. Світ Миколи Лисенка : нац. ідентичність, музика і політика України XIX – поч. XX ст. / Тамара Булат, Тарас Філенко. – Нью-Йорк: Укр. Вільна Акад. Наук у США; Київ: Майстерня книги, 2009. – 408 с.
2. Курковський Г. В. Микола Віталійович Лисенко – піаніст-виконавець / Г. В. Курковський. – К. : Музична Україна, 1973. – 152 с.
3. Микола Лисенко у спогадах сучасників: у 2 т. / Упор, текстів, ілюстратив. мат., передм. та коментарі Р. Пилипчука. – К. : Муз. Україна, 2003. – Т. I. – 342 с.
4. Морфологія культури: тезаурус / За ред. проф. В. О. Лозового. – Х. : Право, 2007. – 384 с.
5. Сериков Г. Н. Самообразование: совершенствование подготовки студентов. / Г. Н. Сериков. – Иркутск. : Изд-во Иркутского университета, 1991. – 232 с.
6. Чернявская Г. К. Трудный путь к самому себе : Очерки саморазвития личности / Г. К. Чернявская; Урал. гос. техн. ун-т. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1994. – 116 с.

Т. О. Слюсаренко
кандидат мистецтвознавства, асистент
кафедри культурології Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЗНАЧЕННЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ БАНДУРИСТА-ВИКОНАВЦЯ ВИЩОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ОСВІТИ

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями культури та держави.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [2].

Останнім часом все більше у сфері освіти людина відтворюється не стільки як професіонал, скільки як носій цілісного культурного потенціалу. Особистість навіть за професійними ознаками не може вміститися у вузькі рамки професії. Особистість завжди ширше за свою професію. Отже, освіта, музична освіта, що розуміється нами як розширення можливостей кожного, допомагає нам зробити в житті найскладніший вибір бути Людиною [3, 155].

У наш час не втрачають актуальності висновки, яких дійшов німецький філософ І. Гердер у працях «Ідеї до філософії історії людства» та «Листи щодо захоочення гуманності». Він стверджує, що освіта та виховання сприяють передачі духовних традицій і цінностей від покоління до покоління, забезпечуючи таким чином наступність в історії культури, перспективи духовного удосконалення людини і суспільства [1, 636].

Процес формування бандуриста-виконавця академічної освіти є складним і тривалим та відбувається під впливом світоглядних орієн-

тацій та вимог, які висуваються сучасним музикознавством та суспільством в цілому.

У системі вищої академічної освіти «бандурист» – це виконавець, який поєднує в собі дві можливі виконавські спеціалізації: бандурист-інструменталіст та бандурист-вокаліст. Критерієм оцінювання кваліфікованості музиканта є досконале володіння грою на інструменті, навички технічної та вокальної майстерності.

Обов'язковою умовою та невід'ємною складовою становлення музиканта є саморозвиток його особистості. Важливою умовою, первинною сходинкою саморозвитку особистості є внутрішня потреба в самоздійсненні та самопізнанні. Самопізнання відбувається під час виявлення своїх біологічних особливостей і потреб, у розумінні себе як частини соціуму, усвідомленні себе як духовного феномену. Але пізнати себе, відчувати свою силу – справа непроста.

Сенс життя людини полягає у творчому саморозвитку, творенні самого себе. Розглядаючи проблему саморозвитку особистості, потрібно враховувати її біологічний, психологічний та соціальний аспекти, пам'ятати про сутнісну суперечливість людини.

Саморозвиток – це усвідомлений і керований особистістю процес, в результаті якого відбувається удосконалення фізичних, розумових і моральних потенцій людини, розгортання її індивідуальності. Процес саморозвитку не має меж, як немає меж досконалості людини.

Слід підкреслити, що для формування бандуриста-виконавця має значення психолого-педагогічний вплив, який відбувається через розуміння неповторності кожного студента як індивідуальності не тільки в анатомічному розумінні, але й у своїй психологічній першооснові, що відіграє вирішальну роль у виконавській діяльності. При цьому завданням викладача стає систематичний розвиток позитивних моральних якостей студента на основі розвитку його вольових рис. Активізація вокально-виконавської діяльності бандуриста здійснюється не на основі його окремих психічних функцій, а завдяки цілісній установці, яка викликає комплексний процес усієї психофізіологічної системи бандуриста. Чим конкретніше самовизначиться бандурист у своїх прагненнях, тим очевиднішою виявляється його спрямованість на сприйняття світу, тим індивідуально своєріднішим і довершенишим стає його виконавський стиль. Для створення досконалого виконавського апарату у процесі творення цілісного художнього образу вивчається феномен озвучення в кількох аспектах: підсвідомому, раціональному та духовному.

Проблема саморозвитку особистості в контексті формування бандуриста-виконавця розглядається як механізм самореалізації, як взаємодія, що веде до розвитку; а творчість людини – як одна з форм проявів цього механізму. Усі спеціальні кваліфікації бандуриста розглядаються у практичній інтелектуальній та фізіологічній єдності з метою подальшої розмаїтій музичної діяльності: концертний виконавець – володіння основами інструментального, вокально-інструментального сольного (моно-ансамбль) та ансамблевого виконавства; педагог – освоєння методики інструментального, вокально-інструментального, ансамблевого виконавства та диригування; диригент – опанування основами хорового (однотипні хори, ансамблі сольного типу), оркестрового (народний, симфонічний оркестри) диригування на базі особистих практичних навиків вокально-інструментального виконавства та педагогічної майстерності. Таким чином, психологічні та музичні природні задатки на основі комплексних знань та вмінь, набутих у курсах навчального плану вищої академічної освіти, за умови активного саморозвитку з боку самої особистості можуть стати основою формування бандуриста-виконавця [4].

Велике значення у закріпленні вокально-інструментальних навичок бандуриста мають відчуття та сприйняття, які нерозривно пов'язані з увагою, пам'яттю, емоціями та іншими психічними процесами. Вказівки педагога дозволяють виділити з цього комплексу ті елементи, на які слід звернути особливу увагу у конкретний момент. Зазвичай таке регулювання оговорюється заздалегідь, при виконавському аналізі твору, коли виділяється драматургічна роль вокальних кульмінацій та інструментальних інтерлюдій.

Для вдумливого виконавця власне озвучення індивідуальної інтерпретації стає дедалі цікавішим і різноманітнішим, перед ним постають нові проблеми, виникають нові запитання, що потребують відповіді. Це передусім пробуджує думку, змушує її активно працювати (чую, аналізую, створюю ще краще).

Будь-яка фантазія потребує матеріалу для творчості. Таким матеріалом для уяви є знання, досвід, почуття. Тому бандурист-виконавець повинен схоплювати й утримувати почуття, збагачуватися ними. При цьому важлива обізнаність з композиторським стилем, із життям композитора, поета, з епохою, у якій вони жили або яку змальовують. Спостережливість разом з увагою привчає до самоаналізу, професійного погляду на інших виконавців чи колективи, що доводить значущість саморозвитку в формуванні бандуриста-виконавця.

Список використаних джерел:

1. Гердер И. Идеи к философии истории человечества / Гердер И. ; пер. с нем., примеч. А. В. Михайлова. – М. : Наука, 1974. – 703 с.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII
3. Кіреєва Т. І. Музична освіта сьогодення: від Ярослава Мудрого до нівітнього часу. «Наука. Релігія. Суспільство», № 1, 2011.
4. Мандзюк Л. С. Ансамблево-виконавська творчість бандуриста: мистецтвознавчий та психолого-педагогічний аспекти : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 / Л. С. Мандзюк ; Харків. держ. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. – Харків, 2007. –18 с.

О. О. Гізімчук

*асистент кафедри культурології
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

МУЗИЧНІ САМООСВІТА ТА САМОВИХОВАННЯ ЯК ЗАСОБИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МОЛОДИХ СПІВАКІВ

Сучасні реалії розвитку суспільства, орієнтація на його гуманізацію та демократизацію, повернення України до європейського культурного простору висувають особливі вимоги до працівників сфери освіти, а саме до педагогів-викладачів навчальних дисциплін художньо – естетичного циклу та викладачів музичних дисциплін зокрема. Перед останніми постає важливе завдання відродження національних традицій, виконання стратегічного завдання розвитку національної культури та формування нового рівня естетичної культури при підготовці молодих спеціалістів.

Як відомо естетична культура передбачає спрямованість мистецтва на інтереси і потреби народу, забезпечення державою умов для вільної художньої творчості кожній людині, для всебічного залучення до різної естетичної діяльності, перетворення цінностей світової художньої культури в духовний здобуток народу.

Важливою складовою естетичної культури є здатність виконавців-вокалістів донести до слухача ідею автора, відтворити той художній образ, що є метою та причиною успіху виконання вокальних творів

у цілому. Це досягається спільними зусиллями як викладачів відповідних навчальних закладів, так і їх учнів чи студентів.

Саме вокально-педагогічна діяльність викладачів вокалу вищих навчальних закладів насамперед проявляється в удосконаленні процесу навчання та виховання співочих голосів, формуванні вокальних навичок у співаків, розвитку співочого дихання, розширенні діапазону, чистоти інтонуювання і правильного звукоутворення.

При цьому серед основних завдань викладача вокалу є формування вокальної культури серед своїх вихованців, що охоплює визначений комплекс педагогічної діяльності та її послідовність: естетичне спілкування зі співаком; визначення характерних ознак та типу голосу; класифікація голосу; освоєння індивідуальної програми зі співаком; опрацювання всіх видів вокальної техніки; визначення взаємозв'язку між художніми і технічними аспектами виконавства; застосування ефективних прийомів, способів та методів навчання та виконання; визначення рівня розвитку вокальної техніки, і насамперед формування інтересу та усвідомленої необхідності до самоосвіти та самовиховання молодих співаків [1].

Саме формування цього інтересу є основним параметром оцінки та життєво необхідним атрибутом виконавця-вокаліста, орієнтованого на успішний особистісний розвиток і професійне зростання. У цьому аспекті самоосвіта сприяє розширенню професійного світогляду, виявленню особистих професійних інтересів і можливостей індивіда, виробленню власної методики проведення занять у період підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Професійна освіта, що швидко розвивається останніми роками, в обов'язковому порядку передбачає самоосвіту як готовність людини засвоїти світ власної професії, зробити його своїм індивідуальним добром. Вона є важливою складовою, що забезпечує ефективну професійну діяльність. При цьому, саме професійна освіта являє собою цілеспрямовану, систематичну діяльність, якою керує сама особистість та яка є основою професійної діяльності [2].

Говорячи про відповідальність за досягнення належного рівня професійної діяльності та високих результатів у процесі навчання студентів, слід зауважити, що її помилково покладають виключно на викладачів. Роль власної активності молодих співаків, спрямованої на набуття основ вокально-виконавської майстерності, рівень теоретичних знань у галузі

вокального мистецтва, осмислення основних понять вокальної методології, регуляція власної навчальної діяльності в аспекті оволодіння вокальною майстерністю загалом недооцінюється.

Студенти здатні виділяти в реальному вокальному виконанні, що сприймається ними, окремі явища та сторони, визначити місце цих явищ у загальній системі вокально-виконавської діяльності, що діагностується. У слуховому сприйнятті вокального виконання у них в цілому повинна існувати настанова на аналіз стану голосового апарату та процесу вокалізації. Слід також достатньо приділяти уваги аналізу аспектів утілення художнього образу, експресивно-смісловій стороні виконання. Усе це в гармонійному поєднанні сприяє формуванню уявлень про естетично повноцінне звучання співочого голосу та досягненню високого рівня вокально-виконавської майстерності.

Проте успішний професійний та особистісний розвиток виконавців-вокалістів не обмежується лише самоосвітньою діяльністю. Варто звернути увагу на процес самовиховання, що якісно впливає на формування особистості та передбачає три основні компоненти: вплив соціального середовища, цілеспрямований виховний вплив викладацького складу на особистість через навчальні заклади та свідомо, цілеспрямована діяльність індивіда, спрямована на задоволення власних інтересів. Перші два компоненти мають об'єктивний характер, третій – суб'єктивний, оскільки містить процеси, що відбуваються у свідомості людини: осмислення, оцінку, відбір тих позитивних зовнішніх впливів, які складають основу її переконань, ідеалів, життєвих цілей, мотивів діяльності, звичок.

Ці процеси лише тоді можуть називатись самовихованням, коли вони являють собою свідомі дії особистості, спрямовані на самовдосконалення, тобто дії, в яких людина стає активним суб'єктом самоосвіти, морального, трудового, фізичного, естетичного саморозвитку. У найзагальнішому визначенні самовиховання, на думку В. О. Лозового та О. М. Єракторіної, це специфічна універсальна внутрішня діяльність щодо забезпечення навичками, вміннями, знаннями, здібностями, необхідними для здійснення різноманітних видів предметної, практично-духовної та духовної діяльності [3].

Якщо виховання може інколи здійснюватися незалежно від волі і бажання вихованця, то самовиховання як процес усвідомленого, цілеспрямованого і бажаного розвитку можливе лише у разі збігу сприятливих зовнішніх умов і певних внутрішніх передумов.

Тому організація педагогічної діяльності в умовах органічного поєднання теоретичної і практичної підготовки студентів повинна мати комбінований характер, що включає: ознайомлення з науково-методичною літературою, виконання вокально-технічних вправ і завдань, ілюстрування вокальних творів.

На індивідуальних заняттях впроваджуються творчо-пошукові ситуації, які стимулюють професійний інтерес до самовдосконалення. Прослуховування та аналіз вокальних творів та вокальної майстерності у виконанні професійних (видатних) вокалістів створюють настанови на еталонні взірці, що забезпечує взаємозв'язок розвитку вокальної техніки з формуванням виконавських умінь [1].

Також важливо зауважити, що самовиховання передбачає певний рівень розвитку інтелекту, який виявляється у всьому, що стосується зміни свого «Я». Тому багато педагогів стверджують, що робота над собою стає постійною, ефективною, якщо є зріла самосвідомість. Усвідомлення власної поведінки веде до самопостереження, самоаналізу, самокритики. Осмислювання своєї діяльності в навколишньому світі сприяє формуванню цілеспрямованості, високих ідеалів, мотивів – важливих спонукальних причин роботи над собою.

Таким чином, самоосвіта як і самовиховання є необхідною умовою навчання молодих співаків у процесі їх професійної освіти у ЗВО. Вона спонукає студента стати активним учасником навчального процесу, стає критерієм оцінювання своїх навчальних досягнень, виконує функцію глобалізації знання та швидкого взаємообміну за допомогою мережі Інтернет, забезпечує реалізацію принципу «освіта протягом усього життя», сприяючи постійному вдосконаленню знань відповідно до наукового та технологічного розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Маруфенко О. В. Проблеми вокально-педагогічної підготовки майбутніх вчителів музики // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.culturalstudies.in.ua/sekcija_s_s5_4.php.

2. Сутність поняття «самоосвіта» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.educationua.net/silovs-728-1.html>

3. Лозовой В. А., Ерахторина О. М. Человек: проблемы саморазвития: список рекомендованной литературы и словарь основных терминов. – Харьков, 2007. – 100 с.

О. Г. Вільхова
кандидат педагогічних наук, асистент
кафедри дошкільної освіти Полтавського
національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка

ОСОБЛИВОСТІ САМОРОЗВИТКУ ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сім'я – це те середовище, де дитина отримує перші життєві уроки, навчається правилам поведінки у суспільстві, де закладаються основи її індивідуальності. Наступним соціальним інститутом, який надзвичайно важливий у процесі адаптації дитини до умов навколишньої дійсності, є заклади дошкільної освіти. Сьогодні, в епоху важливих соціально-політичних та культурно-освітніх змін, суспільство висуває нові вимоги до сучасних освітян, а особливо до вихователів. Це повинні бути люди професійно компетентні, конкурентоспроможні, з відповідним рівнем професіоналізму фахівця, який буде здатним до працевлаштування на європейському та світовому ринках праці. Сьогодні спостерігається підвищена увага до проблеми саморозвитку вихователя, що є необхідною умовою для його подальшої самореалізації. Щоб особистість успішно реалізувалась, їй потрібно володіти системою морально-духовних цінностей, які є змістовою основою цього духовно-практичного процесу.

Проблемами педагогічної майстерності вихователя, особливостями його саморозвитку, творчості, формування особистої життєвої позиції займаються багато сучасних дослідників, зокрема К. Біла, Т. Гусак, В. Дуброва, А. Загородня, Н. Кирста, Н. Лисенко, О. Марченко, Л. Нечепоренко, Л. Письменна, Т. Поніманська, С. Тітаренко та ін. У своїх працях науковці розглядають особливості самоосвіти педагогів ЗДО, основи їх професійного самовдосконалення, партнерської взаємодії з дитиною, формування прогностичних компетентностей, психологічні аспекти професійної самореалізації, розвиток самодостатньої особистості тощо.

Саморозвиток вихователя закладу дошкільної освіти є індивідуальним процесом, що розгортається у внутрішньому плані особистості. Водночас він є явищем об'єктивним, що здійснюється під впливом багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів професійної діяльності [1, с. 17]. Варто зазначити, що у цьому процесі важлива ініціатива самого педагога-

га, а також керівництва ЗДО, яке повинно постійно заохочувати професіоналів до самовдосконалення, саморозвитку, покращення професійних навичок, створювати для цього раціональні педагогічні умови [4, с. 10].

У забезпеченні саморозвитку вихователя важливу роль відіграє механізм самопрогнозування, оскільки особистість повинна передбачати результати власної діяльності у тій сфері, де вона працює. Самопрогнозування для фахівця повинно бути механізмом, за допомогою якого він визначає можливості свого розвитку, виокремлює вимоги, на які необхідно орієнтуватися [2, с. 132].

Також, на наш погляд, важливим фактором у процесі саморозвитку сучасного вихователя є його фінансова грамотність. Не секрет, що люди, які сьогодні працюють у державних закладах дошкільної освіти, мають низьку заробітну плату. Цей факт може негативно впливати на емоційний стан педагога і тягнути за собою його професійне вигорання [3, с. 31]. Це призводить до незадоволеності професією та собою. Даний факт обтяжується відсутністю сприятливих перспектив для покращення фінансового становища і відповідальністю за долю своїх дітей у такій складній ситуації. Тому педагог-професіонал обов'язково повинен займатися питаннями самоосвіти та саморозвитку, щоб мати ширше коло фінансових надходжень. Наприклад, він може запропонувати авторський освітній проект, який сприятиме ефективнішому навчанню і вихованню дошкільників. Також фахівець може створити власну програму розвитку вихованців з особливими потребами і довести доцільність її впровадження тощо. На реалізацію таких проектів органи місцевої влади або спонсори можуть виділяти додаткові кошти. Однак для цього вихователю необхідно працювати над собою, формулювати завдання для самовизначення, розв'язання яких, однак, потребує спільного з адміністрацією ЗДО пошуку відповідних способів досягнення.

Таким чином, саморозвиток педагогів закладів дошкільної освіти є необхідною умовою для ефективного здійснення ними навчальної та виховної діяльності, позитивного ставлення до власних особистісних надбань, відчуття комфорту у своїй трудовій діяльності.

Список використаних джерел:

1. Біла К. Самоосвіта педагогів дошкільного закладу // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2010. – №2. – С. 17–19.
2. Загородня Л. П. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу: навч. пос. / Л. П. Загородня, С. А. Тітаренко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 319 с.

3. Лошенко Е. Професійне виховання вихователя. // Психолог дошкільця. – 2013. – № 10. – С. 31–35.
4. Пісоцька Л. Усе починається з керівника. // Дитячий садок. – 2011. – № 10. – С. 9–11.

А. Г. Разумна
старший викладач кафедри педагогіки,
філософії та мовної підготовки
Харківської медичної академії післядипломної
освіти

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Професійна ідентичність особистості визначає важливий аспект її розвитку й є результатом процесу професіоналізації. Професійна ідентифікація виявляється у визнанні приналежності до професії та професійної групи, наявності стійких професійних установок, здатністю брати на себе професійну відповідальність, спрямованість на самовдосконалення в професії й виконує функцію «стабілізатора» в умовах соціально-професійної мінливості та невизначеності. Особливе значення це має для фахівців сфери охорони здоров'я, оскільки сама праця є дуже афективно напруженою, надзвичайно важливою та виключно відповідальною. Саме професійна ідентичність створює ментальні умови для запобігання професійному вигоранню та професійній деформації.

Професійна ідентичність має складну структуру й містить наступні компоненти: *мотиваційно-ціннісний компонент*, що визначає ставлення особистості майбутнього фахівця до професії, що обирається, з загальних позицій особистості щодо місця професії у житті людини; *когнітивний компонент*, що окреслює рівень свідомих уявлень студентів про професіонала (професійну Я-концепцію) та його окремих характеристик; *афективний компонент* професійної ідентичності визначався нами через вимірювання самооцінки визначених характеристик себе як професіонала; *поведінковий компонент* професійної ідентичності професійної ідентичності досліджувався нами через з'ясування суб'єктивних критеріїв професійного самовизначення, а також об'єктивних показників самоідентифікації.

Вивчення професійної ідентичності 320 студентів 1–6 курсів студентів медичних закладів вищої освіти, що навчаються за фахом «Лікувальна справа» і «Стоматологія», дозволило нам встановити наступне.

На рівні мотиваційно-ціннісного компоненту виявлено, що студенти демонструють переважну соціоцентричну спрямованість, яка є домінуючою на всіх етапах підготовки фахівців. Від першого курсу до шостого спостерігається певне посилення особистісно спрямованих тенденцій. Це визначає намагання особистості реалізовувати не тільки соціально детерміновані, а й індивідуально детерміновані потреби засобами професійної діяльності.

На когнітивному рівні виявляється тенденція до диференціації уявлень про ідеального професіонала та себе як професіонала. Від першого курсу до шостого виявляються тенденції до конкретизації та посилення реалістичності образів та уявлень.

На афективному рівні з'ясовано, що самооцінка професійно визначених самою особистістю рис, поступово набуває адекватності, оскільки сертифікується в спілкування та діяльності.

На поведінковому рівні виявлено, що суб'єктивними критеріями, за якими майбутні фахівці медичної галузі ідентифікують себе – це опора на визнання в соціальному середовищі та верифікація власних професійних можливостей в умовах практики.

На рівні динамічних характеристик виявлені суб'єктивні стани – статуси професійної ідентичності студентів, що характеризуються тенденцією до набуття досягнутості від першого курсу до 6-го.

Тільки біля половини досліджуваних студентів наприкінці навчання у закладі вищої медичної освіти набувають статусу досягнутості. За таких умов можна сказати, що процес набуття студентами професійної ідентичності, має до певної міри спонтанний характер, психологічно детермінований процесами самовизначення особистості.

Дослідження суб'єктивних уявлень студентів та викладачів про чинники становлення професійної ідентичності в умовах закладу вищої медичної освіти показали, що важливим чинником становлення професійної ідентичності є комунікативні та практичні аспекти становлення та верифікації професійної ідентичності студентів.

Констатовані аспекти професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі стали підставою для розробки відповідної моделі педагогічних умов формування цієї особистісної структури в освітньому процесі закладу вищої медичної освіти. Зазначена модель передбачає

створення організаційно-педагогічних, технологічно-педагогічних та психолого-педагогічних умов для забезпечення формування професійної ідентичності майбутніх фахівців сфери охорони здоров'я.

Організаційно-педагогічні умови, на нашу думку, визначаються через структуру освітнього процесу, організаційні форми та хронотопні характеристики – просторово-часові аспекти місця, часу, темпу, послідовності тощо.

Технологічно-педагогічні умови визначаються методичною будовою педагогічних впливів на особистість майбутнього фахівця, що виявляється у наданні професійної ідентичності студента «педагогічного статусу» мети навчального процесу; у актуалізації суб'єктності студента в навчально-теоретичній та навчально-професійній підготовці через підтримку їхньої «інтенційності», самостійності у набутті відповідної кваліфікації; у комунікативно-рольовому визнанні як причетного до професії в умовах освітнього процесу; у забезпеченні рефлексивної складової педагогічного процесу – через самоаналіз та самопрогнозування студентами власного професійного розвитку; у спрямованості навчального процесу на формування навичок самовдосконалення, саморозвитку, самопізнання та самоосвіти в професійній сфері.

Психолого-педагогічні умови окреслюють індивідуально-психологічні особливості учасників освітнього процесу, що впливають на формування професійної ідентичності майбутніх фахівців.

На рівні «студента» важливими складовими цих умов є рівень особистісної зрілості, що відзначається стійкістю професійної, навчально-професійної та особистісної мотивації, рівнем суб'єктності та відповідальності; підготовленістю студентів, станом їх знань та навичок.

На рівні «викладача» ми визначаємо такі складові: позиція щодо професійної ідентичності як педагогічного об'єкту, компетентність у аспекті формування професійної ідентичності студентів в освітньому процесі, методичне забезпечення викладання з врахуванням формування професійної ідентичності студентів.

Реалізація зазначеної моделі здійснюється через розробку технологічно-методичних аспектів контекстного підходу з використанням активних методів навчання, організація сприятливого освітньо-професійного середовища, залучення студентів до проходження тренінгів професійної ідентичності для подолання відповідних освітніх криз. Ефективність визначених умов виявилась у становленні професійної ідентичності, її зрілості, підвищення задоволеності вибором професії, зростання навчально-професійної активності та навчальних досягнень студентів.

Список використаних джерел:

1. Денисова О. В. Становление профессиональной идентичности студента-медика в образовательном процессе вуза: автореф. дисс. ... канд. психолог. наук: 19.00.07/ – Уфа, 2008. – 23с.
2. Зливков В. Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології. // Соціальна психологія, 2006. – № 5. – С. 128–136.
3. Макагон О. Е. Організаційно-педагогічні умови створення сприятливого навчально-виховного середовища в загальноосвітньому навчальному закладі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / – Харків, 2007. – 21 с.
4. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг. – М. : Издательство Московского психолого-социального института, 2004. – 600 с.

А. А. Малишева
практичний психолог
(II-ї кваліфікаційної категорії)
Харківської спеціалізованої школи
I–III ступенів № 50
Харківської міської ради,
аспірант кафедри загальної педагогіки
та педагогіки
вищої школи ХНПУ імені Г. С. Сковороди

МАЙНДФУЛНЕС ЯК ЗАСІБ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У наш час мінливі та швидкоплинні процеси, що циркулюють у суспільстві, ставлять перед особистістю все більше викликів та ризиків, які протрібно вміти прорахувати для прийняття адекватного рішення. В цьому контексті слова Далай Лами XIV, який говорить, що варто «уважно слідкувати за думкою та її шляхами... і як тінь слідує за тілом, так і ми стаємо тим, що думаємо», набувають нового значення для нас. Тут ми бачимо, що здавалося б така проста річ як виховання своєї уваги та вправління у керуванні фокусом своєї уваги, відслідковування й споглядання власних думок, відкриває можливості для формування стилю мислення, що у свою чергу впливає не лише на характер особистості, а й на світогляд та стиль і якість її життя. Тому, на нашу думку є доречним

вивчення практики майндфулнес та її адаптування до умов сучасного українського соціуму.

За словником Меріам Вебстер «майндфулнес» (mindfulness) визначається з одного боку як 1) якість або стан уваги, а з іншого, як 2) практика вільної від суджень стану підвищеної або повної усвідомленості думок, емоцій чи досвіду у теперішньому моменті. Відмітимо, що майндфулнес, це перекладений на англійську мову буддистський термін, який в свою чергу запозичений з палі «сагі» та санскриту «сміті» – означають усвідомлене сприйняття, пам'ятати, брати на думку, згодом трансформувалось в усвідомлене сприйняття [1]. У нашому розумінні майндфулнес постає, як повна та позбавлена будь-яких оцінок увага та прийняття теперішньої миті, що відбувається без переходу на «автопілот», як неусвідомлену дію особистості.

Дослідженням практики майндфулнес займались Джон Кабат-Зінн, Дж. Тісдейл, Адріан Веллс, Денні Пенман, Марк Вільямс та Відьямала Берч, Деніел Сігел, Елізабет Стенлі та інші [2;3;4]. Відмітимо, що майндфулнес зарекомендував себе у різних сферах, наприклад, біохімії, нейробиології, дитячій психіатрії, метакогнітивній психотерапії, спорті та армії, бізнесі й освіті.

Цікавим для нас є дослідження проведене професором психології Гарвардського університету Елен Дж. Лангер (1997). Вона дослідила майндфулнес як феномен та якість розуму, що незалежить від медитації чи споглядального дослідження. Е. Лангер, як соціальний психолог, провела дослідження, з вивчення атрибутів уважності та відсутності думок, і досліджувала, як ці психічні стани корелюють з тим, як ми думаємо і як ми вчимося. У розумінні професора майндфулнес це ««відкритість до новизни», пильність до розрізнення, чутливість до різних контекстів, імпліцитність, якщо відсутня експліцитність, усвідомлення кількох перспектив, і орієнтація в теперішньому» [7,с.4]. У такому ракурсі ми можемо порівняти практику майндфулнес із аутотелічною діяльністю особистості, що знаходиться у потоковому стані (докладніше див. Малишева А. А. Філософсько-освітні ровідки у проблемному полі сквородинознавства) [5;6].

Освітній контекст практики майндфулнес досліджував доктор філософії Орен Ергас. Його дослідження синтезує філософію, неврологію та психологію і пропонує нову перспективу «освітньої» теорії, практики та досліджень. Він розглядає майндфулнес як медитацію, практику усвідомлення та споглядальну педагогіку як аспекти «тілесно-орієнтованої

педагогіки» (Ergas, 2013, с. 4) [8. с. 4–12.]. Ця ідея висвітлюється у книзі «Реконструкція освіти через усвідомлену увагу позиціонування розуму у центрі навчального плану та педагогіки» також автор підкреслює, що ми самі будемо освіту. Вивчення розуму дозволить вирішити проблеми формальної освіти, такі як булінг, нерівність та низький рівень досягнень. Тобто кожен індивід шляхом творення свого власного навчального плану, враховуючи ідеї та принципи майндфулнес має змогу обрати та корегувати вектор свого шляху для самовдосконалення себе, як особистості під час своєї професійної підготовки.

Окрім вищезазначеного, цінність «світської медитації», як часто прийнято називати практику майндфулнес серед широкого загалу, полягає і у децентрації, метапозиції, відкритості досвіду («розум новачка»), що допомагає опановувати нові технології та технічні засоби), зупиняти румінацію (навязливі руйнівні думки), усвідомлювати думки, емоції, почуття, тіло, розвиває присутність «тут і зараз», все це у свою чергу сприяє формуванню психологічної гнучкості та життєстійкості, розвиває творчі здібності, покращує здатність долати стрес та допомагає відчувати задоволення від своєї діяльності. Також ми вважаємо, що практика майндфулнес може виконувати фасилітаційну, полегшення без директивного характеру, функцію інтелектуального розвитку його раціональний та імперичний рівень та сприяти соціальному, емоційному і духовному розвитку кожної практикуючої особистості, подекуди допомагаючи вирішувати суспільні та соціальні проблеми, зокрема робота з особами аутичного спектру, профілактика професійного вигорання та інше, що вельми важливо у ситуації сьогодення для України.

Список використаних джерел:

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/mindfulness>
2. Кабат-Зинн Дж. Куда бы ты ни шел – ты уже там: Медитация полноты осознания в повседневной жизни / пер. с англ. М. Белобородовой. М. : Независимая фирма «Класс»; Изд-во Трансперсонального института, 2001. 208 с.
3. Сигел Д. Внимательный мозг. Научный взгляд на медитацию / пер. с англ. А. Анваера; науч. ред. Е. Пустошкин. М. : Манн, Иванов и Фербер, 2016. 336 с.
4. Пенман Д., Уильямс М. Осознанность. Как обрести гармонию в нашем безумном мире / пер. с англ. А. Анваера; науч. ред. Е. Пустошкин. М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014. 163 с.

5. Csikszentmihalyi M. Flow: The Psychology of Optimal Experience/ Mihaly Csikszentmihalyi. – Ney York: Harper Perennial Modern Classics, 2008. – 336p.
6. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/autotelic>
7. Langer, E. (1997). The power of mindful learning. Boston, MA: Da Capo Press. p. 4
8. Ergas, O. (2013). Descartes in a 'headstand': Introducing body-oriented pedagogy. Paideusis, 21(1), pp. 4–12.

Напря́м 4
**ПРОБЛЕМИ І СУПЕРЕЧНОСТІ САМОРОЗВИТКУ
ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

С. К. Криворучко
*доктор філологічних наук, доцент, професор
кафедри світової літератури, координатор
з науки факультету славістики Харківського
національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

**ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ
ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

Педагогічні установки, осмислення соціальних систем розкрито у творі бельгійської франкофонної сучасної письменниці А. Нотомб «Словник імен власних» 2002 р. [1], в якому авторка втілює ідею руйнівного впливу виховання на психіку дитини і підлітка. Плинність жанру твору доречно простежувати як «антивиховну повість-новелу». Письменниця зображує три педагогічних системи: батьківське виховання вдома, шкільна освіта, додаткова освіта (балетна школа). Ідея виховання представлена дилемою, і навіть парадоксом: прагнення дорослих фахівців виховати здорову успішну особистість найчастіше завершується знуцанням над дитиною, в результаті чого всі дії педагогів втрачають сенс.

Учителі у початковій школі представлені як функціонери, які не враховують індивідуальне сприйняття окремої дитини, в наслідок чого стрес є загальним настроєм звичайної школи і вважається нормою. Дитина накопичує стрес, який підштовхує підлітка до самогубства. На думку А. Нотомб, порятунком для дитини, яку ніхто не любив, може бути лише кохання. Від самогубства і байдужості дорослих Плектруду рятує такий же самотній і психологічно скалічений як і вона юнак Мат'є Саладен, кохання якого і робить із героїні успішну і самореалізовану особистість.

Ідея псевдовиховання зумовила жанрові конотації, в результаті яких відбулася трансформація «роману-виховання», новели, повісті. Письменниця розкриває екзистенційну самотність героїні (маленької дитини,

підлітка) у проблематиці твору, коли розставляє акценти у пошуку сенсу життя, феномену смерті, які втілилися у конфліктах учитель / учень.

Щоб розкрити неспроможність педагогічних засад, письменниця створює метафору ідеального виховання – зображує абсурдну ситуацію приреченості дитини у цивілізаційному культурному розвитку, яка входить у конфлікт із біологічними природними функціями людини. Соціально недосконалі батьки мають зникнути як біологічний вид – краще сироту нехай виховують ідеальні «чужі», ніж неповноцінні «свої», для того, щоб зламати генетичний код, змінити еволюційний вектор родини.

У віці 4 років дівчинка усвідомлює своє покликання – власною красою робити світ краще. Для реалізації цієї мети вона обирає мистецтво – балет. А. Нотомб у процесі становлення сильної особистості зображує «інститут» балету, балетної освіти, щоб викрити недоліки цієї системи, продемонструвати, що за «красою» стоїть приниження, хвороба, «жахливе». Письменниця демонструє як талановиту дитину калічать дорослі «псевдофахівці». Плектруда наділена талантом, що підкреслюють її вчителі. Ці ж педагоги пророчать дівчинці подальшу професійну перспективу: «Йй обов'язково потрібно вчитися танцю, у неї видатні здібності» [1, с. 36].

Разом із балетною школою А. Нотомб розкриває систему загально-освітньої школи, функція якої так само полягає у знищенні волі індивіда, каліцтві людської психіки, формуванні комплексу неповноцінності. Письменниця іронічно розкриває концептуальні засади виховання, які встановлено у шкільній освіті: «Тут потрібно було не рухатись сидіти за партою цілими годинами. І слухати вчительку, яка говорила абсолютно нецікаві речі» [1, с. 37]. А. Нотомб підкреслює дисонанс природи і цивілізації: дитина, яка має швидкий обмін речовин, що зумовлює її енергійність, має подолати ці біологічні процеси і відмовитись від природної рухливості – «сидіти за партою». Тут же ведеться і про невміння учителя заохочувати учнів, робити акцент на мотивації дітей, розповсюдженій педагогічній манері підносити матеріал – «слухати нецікаві речі».

Конфлікт учитель / учениця розкривається небажанням педагога зрозуміти нюанси особистості дитини та антипатією дорослої людини, яка ставить перед собою мету пригнічувати тих вихованців, які виокремлюються із загалу. Як вже велось, виокремлюється ім'я дівчинки та її покликання «подобатись». На думку вчительки, дівчинка «Хоче, щоб усі нею милувалися, а чим там милуватися!» [1, с. 40], через це і починає її гнобити.

Окремо слід відмітити принизливу атмосферу дитячої шкільної їдальні, яку зображує письменниця, візуальна мета якої полягає у фізичному знищенні майбутніх поколінь: «... саме жахливе сталося у дитячій їдальні, де панували два ... характерних запахи – дитячої рвоти і хлорки... Подавальниці стали розносити блюда із якоюсь незрозумілою їжею мутного кольору ... перед нею опинилася повна миска зеленуватої бурди, усіяною крихітними шматочками коричневого м'яса... попередивши, що вона не піде із їдальні, поки не з'їсть все до кінця... Щойно вона здолала половину, як її знудило прямо в миску, і тут їй стало зрозуміло, чому в їдальні так пахне...» [1, с. 40–41].

У свідомості Плектруди формується уявлення про школу, як про дуже неприємне місце, абсолютно позбавлене радості – «ад» [6, с. 43]. Письменниця підкреслює, що у загальноосвітній школі абсолютно відсутня мотивація для навчання, дітей ніяк не заохочують, не намагаються викликати інтерес до предмету. А. Нотомб із світовідчуття дівчинки виводить мораль – виховальний процес обов'язково має ґрунтуватися на зацікавленості дитини, прагненні оволодіти знаннями, які зовсім не намагаються сформувати вчителі: «єдиний ключ до знань – бажання, і нічого більше» [1, с. 47]. Таким чином, якщо сучасні педагогічні системи позбавлені методичної провідної засади – заохочення, вихід полягає у самовихованні, яке стає для Плектруди єдиною можливістю отримати знання: «Читання зробилося необхідністю, і вона миттєво оволоділа цією наукою...» [1, с. 47].

Батьки так само вводяться письменницею у конфлікт із учителем, коли намагаються інтуїтивно пояснити специфіку своєї домашньої методики, що доводить неспроможність шкільної: «... ми нічого не робили. Просто показали їй одну дивовижну книгу, щоб їй захотілося читати. Саме цього їй не вистачало у класі» [1, с. 48]. Щира відвертість батьків підсилює конфлікт учитель / учениця, оскільки псевдопедагог «зненавиділа» [1, с. 48], та розтлумачила успіх у навчанні Плектруди як власну образу.

А. Нотомб створює художній образ учителя, який замість того, щоб навчати «добру», толерантності, гуманності дітей, сіє між ними ворожечу, підживлює скандал: «Плектруда стала об'єктом всезагального презирства» [1, с. 49]. Однак зовсім інакше А. Нотомб зображує ситуацію у балетній школі. Неприйняття обраності Плектруди у загальноосвітній школі є контрастом у ставленні до дівчинки у світі мистецтва: «... у балетній школі вона... була королевою» [1, с. 49]. Письменниця підкреслює

важливість гри для дитини у процесі становлення, оскільки вона розкриває таким чином свій особистісний потенціал.

А. Нотомб розвінчує «міф»: балет – це мистецтво краси, коли розкриває нудне, травматичне, важке існування балерини, яка на одну мить може стати прекрасною. Балетне училище є в'язницею – із залізною дисципліною, із специфічними канонами краси: дівчата із стандартними пропорціями – «жирні корови» [6, с. 95], худорляві – «нормальні» [1, с. 95], зовсім доходяги – «молодці»: «вигляд у них був як у скелетів, що сміються» [1, с. 96]. Педагоги балетної школи позбавлені будь-яких людських почуттів: «... в очах у дорослих не було і краплини доброти, вони блищали холодним блиском скальпеля, що відсікає останні дитячі припухлості» [1, с. 97]. Ставлення до майбутніх зірок балету А. Нотомб порівнює із жорсткими методами виховання дівчат у Середньовічному Китаї. Їм не давали їсти – «їжа викликала страх», «Кожний шматок здавався зайвим» [1, с. 99], виснажували постійними фізичними вправами – «вони пристрасно мріяли лише про одне – хоч на хвилиночку присісти», «Балетний станок нагадував каторжні галери» [1, с. 98], єдиним порятунком був сон.

Найжахливішим виявляється переосмислення норм природи, в результаті чого порушуються фізіологічні процеси, гуманістичні ідеали та права людини. Постійний голод і виснажливі фізичні вправи призводять до зникнення менструальних циклів у дівчат-підлітків, що так само виявляється педагогічною вимогою: «... в училищі ні у кого із вихованок не було місячних, навіть у старших класах... багатьом і пілюлі то й були не потрібні: одного лише недоїдання досить, щоб забути і про місячні і про все, що з ними пов'язано» [1, с. 103].

Найгіршим є те, що наслідком неадекватного педагогічного тиску стає абсолютна відмова підлітків від власної волі, думки, бажання, та особистісна підкореність. Із часом Плектруда «схвалювала самі варварські методи і захоплювалась спартанським духом, що панував в училищі» [1, с. 104]. Таким чином, А. Нотомб інтерпретує мистецтво як феномен, що підживлюється жертвою з боку людини, яка має відмовитись від власного життя заради високої мети. Письменниця підкреслює, що героїню мучив жорсткий біль у ногах, оскільки постійна дієта призвела до браку кальцію у кістках, які не витримали. Героїня під час репетиції зламала стегнову кістку, в результаті чого стала профнепридатною: «... ви більше ніколи не зможете танцювати» [1, с. 123].

Таким чином, у творі «Словник імен власних» А. Нотомб руйнує «міф» про адекватну педагогічну систему сучасності, яка сформувалася

у «родині», «школі», «мистецьких дитячих закладах», спростовує жорсткі методи виховання сильної успішної особистості, які калічать психіку індивіда, роблять його хворим. На рівні підтексту письменниця намічує гуманістичну перспективу – домінуючою тенденцією у вихованні має бути любов до окремої конкретної людини.

Список використаних джерел:

1. Нотомб А. Словарь имён собственных; [пер. с франц. И. Волевич]. – М. : Иностранка, 2008. – 160 с.

О. В. Бурлука

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

АКТУАЛІЗАЦІЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

В сучасному соціокультурному просторі простежується трансформація соціальних, економічних і професійних відносин. Прогрес інформаційного суспільства передбачає постійне оновлення інформації, входування новітніх технологій і комп'ютерної техніки в усі сфери життя. Ці умови орієнтують на високий професійний і загальнокультурний рівень особистості, що прагне постійного самовдосконалення, самоствердження і реалізації своїх можливостей. Освітня практика не може повністю задовольнити ці вимоги, тому постає проблема підготовки фахівців, здатних до постійної самоосвіти, що є не лише підготовкою людини до певної сфери, галузі праці і конкретної роботи, але і умовою підйому її загальної культури. Актуальність самоосвіти особистості в сучасному суспільстві обумовлена тенденцією її домінування в розвитку освіти як соціального інституту й виду діяльності. Процеси самоосвіти стали основою переосмислення місця і ролі людини в суспільстві, переоцінки її інтелектуального, емоційного, творчого потенціалу.

Самоосвіта як важливий чинник самовдосконалення і самореалізації особистості в професійній і непрофесійній сферах стає індивідуальною

і суспільною цінністю, обов'язковим компонентом життя, основним принципом конкурентоспроможності особистості. Тому сучасна професійна освіта повинна забезпечити певні умови щодо стимулювання і реалізації самоосвітньої активності особистості, має бути орієнтована на особистість, що готова до самоосвіти і включати основні елементи історичного, культурного, морального, трудового, соціального досвіду. В. Корвяков, з цього приводу зауважує: «Самообразовательная деятельность выступает в качестве наиболее перспективной в современных образовательных условиях» [3; 96]. Це істотно змінює цінність самоосвітньої діяльності особистості, її призначення, функції, зміст і засоби. Зміна способів організації навчального процесу, пріоритет самоосвітньої діяльності вимагає індивідуального розвитку, самоорганізації і саморегуляції особистості, особистий досвід стає конкурентною перевагою людини. Самоосвіта особистості пов'язана з процедурами саморефлексії, самооцінки, самоідентифікації і виробленням умінь і навичок самостійно набувати актуальні знання і трансформувати їх в практичну діяльність. Самоосвітня діяльність стає універсальною характеристикою фахівця, що дозволяє задовольнити соціальні очікування суспільства і вийти на високий професійний і особистий рівень освіченості.

Основою самоосвіти особистості є знання, набуті в процесі організованого навчання, професійної підготовки або підвищення кваліфікації фахівця. Здійснення самоосвітньої діяльності особистості передбачає позитивний досвід придбання знань, моральні або матеріальні стимули і практичні можливості для навчання – вільний час, інформаційні ресурси тощо. На думку Н. Миняєвої «ресурс самообразовательной деятельности в высшем профессиональном образовании представляет открытую, динамическую, уровневую педагогическую систему, эмерджентным свойством которой является актуализация» [4; 75]. Необхідність самоосвітньої компетентності тісно пов'язана з процесами професійного самовдосконалення, отримання або поглиблення знань, у відповідній галузі, з розвитком своїх здібностей, з ліквідацією пропусків в одному з видів професійної підготовки тощо. Самоосвітня компетентність особистості орієнтує освітній процес на цінності саморозвитку і самореалізації фахівця; на здатність виявляти фундаментальні наукові основи професійних дій; на застосування інформаційних технологій та комп'ютерної техніки тощо.

Актуалізація самоосвітньої компетентності особистості в процесі навчання, зумовлена не лише її функціональними і сутнісними характе-

ристиками, скільки її новою соціальною роллю, сформованою під впливом соціально-економічних, соціально-політичних, соціальних чинників суспільного розвитку. У сучасних умовах самоосвітня компетентність особистості – обов’язкова необхідність, від задоволення якої багато в чому залежить подальший науково-технічний і соціальний прогрес нашої країни. Вона є умовою збереження і вдосконалення загальнокультурної і професійної компетентності фахівця, життєво необхідний елемент професійної праці і повноцінного розвитку особистості, її духовної культури.

Список використаних джерел:

1. Бурлука Е. В. Самообразование личности как социально-педагогическая проблема. Монография – Х. : ЧПИ «Новое слово», 2008. – 180 с.
2. Бурлука О. В. Самоосвіта особистості як процес створення власного образу// Вісник ХНПУ ім. Сковороди «Філософія» /Харк. нац. пед. ун-т ім. Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2017. – Вип. 49 (I). – С. 118–132.
3. Корвяков В. А. Формирование самообразовательной деятельности студента: монография / В. Корвяков – М. : Университетская книга, 2006. – 140 с.
4. Миняева Н. М. Проблема актуализации ресурса самообразовательной деятельности студента в университетском образовании //Вестник Оренбургского государственного университета. – Вып. №5 (154), 2013 – С. 72–75.

Р. С. Дейнека

начальник відділу освіти, культури та спорту

Виконавчого комітету

Мереф’янської міської ради,

депутат Харківської обласної ради

VII скликання

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ЯК ІНСТРУМЕНТ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Історія розвитку світової спільноти переконливо свідчить про те, що межа століть, як правило, знаменується тим, що на передній край теорії пізнання, науки і культури висувається чергова вузлова проблема суспільного розвитку. Ключовою проблемою гуманітарної сфери суспільства нині постає питання освіти впродовж життя. Освіта впродовж життя

є загальновизнаною необхідністю, яку Європейський Союз розглядає як важливий елемент соціальної моделі сучасного суспільства. Основними постулатами, сформульованими Міжнародною комісією ЮНЕСКО з освіти для XXI століття, що віддзеркалюють сутність цього процесу, є: навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом.

Як свідчить аналіз наукових досліджень з цієї проблеми, розвиток неформальної освіти є вагомим, закономірним чинником розбудови демократичних процесів в освіті. Її актуальність відображено в нормативних документах міжнародних організацій ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Міжнародної організації праці тощо. Так, у Меморандумі Європейської Комісії 2000 р. представлено рекомендації щодо розвитку неформальної освіти, яка є важливою складовою концепції неперервного навчання, дає молоді й дорослим змогу набувати знання, уміння й навички, формувати погляди й адаптуватися до постійних змін у соціальному середовищі.

Перспективи стратегії розвитку неформальної освіти можна побачити у ряді європейських документів. Однак загальноприйнятого розуміння цього поняття ще не досягнуто. Для визначення досліджуваного явища (процесу) використовується низка понять. Практично кожен з дослідників і організаторів освіти вкладає в нього свій власний зміст. Це розширює поле для дискурсу й потребує мобілізації інтелектуальних ресурсів. Разом з тим не можна не помітити сутності, за якою стоїть визнання безперервності й незавершеності освіти для дорослої людини протягом усього життя.

Специфіка освіти дорослих стала предметом фундаментальних досліджень педагогів, психологів, соціологів різних країн світу, що створило передумови для появи андрагогіки (від «andros» – доросла людина та «agoge» – управління, виховання). Сучасні підходи до освіти дорослих як феномена вітчизняної і світової культури, як сили, що переборює суперечливість інформаційної цивілізації, як джерела неперервного розвитку людини вимагають всебічної міждисциплінарної розробки її онтологічних засад. Якісний розгляд цього феномена передбачає філософськокультурологічне і соціально-психологічне дослідження з урахуванням сучасної ситуації, інтеграції наявних можливих підходів до проектування освітніх процесів, систем, технологій. Забезпечення освіти дорослих в Україні стає загальнодержавною проблемою, яка має важливе політичне, економічне та соціальне значення.

Зміни, що відбуваються в суспільстві, свідчать про зростання ролі освіти для подальшого розвитку цивілізації. Для більш детального ана-

лізу даних перетворень, слід розглянути їх використовуючи культурологічний підхід, який виконує теоретико-методологічну функцію і є методологією, яка лежить в основі гуманістичної педагогіки. Він орієнтує на вивчення особистості у певних історико-культурних умовах життя, зокрема й неформальної освіти, розширює дослідницькі і прикладні межі, забезпечує панорамний багатовимірний погляд і полісистемне пояснення сутності цінностей та компонентів неформальної освіти. Культурологічний підхід в епіцентр ставить людину як вільну індивідуальність, яка здатна до особистої детермінації в культурі. Він ґрунтується на унікальності кожного суб'єкта навчальної діяльності, на забезпеченні умов його розвитку в контексті індивідуалізованого підходу в особистісно розвивальній системі навчання, що забезпечує соціокультурний саморозвиток особистості.

У цих умовах необхідний новий погляд на роль і значення неформальної освіти, яка відповідає сучасним освітнім потребам. Неформальна освіта, хоча й може плануватися «зверху», але реально виникає й здійснюється тільки як відповідь на конкретний освітній запит «знизу». Поняття неформальної освіти дорослих частково збігається з такими поняттями, як «додаткова» і «продовжена» освіта. Однак саме неформальна освіта, як ніяка інша, безпосередньо відображає й задовольняє особистісні потреби й запити індивідуума, мобілізуючи тим самим його природну здатність до самовдосконалення, до духовного внутрішнього зростання. Таким чином, створення системи неформальної освіти може забезпечити умови для самореалізації кожної особистості, морального вдосконалення за рахунок надання широких можливостей у виборі напрямку й форм освітньої діяльності, як у професійній сфері, так і в різних сферах дозвілля.

Однією з найбільш істотних проблем становлення системи неформальної освіти є подолання стереотипу ставлення до неї як мало важливої й несуттєвої. Нерозуміння специфіки неформальної освіти та її соціального потенціалу (порівняно з традиційною шкільною або вищою освітою) породжується недостатньою увагою до вивчення проблем освіти дорослих. Необхідно в масштабах країни проаналізувати діяльність сформованої сфери нетрадиційних видів і форм освітньої діяльності дорослих. Це дозволить виявити специфіку неформальної пізнавальної й навчальної діяльності різного контингенту дорослих, мотиваційні особливості й механізми самоорганізації цієї діяльності. На жаль, в Україні освіта протягом життя перебуває у зародковому стані. Існують

поодинокі стохастичні явища, але будь-яка системність практично відсутня. Ні діючий Закон України «Про позашкільну освіту», ні проект нової редакції цього закону, жодним чином не вирішує цієї проблеми, оскільки не врегульовує питання інтеграції позашкільної освіти в загальну освітню систему країни, залишаючи осторонь ключові проблеми забезпечення і контролю якості та визнання неформальної освіти. Не існує офіційної статистики з цього питання, відсутні спеціальні концепції та програми. Навчання протягом життя виходить на чільні позиції у світових освітніх процесах – це диктується базовими тенденціями сучасного розвитку людства. Тому для України вкрай важливо найближчим часом вжити дієві заходи для подолання відставання у цій сфері.

Враховуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що неформальна освіта – це самоосвіта вільних особистостей. Тут існує високий рівень свободи, якою кожен має розпоряджатись вільно. Відповідальність за власну освіту та культурний розвиток особистість цілком і повністю бере на себе. Щоб перетворити неформальну освіту на важливу частину життя людини, необхідно створювати нові інтелектуальні й фізичні можливості, організаційні форми і структури заохочення, що дають змогу індивідам, групам і організаціям особисто брати участь і випробовувати ці нові форми для розвитку особистості в умовах освітнього простору. На нашу думку, проблема неадекватності освіти сучасним суспільним вимогам полягає у співвідношенні формальних і неформальних компонентів, недооцінюванні ролі неформальної освіти. Можна вважати, що основою саморозвитку особистості є неформальна освіта, яка, по суті, отожднюється з суспільним розвитком. Цю сферу своєї життєдіяльності особистість творить для себе самостійно: потенціали суспільства і власні можливості, потреби, бажання, спонукальні мотиви людина перетворює на дієві фактори власного саморозвитку.

Список використаних джерел:

1. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні: автореф. дис. доктора пед. наук. 13.00.01. – К., 2006.
2. Гончаренко С. Дидактичні аспекти освіти дорослих // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи № 7. – К., 2009.
3. Давидова В. Культурологічне виховання в системі неформального навчання дорослих у Швеції // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи № 36. – К., 2005.

4. Жорова І. Я., Кузьмич Т. О., Назаренко Л. М.. Самоосвіта педагога як умова підвищення його професійної компетентності: методичні рекомендації. – Х., 2012.

5. Змеєв С. И. Андрагогика: основы теории и технологии обучения взрослых. – М., 2003.

6. Калошин В. Ф. Настав час діяти!!! // Завучу все для роботи №21. – К., 2009.

7. Проект нової редакції Закону України «Про позашкільну освіту».

Ю. Ю. Матвійчук

*аспірантка кафедри загальної педагогіки
і педагогіки вищої школи Харківського
національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ – ВІДКРИТИЙ ПРОСТІР САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність дослідження. Ознакою сучасного освітнього простору є об'єктивна потреба у модернізації змісту освіти відповідно до прогресуючої комп'ютеризації суспільства та Інтернет-середовища. Важливим складником цього процесу є дистанційне навчання, у якому поєднано традиційні методи здобуття знань та способів діяльності, самонавчання та саморозвитку з новими інформаційно-комунікаційними технологіями, що орієнтовані на реалізацію психолого-педагогічних цілей навчання.

Питаннями розвитку дистанційної освіти займалися В. Домрачев, Г. Антонов. Апробацію практичних розробок дистанційних курсів у вищій школі та аналіз їх результатів подано у працях Н. Сиротенко, В. Бикова, О. Рибалко, В. Кухаренка, Ю. Богачкова, у післядипломній освіті – В. Олійника. О. Петров, О. Полат висвітлювали структуру та зміст дистанційної освіти. Також проблеми змісту дистанційної освіти у сучасній освітній діяльності досліджував Т. Варзар.

Важливість розвитку в Українській вищій школі дистанційної освіти доводив В. Кремень. Науковець зазначає, що одним із пріоритетних напрямів, який забезпечує подальше збагачення системи професійної освіти, її ефективність, підготовку майбутніх фахівців до діяльності в інформаційному середовищі, є активне впровадження на основі сучас-

них інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання [1]. Отже, наслідком процесу інформатизації суспільства та освіти є поява дистанційного навчання, як гуманістичної, інтегральної форми освіти, орієнтованої на індивідуалізацію навчання та саморозвиток особистості.

Вивчення існуючого досвіду використання дистанційної форми організації навчання, розробка та впровадження нових форм, засобів і методів, аналіз результатів їх впровадження є актуальним завданням сучасної педагогічної доктрини.

Метою роботи є дослідження поняття «дистанційне навчання», його зародження та історичне становлення; аналіз спектру можливостей для саморозвитку учасників навчального процесу при дистанційній формі організації навчання.

Результати роботи. Велика кількість визначень поняття «дистанційне навчання» свідчить про стрімкий розвиток цього навчально-виховного процесу та спроби знайти оптимальне її науково-методичне і технологічне наповнення. Наведемо два з них, які, на нашу думку, передають суть поняття:

– дистанційне навчання – форма організації і реалізації навчально-виховного процесу, за якою його учасники (об'єкт і суб'єкт навчання) здійснюють навчальну взаємодію принципово і переважно екстериторіально (тобто, на відстані, яка не дозволяє і не передбачає безпосередню навчальну взаємодію учасників віч-на-віч, інакше, коли учасники територіально знаходяться поза меж можливої безпосередньої навчальної взаємодії і коли у процесі навчання їх особиста присутність у певних навчальних приміщеннях навчального закладу не є обов'язковою) [4, с. 9];

– дистанційне навчання – форма відкритого навчання, при якій взаємодія вчителя і учнів і учнів між собою здійснюється на відстані і відображує всі властиві навчальному процесу компоненти (цілі, зміст, методи, організаційні форми, засоби навчання), що реалізуються специфічними засобами інтернет-технологій або іншими засобами, що передбачають інтерактивність [3, с. 17].

Спільним у наведених понять є такі компоненти: відкрите навчання, комп'ютерне навчання, комп'ютерна система комунікацій (Інтернет).

Аналіз наукової літератури та періодичних видань дозволив констатувати, що не можна однозначно визначити рік заснування дистанційного навчання. Початок історії дистанційного навчання науковці вбачають у середині XIX століття. Як визначають В. Вишнівський та інші [2],

перший заклад дистанційного навчання – Берлінський інститут вивчення іноземних мов було створено викладачами цього університету Ч. Тусеном і Г. Ланченштейдтом у 1856 році. Навчання в ньому відбувалося за перепискою, що отримало назву «corresponding learning».

У 1858 році Лондонський університет дозволив допуск шукачів до захисту дипломних робіт від осіб, які навчалися самостійно або за перепискою. 1877 року шотландський Університет Святого Андрія розпочав заочну підготовку жінок з різних країн на звання ліцензіата мистецтв. Заочну підготовку студентів наприкінці XIX – на початку XX століття започаткували інші вищі навчальні заклади: у 1899 рік – Королівський університет Канади; 1891 рік – Чиказький університет (США); 1911 рік – Квінслендський університет (Австралія) [2, с. 7].

Дослідники відзначають, що саме в 1892 рік у каталозі заочних кореспондентських курсів Університету штату Вісконсін (США) вперше вживається термін *distant education* (дистанційне навчання). Тому 1892 рік деякі дослідники вважають роком народження дистанційного навчання.

Розвиток дистанційного навчання у другій половині XIX-го та впродовж першої половини XX століття, коли його обсяги значно зросли, став можливим завдяки масовому впровадженню поштового, телеграфного, телефонного зв'язку, радіо та телебачення, можливості яких почали активно використовуватися учасниками навчального процесу на відстані. Поряд з традиційним навчанням в університетах, як стверджує В. Вишнівський та інші, створюються структури дистанційного (заочного) навчання, розробляється педагогічна логістика його навчального процесу. Відбувається юридичне визнання цієї форми навчання шляхом підтвердження студентами набутої кваліфікації і отримання офіційних документів про освіту [2, с. 7]. У 1982 році термін «кореспондентська» був замінений на «дистанційна» у назві Міжнародної конференції з дистанційної освіти – *International Conference of Distance Education (ICDE)* у Ванкувері (Канада). Саме тоді було офіційно визнано дефеніцію «дистанційне навчання».

Відповідаючи на питання: «Чому зараз дистанційне навчання набуло широкої популярності?», ми цілком згодні з В. Биковим, В. Кухаренком, Н. Сиротенко, О. Рибалко та Ю. Богачковим [4], які звертають увагу на два головні чинники, що зумовили появу та розвиток сучасних форм дистанційної освіти:

– об'єктивні тенденції глобалізації світу, підвищення динаміки соціально-економічного розвитку суспільства і, як результат, поява нових

потреб тих, хто навчаються, щодо характеру отримання за цих умов якісної освіти. Нова освітня парадигма, що визначила і задекларувала принципи відкритої освіти, була реакцією системи освіти на виклик цього чинника [4, с. 8];

– бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), їх всебічне впровадження практично у всі сфери життєдіяльності людини, необхідність, у зв'язку з цим, широкого застосування ІКТ в освітній практиці як засобу навчання і предмета вивчення [4, с. 8].

Отже, дистанційне навчання надає можливість здобути освіту людині незалежно від матеріального становища, стану здоров'я та місця проживання, а його гнучкість сприяє засвоєнню матеріалу курсу з урахуванням підготовки та здібностей, не пригнічуючи можливості особистості, а також її самовдосконаленню. У свою чергу, педагогові дозволяє: а) використовувати різні засоби: текст, презентації, схеми, графіки, відеоматеріали, скрайбінг, ментальні карти та інші; б) розширювати способи перевірки домашнього завдання та набутих знань студентів: 1) за результатами виконання завдань викладач може виставляти оцінки та давати коментарі не лише електронною поштою кожному окрему, але й у відкритих форумах та чатах; 2) організовувати процес розробки студентами проектів та його захист он-лайн; 3) використовувати безліч тестових завдань з кожної теми з захистом від списування шляхом рандомізації порядку питань; 4) напівавтоматичний перерахунок результатів тестування суттєво полегшить перевірку для викладача.

Таким чином, педагог зберігає самобутність у поданні навчального матеріалу, організації процесу роботи зі слухачами, обробці й аналізу результату засвоєння ними нової інформації. Самоаналіз педагогом виконаної роботи сприяє удосконаленню способів структурування навчальної інформації, її ефективності та, в перспективі, подання учням в оновленому форматі.

Висновки. Дистанційне навчання як освітня система XXI століття має досить широкий спектр перспектив. Дистанційна форма навчання надає можливість створювати систему масового безперервного самонавчання та саморозвитку, що здатна оперативного реагувати на потреби суспільства. Вивчаючи існуючий досвід використання дистанційної форми організації навчання, необхідно розробляти та впроваджувати нові форми, засоби та методи, аналізувати результати їх впровадження в навчальний процес.

Список використаних джерел:

1. Кремень В. Г. Освіта і наука України – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – Київ : Грамота, 2005. – 448 с.
2. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів: [навч. посібник] / Вишнівський В. В., Гніденко М. П., Гайдур Г. І., Ільїн О. О. – Київ : ДУТ, 2014. – 140 с.
3. Полат Е. С. Теория и практика дистанционного обучения: [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева; под. ред. Е. С. Полат. – Москва : Академия, 2004. – 416 с.
4. Технологія створення дистанційного курсу: [навч. посібник] / Биков В. Ю., Кухаренко В. М., Сиротенко Н. Г., Рибалко О. В., Богачков Ю. М.; за ред. В. Ю. Бикова та В. М. Кухаренка. – Київ : Міленіум, 2008. – 324 с.

Т. М. Педан

*практичний психолог, спеціаліст
вищої категорії, директор комунальної
установи «Інклюзивно-ресурсний центр»
Мереф'янської міської ради Харківської області*

САМОРОЗВИТОК БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Батьки – це головні партнери педагогів у процесі здобуття освіти та виховання, а зрештою – соціалізації дитини, вони мають повне право бути включеними в процес ухвалення важливих рішень стосовно розвитку та адаптації їх дитини. Батьки є першими та основними вихователями дітей.

За останні роки кількість дітей з особливими потребами в Україні зросла майже на чверть. Батьки особливих дітей поставлені перед непростим вибором: віддати дитину до інтернату, відірвавши її від родини, або залишити вдома, давши їй любов, турботу, родинне піклування і власну відмову від повноцінного життя в суспільстві.

Демократичні зміни у суспільному житті країни зумовили нове бачення, розуміння та переорієнтування багатьох сталих положень. Інклюзія – це вимога часу! Вимога часу, виховання та освіта особистості на основі

гуманістичних цінностей. Паритетними мають бути стосунки між батьками звичайних дітей та дітей, які потребують особливої уваги та їх батьками.

Успіх адаптації дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивне освітнє середовище залежить також від готовності батьків до співпраці з педагогами та реального сприйняття можливостей і потреб своєї дитини. А це можливе лише за умови саморозвитку батьків.

За висновками Д. А. Петровської, Т. М. Мішина, А. І. Захарова, Д. М. Ісаєва, Т. Пироженко, І. Д. Бех вирішальним фактором, який впливає на формування та розвиток особистості, поведінку дітей з особливими освітніми потребами є тісна співпраця між родиною і педагогами, психологами, лікарями.

З труднощами, які стають на шляху виховання дитини з особливими потребами, зустрічається кожна родина. В таких ситуаціях допомоги потребують і неповнолітні діти, і їхні батьки. Суспільство ж не розуміє дітей «не таких як всі», неадекватно реагують на них і їхніх матерів. Немає культури ставлення до таких родин. У своєму прагненні допомогти дитині, сім'ї стикаються зі складними психологічними проблемами: прийняття/неприйняття дитини з особливими потребами, факти неадекватного батьківського ставлення до неї, порушення структури родини та ускладнення взаємин між її членами, виникнення цілого ряду емоційних проблем батьків, відсутність порозуміння та підтримки у подружжя. Існує високий ризик виникнення дисгармонійних взаємин в родинах та неконструктивних моделей дитячо-батьківських взаємин, не кожен батько чи мати виявляються здатними прийняти недугу дитини, адекватно реагувати на постійно виникаючі проблеми.

Ігнорувати виклики сьогодення неможливо. Саме батьки повинні оцінити потреби та забезпечити надання освітніх, соціальних та інших послуг сім'ям дітей з особливими потребами, саме батьків необхідно забезпечити інформаційною підтримкою для задоволення їхнього професійного зростання у вихованні, саме батьків слід навчити краще розуміти внутрішній стан дітей та стати компетентними захисниками їхніх прав та інтересів. Інакше ризики дисгармонійного ставлення, неконструктивних моделей негативно впливатимуть на розвиток громади, зниження рівня довіри до державних установ та інституцій з захисту прав дітей, і головне зниження рівня корекційної допомоги дітям та всіх тих, хто її потребує.

Важливою є наявність у батьків такої важливої якості як стресостійкість, саме вона необхідна для підтримки дитини. Відсутність же цієї якості вказує на нездатність батьків здійснювати виховання та соціальний

супровід власної дитини протягом всього життя, взаємодіяти з фахівцями різного рівня чи навпаки.

Працюючи з дітьми з ООП з'ясовано, що батьки незадоволені своїми взаєминами з дітьми, не вміли вирішувати власні проблеми і проблеми дітей, взаємодіяти з ними. Вони відчували, що не можуть реалізуватися як батьки. Подоланню цього, на його погляд, сприяє вироблення здатності говорити про свою дитину в термінах конкретних особливостей і фактів її поведінки, а не оцінок її як особистості; усвідомлення важливості власної поведінки стосовно поведінки своїх дітей; відвертість у спілкуванні; розуміння захисних реакцій дітей на несправедливі вимоги; запобігання авторитарності у взаєминах з дітьми.

Отже, саморозвиток батьків, як важливий чинник підвищення їхньої педагогічної компетенції спрямована на визнання ними рівноцінності дитини і дорослого як особистостей, спільне особистісне зростання, розвиток співпереживання і співчуття, формування навичок саморегуляції поведінки. Тому батькам обов'язково потрібно займатися самоосвітою для підвищення їхньої педагогічної компетенції.

Вимога часу – створення в громаді батьківської спільноти, яка б могла ефективно вирішувати питання та формувати з точки зору батьків активну громадську позицію з соціалізації, гуманізації дітей в суспільстві, наданні емоційної взаємопідтримки один одному, взаємодопомоги, обміну досвідом та пошуку ефективних шляхів у вирішенні гострих чи важливих питань, налагодженні конструктивних діалогів з владою, освітянами, медиками, громадськістю.

Демократичні зміни у суспільному житті країни зумовили нове бачення, розуміння та переоцінку багатьох сталих положень. Інклюзія – це вимога часу! Вимога часу, виховання та освіта особистості на основі гуманістичних цінностей. Паритетними мають бути стосунки між батьками звичайних дітей та дітей, які потребують особливої уваги та їх батьками.

Список використаних джерел:

1. <https://naurok.com.ua>. // Інтернет-ресурси в роботі вчителя.
2. Милтон Селигман, Розалин Бенджамин Дарлинг. Обычные семьи, особые дети. – Теревинф, 2007–368 с.
3. Шевцов А. Г. Методичні основи соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я. Монографія. – К. : НТІ «Інститут соціальної політики», 2004. – 240 с.

І. В. Шихова

*директор комунального закладу
«Навчально-методичний центр»*

Мереф'янської міської ради Харківської області

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЯК УМОВА УПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМИ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

Сучасна школа – це не лише географічне, а й соціальне утворення, що стикається з комплексом проблем, зумовлених регіональними особливостями кожного населеного пункту, розвитком промисловості регіону, соціально-культурною інфраструктурою.

Перехід України до постіндустріального етапу свого розвитку супроводжується посиленням тенденції до соціальної диференціації в освітній сфері, соціальною поляризацією молоді. У суспільстві відбувається перерозподіл шансів на отримання молоддю повноцінної освіти. Більшість дітей належать до числа соціальних груп, що мають обмежені можливості, неоднакові стартові умови доступу до якісної освіти.

Проте динамізм сучасних перетворень, процеси глобалізації та інформаційної насиченості сучасності потребує людей, підготовлених до умов, які постійно і інтенсивно змінюються – соціальних, економічних, професійних тощо, тому підготовка соціально-, культурно-, професійно-мобільного випускника школи є однією з основних цілей освіти.

Ухвалена у грудні 2016 року Концепція «Нова українська школа» стала стратегічним документом, який окреслює пріоритетні напрями реформування освіти в Україні. Вектор розвитку освіти, закладений в Концепції, передбачає розв'язання важливої соціальної задачі – приведення мети, результатів і якості освіти кожної дитини у відповідність до сучасних і перспективних потреб суспільства.

Успіх запровадження реформи залежить перш за все від вчителя. Саме вчитель має стати агентом змін, провайдером Нової української школи. Реформа відбудеться лише тоді, коли зміниться мислення вчителя. Лише через усвідомлене ставлення кожного педагога, визнання особистої цінності, значущості зміни вектору професійної діяльності, відбудуться системні зміни в освіті. Реформа освіти залежить не тільки від фахової та предметної компетентності педагогів, але й від їх професійної

мобільності, від здатності діяти в нових умовах, здатності швидко адаптуватися до зміни факторів освітнього середовища.

За цих умов важливим завданням перед методичною службою громади постає формування професійної мобільності педагога як особистісно-професійної якості, здатності до змін у професійній діяльності за нових соціально-педагогічних умов.

У науково-педагогічній літературі професійна мобільність визначається як схильність до творчості, прагнення до постійного самовдосконалення й самоактуалізації, здатність до ризику, прояву ініціативи, запозятливості у суспільному та громадському житті, на робочому місці.

Професійна мобільність та конкурентоспроможність фахівця на ринку праці розкрита в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених (П. Блау, Н. Василенко, Л. Данилова, Е. Корчагін, Г. Мухамедзянов, Н. Ничкало, О. Олейнікова, О. Симончук, О. Філатов, Д. Чернилевський, О. Щербак та ін.).

Реалізація поставлених завдань відбувається через створення багаторівневої моделі – «педагог – заклад освіти – методична служба громади». Головне завдання всієї методичної вертикалі громади: формування професіоналізму вчителя через культурну, професійну, педагогічну мобільність. Методична служба стає одним із ключових елементів інноваційної інфраструктури, сприяє розвитку освітніх інноваційних процесів, спрямовується на пошук ефективних технологій навчання педагогів.

Грунтуючись на діагностиці освітніх запитів педагогів, із урахуванням індивідуальних, психологічних особливостей різних категорій вчителів, рівня їх педагогічної майстерності, творчого потенціалу, робота спрямовується на заохочення та підтримку самоосвітньої діяльності педагогів та активне залучення їх до різних форм методичної роботи.

Формування професійної мобільності окремого педагога є наслідком активного освітянського середовища, в якому відбувається становлення особистості спеціаліста-професіонала.

Процес формування професійної мобільності учителя полягає в організації самоосвітньої діяльності, що передбачає використання дослідницьких та пошукових методів, вдосконаленні навичок творчої роботи з різноманітними джерелами інформації, розвитку пізнавальної активності педагога, критичного мислення, умінні самостійно конструювати власні знання, можливості вільно орієнтуватися в інформаційному просторі.

Суттєвою умовою формування професійної мобільності є навчання педагогів та залучення їх до впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, оскільки використання електронних засобів дає педагогу необмежену свободу вибору форм, методів навчання.

Залучення педагогів до презентаційної діяльності (участь у конкурсах професійної майстерності, виставках, конференціях, публікації у фахових виданнях) забезпечує неперервний процес саморозвитку особистості вчителя.

Також розвиток професійної мобільності педагогів набуває більшої ефективності через в інноваційну та дослідно-експериментальну роботу, оскільки педагог переходить у пошуковий режим, починає перебудовувати свою діяльність відповідно до професійно-особистісного напрямку. При впровадженні нових технологій вчитель втрачає традиційний вид діяльності інформатора і все більше вчиться виступати як консультант, радник, тьютор. Він стає розробником, дослідником, пропагандистом нових педагогічних технологій. Завдяки формуванню в учителя соціально-професійної мобільності, компетентності, відбувається його перехід в режим розвитку, саморозвитку.

Результатом запропонованої моделі роботи стає: формування професійно-мобільного кваліфікованого робітника, якому притаманні динамічність, постійний пошук, прагнення до перетворень не тільки оточуючого середовища, а й самого себе; пошук та засвоєння нових методів діяльності вчителя, який повинен будувати свою педагогічну діяльність, спираючись на науково обґрунтовані процеси управління; формування в учителя не тільки прагнення бути добре обізнаним зі свого предмета, але й здатності до створення умов, що сприятимуть розвитку та саморозвитку особистості дитини; підвищення якості надання освітніх послуг кожному члену громади.

Таким чином, створена багаторівнева модель методичної служби забезпечує задоволення потреб кожного педагога у виборі форм навчання. При цьому залишається можливість вільного вибору траєкторії власного розвитку за умови керованості зазначеними процесами. Запропонована система роботи методичної служби громади сприяє залученню педагогів до креативної, активної діяльності, розвитку професійної компетентності, мобільності педагога, що стає запорукою реалізації пріоритетних векторів розвитку освіти, проголошених в Концепції «Нова українська школа».

Список використаних джерел:

1. Брижак Н. Ю. Професійна мобільність як фахова якість майбутнього вчителя. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». – 2016. – Вип. 1 (38).
2. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні. – К. : 2003.
3. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> .
4. Сушенцева Л., Шевчук Г., Дольнікова Л. Професійна мобільність педагога як умова його конкурентоздатності на сучасному ринку освітніх послуг [Електронний ресурс] Молодь і ринок, 2016. – № 5. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_5_3.
5. Фамілярська Л. Л. Мобільність як перспективна складова освітнього процесу [Електронний ресурс] Інформаційні технології і засоби навчання, №41, вип. 3. 2014. – Режим доступу: <http://goo.gl/hIfp2a> .

О. Л. Терещенко
учитель-методист історії та правознавства
комунального закладу «Мереф'янська ЗОШ
І-ІІІ ступенів № 6» Мереф'янської міської ради
Харківської області

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ САМООСВІТИ ТА САМОРОЗВИТКУ УЧНІВ НА УРОКАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У XXI столітті світ не просто змінився, його змінність перетворила-ся на константу історичного процесу. Водночас духовне відродження суспільства вимагає конкретних змін у діяльності загальноосвітніх шкіл, які викликані необхідністю формування суспільно активної, творчої особистості, що, на відміну від людини-виконавця, здатна самостійно мислити, генерувати нові ідеї, приймати сміливі, нестандартні рішення. Реалії сьогодення свідчать, що така особистість, реалізуючи свій творчий потенціал, зможе досягти успіхів у навчанні й роботі. У цьому контексті стає очевидним, що цінність знань, здобутих учнями в стінах школи, полягає не так у теоретичному їх засвоєнні, як у формуванні їх практич-

ного застосування. Відомо, що реформа освіти одним із завдань має формування творчої мислячої особистості, а не стисненої рамками приписів, циркулярів, наказів тощо.

Змінюється статус учителя, змінюється і суспільство. Вчитель виступає в ролі управлінця. Треба вивести дитину на самокеровану систему. Знання розглядаються з точки зору накопичення досвіду. Вільні знання – засіб для існування в суспільстві. Дитина повинна мати уявлення про свій рівень. За висновком ЮНЕСКО нашим учням не вистачає критичного і логічного мислення у засвоєнні знань, толерантності, технологічності у доведенні своєї думки, вміння працювати з інформацією. Рівень компетенції – це знання, які дають можливості існувати в суспільстві. Слід розгортати знання, а не перевантажувати учня. Формувати уміння – операції, які виконують учень, щоб покращити свої знання. Існує протиріччя між обсягом інформації та можливістю особистості її засвоїти. Учителю повинен так навчати, щоб дітям було цікаво, щоб не помічали, що вони навчаються.

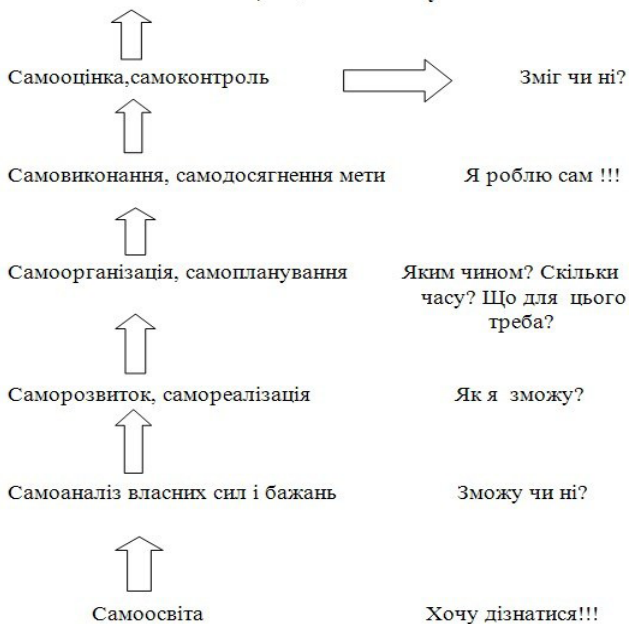
Найголовніше – навчити працювати самостійно, творчо та ініціативно. Ряд авторів присвятили свої роботи саме проблемі формування самоосвітньої компетентності учнів засобами освітніх технологій. Серед них можна виділити роботу Н. В. Бухлової «Організація самоосвітньої діяльності учнів», де виділяються мотиви, зміст і рівні самоосвіти серед учнівської молоді. Громцева А. К. звертає увагу на умови формування в учнях готовності до самоосвіти. Цікавими є дослідження Трубаचової С., Пунської В. О., Бураяка В. К., які піднімають питання про те, як навчити дитину учитися, які вміння і навички їй будуть необхідні в самоосвітній діяльності.

Саморозвиток – це самозаміна, самоврядування, самовиховання, самонавчання. Педагогічне завдання полягає в тому, щоб допомогти учневі усвідомити ці процеси і викликати їх мотивацію, навчити управляти ними, ставити мету свого розвитку, тобто підвести до самовдосконалення. А самореалізація – це здійснення себе, використання своїх можливостей, досягнення особистісних цілей, планів, свого призначення в житті. Це будівництво своєї долі. Компетентність саморозвитку та самоосвіти пов'язана з потребою і готовністю постійно навчатися, а знання складають основу будь-якої компетентності, отже формування саме цієї компетентності є одним з найважливіших завдань сучасної освіти, тому саме цей напрямок у роботі дозволить підготувати учня, здатного до саморозвитку, компетентного у власній життєдіяльності. Готовність до самоосвіти передбачає наявність в учнів певного обсягу загальноос-

вітніх та політехнічних знань, що використовуються як основа, а часто й метод самоосвітньої пізнавальної діяльності, дієвих мотивів, що спонукають особистість до неперервної освіти, розвинутих навичок самостійного оволодіння знаннями та пізнавальними вміннями під час використання різноманітних джерел і в різних формах самоосвіти (читання, слухання, спостереження, експерименти тощо), умінь розумової діяльності, умінь самоорганізації. Але практика показує, що в процесі саморозвитку учні мають труднощі, які помітно знижують інтенсивність самоосвітньої роботи. Ці складності пов'язані з відсутністю в учнів умінь та навичок самостійної розумової роботи, невмінням систематизувати отриману інформацію та співвідносити її зі своїми прогалинами. Тому досить активна результативність саморозвитку практично неможлива без уміння навчати себе. При цьому учень усвідомлює, що самоосвітня діяльність відрізняється від навчальної вже тим, що вона є пошуковою, а її результат – це розв'язання проблемних ситуацій. Формування вмінь здійснення процесу самоосвіти відбувається за певних умов.

АЛГОРИТМ САМООСВІТИ ШКОЛЯРА

Мета захоплення, зацікавленість у самоосвіті.

Слід зазначити, що саме інноваційні технології забезпечують високо результативне співробітництво, самореалізацію, спілкування, можливість моделювати життєві ситуації, розв'язувати проблемні питання, приймати самостійні рішення та застосовувати їх у конкретних умовах; сприяє формуванню як комунікативних компетенцій, так і компетентності самоосвіти та саморозвитку. І саме суспільно-політичні дисципліни навчають учнів аналізувати і оцінювати суспільно-політичні події, формують навички правомірної поведінки, позитивні мотиви активної участі в суспільному житті, виховують активних, право свідомих громадян України. А, як результат розвитку загально навчальних умінь учнів – це особистість школяра, яка наділена такими характеристиками, як здатність до самоорганізації, самоосвіти та саморозвитку.

Таким чином, саморозвиток завжди здійснюється при високому рівні активності, напруженості пізнавальних, вольових та емоційних сил. Отже, одним з найважливіших завдань курсів суспільно-політичних дисциплін є підготовка учнів до життя, набуття ними умінь та навичок, що можливо лише тоді, коли уроки максимально наближені до життя; спонукають учнів бути не спостерігачами, а активними учасниками тих процесів, відносин, які лягли в основу викладання предметів; залучають їх для спільної діяльності в процесі пізнавального пошуку. А на часі, саме компетентність саморозвитку та самоосвіти пов'язана з потребою й готовністю постійно навчатися як у професійному відношенні, так і в особистому житті.

Список використаних джерел:

1. Власова Е. А. Історія становлення проблеми процесу саморозвитку. – М. : Фоліо, 2007.
2. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Пед. думка, 2001.
3. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання – К., 2003.
4. Ярошенко О. Г. Проблеми групової навчальної діяльності школярів: дидактично – методичний аспект. – К., 1999.

С. В. Салозуб
учитель української мови та літератури
вищої категорії, старший учитель
Пригожівської ЗОШ Барвінківської
районної ради Харківської області

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ ЯК МОТИВАЦІЯ ДО САМООСВІТИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Розвиток інформаційного суспільства в Україні є одним з важливих сучасних напрямів державної політики, що припускає впровадження інформаційних технологій у всі сфери життя. У Концепції Нової української школи (2016) зазначено про важливість розвитку ключових компетентностей учнів до життя. Однією з 10 ключових компетентностей Нової української школи визначено інформаційно-цифрову компетентність, яка передбачає впевнене і, водночас, критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, опрацювання, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні; інформаційну й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, роботу з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо). [4] А головною умовою розвитку інформаційно-цифрової компетентності учнів та студентів є відповідна підготовка вчителів та викладачів. [1]

Навчально-виховний процес цілеспрямований і складний. Його здійснюють не лише члени педагогічного колективу, але й сім'я, соціум: громадськість, засоби масової інформації. Сьогодні, в століття нових інформаційних технологій, значно розширилася міра впливу навколишнього світу на підростаюче покоління. Підвищення якості знань, рівня загальнолюдської культури та вихованості завдяки вмінню користуватися та швидко оволодівати інформацією засобами Інтернету, надасть можливість сучасним учням швидко адаптуватися до соціальних змін, мобільно вирішувати проблеми, що виникають, отримати, змінювати або знаходити роботу відповідного рівня.

Використання сучасних педагогічних технологій в навчальному процесі загальноосвітніх навчальних закладів створює нові можливості реалізації дидактичних принципів індивідуалізації та диференціації на-

вчання, позитивно впливає на розвиток пізнавальної діяльності учнів, їх творчої активності, свідомості, реалізує умови переходу від навчання до самоосвіти. [2]

Педагоги України, здійснюючи перехід до якісно нової освіти, повинні спрямувати особливу увагу на зміст навчального матеріалу і методики, які формують уміння самостійно вчитися, критично мислити, вільно користуватись комп'ютером, здатність до самопізнання і самореалізації особистості у різних видах діяльності.

На сучасному етапі розвитку суспільства широкого впровадження у навчально-виховний процес набули інтернет-ресурси. Необхідність використання їх полягає в тому, що вони надають доступ до інформації, якої немає в традиційних джерелах, або кількість джерел обмежена, а також сприяють обміну інформацією. У процесі навчання послугами глобальної мережі користується як педагогічний колектив, так і учнівський.

Для освітянської діяльності Інтернет пропонує:

- уроки в режимі онлайн;
- ресурси для викладачів;
- ресурси для учнів;
- проекти онлайн .

Освітні ресурси Інтернету здатні надати матеріали для вдосконалення знань школярів. Потрібно допомогти учням і стимулювати їх до самоосвітньої діяльності. Модернізація традиційних освітніх моделей – потреба сьогодення, відповідь на нові виклики життя і в цьому випадку йдеться про перехід від вербальної передачі знань до вмотивованого залучення учнів до активної самостійної діяльності, тобто до цілеспрямованої діяльності та її організації і керівництва засобами комп'ютерної техніки і відповідного навчального середовища. Під час здійснення такої модернізації освіти принципово важливим для забезпечення конкурентоспроможної підготовки дітей до життя в сучасному відкритому суспільстві є засвоєння навичок роботи з глобальними інформаційними освітніми масивами. [5]

Саме таким середовищем стає Інтернет з його освітніми ресурсами, які можна розділити на: інформаційні джерела (електронні книги, фільми, презентації), навчаючі системи – програмні педагогічні засоби для самопідготовки і самоконтролю знань (інтерактивні практикуми, тренажери), програмні продукти для створення цифрових освітніх ресурсів, оболонки для підтримки навчального процесу у глобальній мережі.

Освітні ресурси інтернету можуть стати корисними для самопідготовки та контролю знань. Це сайти МОНУ, УЦОЯО, сервіси для онлайн-навчання, освітні платформи, студії онлайн-освіти, безкоштовні онлайн-курси, онлайн-словники і т. д.

Слід звернути увагу, що дітям, які роблять перші кроки в мережі Інтернет, часом складно знайти якісні, корисні, розвивальні сайти без реклами і банерів недитячого змісту, тому завдання педагогів спрямувати діяльність учнів.

При цьому подання матеріалу має бути таким, що сприяє активізації уваги, мислення учнів, пробуджує інтерес і внутрішню активність думки, створює умови для подальшого більш глибокого і самостійного навчання за онлайн-підручником, посібником, електронним ресурсом тощо.

Використання навчально-інформаційних середовищ для організації пізнавальної діяльності учнів та її управління є доцільним, оскільки дає змогу забезпечити різнотипне вивчення навчальних матеріалів, диференціацію завдань, індивідуальну роботу школяра, проведення контролю, доповнення широким спектром додаткового, довідкового матеріалу, дає змогу уникнути рутинної роботи, яка супроводжує процес навчання.

Використання навчально-інформаційного середовища дає змогу збільшити питому вагу самостійної роботи учня, активізувати його діяльність, а також забезпечує можливість організації на його основі дистанційного навчання, яке розглядається як додаткова форма організації навчально-пізнавальної діяльності для доповнення традиційної. [2]

Застосування ресурсів мережі Інтернет сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, підвищенню успішності навчання, формуванню мотивації, виробленню навиків самостійної роботи, підготовці до майбутньої діяльності. [3]

Власний педагогічний досвід доводить, що при активному використанні інтернет-ресурсів не лише досягаються загальні навчальні цілі, а й надається спроможність адаптуватися до умов життя, що швидко змінюються, і готовність впливати на ці умови для як особистого успіху, так і загального прогресу. Комп'ютерна грамотність, орієнтація в різноманітних інформаційних потоках, володіння пошуковими системами, навички роботи з базами даних і інформаційними ресурсами; вміння ставити та реалізовувати власну позицію відносно тих чи інших джерел інформації, спроможність ініціювати та підтримувати телекомунікації з віддаленими людьми – переваги використання мережі Інтернет.

Але найважливішим досягненням при використанні навчально-інформаційних середовищ є розвиток умінь та навичок самостійної пізнавальної діяльності, потреба яких у сучасному суспільстві є очевидною. [3]

До проблем реалізації цих завдань належить важливість оволодіння педагогами навичками використання сучасних інтернет-ресурсів, створення власних сайтів, блогів, використання хмарних технологій, соціальних мереж у навчанні тощо.

Також проблемою є те, що електронні засоби хоч і займають дуже важливе місце у житті сучасних школярів, водночас, ці ресурси використовуються переважно для спілкування в соціальних мережах, месенджерах.

Слід відзначити важливість організації у процесі навчання проектної діяльності з використанням сучасних інформаційних технологій. Така діяльність дає змогу розвинути інформаційно-цифрову компетентність учнів, сформуванню комплексні вміння щодо пошуку інформації, комунікації, синхронного та асинхронного спілкування, організації спільної діяльності, обміну інформацією та матеріалами, проведення онлайн опитувань, створення веб-портфолію та мультимедійної презентації результатів проекту, розробки електронних освітніх ресурсів як продуктів проектної діяльності.

Отже, нові педагогічні технології, що засновані на ефективному використанні в навчальному процесі сучасних засобів і методів передачі знань, застосування мережі Інтернет потребують подальшого впровадження, що допоможе виконувати завдання по вдосконаленню роботи з самоосвіти учнівської молоді. А формування особистості, творця нового інформаційного суспільства, компетентного, здатного до дії, прийняття самостійних рішень, самореалізації та навчання впродовж життя – потреба сучасного етапу суспільного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Артюшина М. Розвиток інформаційно-цифрової компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в галузі економіки // Науковий вісник № 17, 2018
2. Кривонос О. М., Коротун О. В. Змішане навчання як основа формування ІКТ-компетентності вчителя./ О. М. Кривонос, О. В. Коротун // Наукові записки. – Випуск 8. – Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 2. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винни-

чення, 2015–180с.3. Лещук С. О. Організація навчального процесу за допомогою навчально-інформаційних середовищ // Комп'ютерне моделювання та інформаційні технології в науці, економіці та освіті: Зб. наук. праць. – Черкаси: Брама ІСУЕП, 2003. – С. 82–83.

4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи, 2016. К. : Міністерство освіти і науки України.

5. Соменко Дмитро. Використання інтернет-ресурсів для організації самостійної роботи учнів з фізики // Наукові записки. – № 1. – 2011.

Напрям 5
РОЛЬ МОВИ В САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Т. М. Берест

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства
Харківського гуманітарного університету
«Народна українська академія»*

Г. В. Купрікова

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства
Харківського гуманітарного університету
«Народна українська академія»*

**ДИСТАНЦІЙНЕ ВИВЧЕННЯ МОВИ
ЯК ФОРМА САМОРОЗВИТКУ ФАХІВЦЯ**

Актуальність на сьогодні неперервності освіти, переходу до формату смарт-освіти та важливість постійного самовдосконалення особистості робить основним завданням сучасного фахівця набуття знань та навичок, відповідних до запитів часу та громади, у якій він живе. Саме тому проблема професійної самопідготовки дорослої людини набуває особливої актуальності й потребує нових технологій її організації.

«Освіта дорослих – це цілісний процес, ... завдяки якому люди розвивають свої здібності, розширюють свої знання, поліпшують свою професійну кваліфікацію чи навчаються чогось нового, відповідного до їхніх особистих потреб та потреб суспільства» [1, с. 68].

Пропонуємо розглянути дистанційні курси (ДК) як одну із форм самовдосконалення мовця-фахівця. Пригадаймо найголовніші принципи освіти дорослих: усвідомлення навчальної діяльності; використання життєвого досвіду як джерела знань; вирішення проблем у ході навчання, а не навчання для вивчення предмета; негайне застосування здобутих знань; визначення завдань для розвитку особистості й оволодіння соціальними ролями [2, с. 27].

Важливим орієнтиром неперервної освіти є «формування конкурентоспроможної, творчої особистості, яка здатна до саморозвитку в насамперед шляхом самоосвіти. Самоосвітня діяльність дорослої людини залежить від досягнутого рівня освіти, ступеня оволодіння професією,

професійної майстерності, прояву пізнавальних і професійних інтересів тощо» [3, с. 58–59]. У зв'язку із цим нові технології дистанційного навчання набувають особливого значення.

У Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія» створено мовні ДК на допомогу студентам факультету післядипломної освіти, які самостійно працюють над удосконаленням власної культури мовлення. ДК з української мови складається з тематичних блоків, у яких розглянуто питання культури мовлення, орфоєпії, орфографії сучасної української літературної мови, а також лексичні, фразеологічні, морфологічні, синтаксичні та пунктуаційні норми; ідеться і про особливості укладання, перекладу українською мовою та редагування текстів. Завдання ДК – дати слухачам можливість ознайомитися з рівнями мовної структури; розглянути стилістичні можливості лексики, морфології та синтаксису; удосконалити орфографічні та пунктуаційні навички; виробити в студентів навички вибору потрібних засобів мови.

Кожна тема курсу включає питання, що виносяться на розгляд; список літератури; матеріал для самостійного вивчення; питання для самоконтролю; тренувальні вправи; поточні тестові завдання. Навчальні матеріали мають обсяг інформації, достатній дорослій людині для оволодіння за невеликий проміжок часу необхідними їй знаннями, уміннями, навичками, при цьому допомога викладача є мінімальною. Ефективність дистанційного навчання залежить від готовності оволодівати спеціальними технологіями, на яких розроблено ДК. Однак дистанційне вивчення дисципліни створює й певні труднощі для студента. По-перше, важко грамотно працювати з інформацією, обирати потрібне й головне, по-друге, під час вивчення матеріалу можуть виникнути питання, що потребуватимуть додаткового пояснення; по-третє, брак спілкування з іншими студентами позбавляє можливості обмінятися досвідом. Тож, особливо значення набуває мотивація, яка вже не може бути «зовнішньою», а набуває «внутрішнього» характеру й ґрунтується на дійсному запиті на навчання. Як і в традиційному навчанні, ефективність дистанційного навчання залежить від готовності особи до нього. Дистанційне навчання є діяльністю, яка має складний характер. Суб'єкт цього навчання, з одного боку, здійснює навчальну діяльність, з іншого – управляє процесом навчання.

Отже, на сьогодні дистанційне вивчення мови – це один з ефективних способів саморозвитку й самовдосконалення, який не обмежує особу ні в можливостях, ні в засобах.

Список використаних джерел:

1. Архипова С. П. Основи андрагогіки : навч. пос. – Черкаси : Черкаський держ. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2002.
2. Блажко Л. В. Методика підготовки викладачів закладів післядипломної педагогічної освіти до використання аудіовізуальних засобів навчання // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць. – К. : «Дорадо-Друк», Вип. 5 (18). – 2011.
3. Мазуренко Л. М. Безперервна освіта: особливості навчання дорослих // Особистість у єдиному освітньому просторі: зб. наук. тез III Міжнародного Форуму 26–29 квітня 2012. – Вип. №2 (8) – Запоріжжя, 2012.

О. А. Лисенко

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

МОВНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЮРИСТА В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У період становлення нового демократичного європейського суспільства, реформування середньої та вищої освіти в Україні важливим та актуальним постає питання формування мовної культури студентів юридичних спеціальностей, які братимуть безпосередню участь у розбудові правової держави. Саме від мовної політики, яку проводить держава, залежить рівень розвитку самої мови, її вплив на суспільство, відродження української етнокультури, гармонізація міжетнічних відносин та формування національно свідомої особистості.

Українська мова як державна мусить виступати консолідуючим чинником для нашого суспільства, допомагати сформувати національне й мовне самоусвідомлення у пересічних громадян. Для цього необхідно приділити увагу глибокому вивченню української мови не тільки в школах, а й в закладах вищої освіти. Ще на початку XX століття видатний український учений, перший президент УНР М. С. Грушевський зауважував, що поки мова не здобуде місця у вищій школі, поки вона не слу-

жить органом викладання в університетських та інших навчальних закладах, поки вона не стала знаряддям наукової праці у викладанні й літературі, доти суспільство, народність, що розмовляє цією мовою, почуватиме себе на становищі «нижчої», культурно неповноцінної нації. Тому вивчення державної мови у закладах вищої юридичної освіти є не тільки необхідним, а й обов'язковим. Наголосимо, що для юристів мова є головним інструментом у професійній діяльності. Саме від правознавців залежить розвиток і практичне втілення мовної політики, якість українського законодавства. Тому питання мовного розвитку особистості майбутніх юристів у вищій школі є вельми важливим і потребує висвітлення.

Відповідно до Закону «Про вищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти, Державного стандарту вищої освіти, Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти пріоритетним завданням вищої школи в Україні є підготовка компетентного спеціаліста – мовної особистості, яка має високий рівень комунікативної компетенції, що є основою формування всіх інших компетенцій індивідуума й професійної зокрема.

Визначну роль мови в розвитку особистості неодноразово підкреслювали як зарубіжні, так і вітчизняні вчені (В. Гумбольдт, Г. Штейнталь, І. Герbart, О. Потебня, Д. Овсянко-Куликовський, М. Сумцов, Л. Булаховський, Ю. Шевельов та ін.). На мовні аспекти розвитку професійної компетентності особистості звертали увагу сучасні дослідники: М. Вашуленко, І. Гудзик, О. Дудников, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, Н. Пашківська, М. Пентилюк, К. Плиско, М. Скаткін, Л. Скуратівський, А. Супрун, Л. Федоренко, О. Хорошковська, Г. Шелехова, Н. Внукова, В. Пивоваров та ін.

Неоцінений внесок в розвиток психо-лінгвістичного напрямку в слов'янознавстві зробив видатний український мовознавець XIX століття, професор Харківського університету, основоположник філософсько-теоретичного вивчення мови Олександр Потебня. Одним із провідних лінгвістичних аспектів у спадщині науковця є вчення про зв'язок мови і мислення. Свої погляди на психологічний, творчий характер мови він викладає у працях «Мысль и язык», «Из записок по русской словесности», «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», «Общий литературный язык и местные наречия». О. Потебня розглядає мову не як окреме явище, а у її зв'язках з етнокультурою, міфологією, фольклором, історією, філософією, психологією тощо. Спільне, відмінне й осо-

бливе в мовах він подає крізь призму власної концепції, згідно з якою саме мова відіграє головну роль у формуванні світогляду нації та окремої людини. Акт мовлення розглядається не як механічне передавання думок у процесі комунікації, а лише як стимулювання в слухачеві ментальної діяльності в заданому мовцем напрямку. Важливо, що О. Потебня не відокремлює індивіда-мовця від нації, а національну мовну спільноту від людства, зокрема відзначає: «На народ також можна дивитися як на людське неподільне, що йде особливим шляхом розвитку і вимагає доповнення його з боку вищої духовної одиниці, людства» [3, с. 66]. Набуття людства становить тільки взаємодія всіх мов, а втрата будь-якої мови збіднює все людство.

Актуальними на сьогодні є антропоцентричні ідеї О. Потебні, зокрема концепція про значення слова. Як зазначає дослідник, «у слові, є два змісти, один, який ми назвали об'єктивним, а тепер можемо назвати найближчим етимологічним значенням слова, яке завжди включає в себе тільки одну ознаку; другий – суб'єктивний зміст, у якому ознак може бути багато. Перший є знак, символ, що заступає для нас другий» [5, с.120]. З погляду сучасного вивчення мовної картини перший зміст співвідноситься з лексичним значенням і його поняттєвою основою, а другий – із концептом як ментальним явищем, з яким співвідносяться різні одиниці мови. Найбільш стисло й концентровано концепт виражається ключовим словом, яке є спільним для мовного колективу, відносно повний зміст концепту відбивається в мовній картині не тільки ключовим словом, а цілим семантичним полем. Елементи такого поля можуть мати різний склад у різних носіїв мови і надають суб'єктивних ознак значенню слова.

Характеризуючи співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в мові, О. Потебня зазначає, що «у розмові кожен розуміє слово по-своєму, але зовнішня форма слова проникнута об'єктивною думкою, незалежно від розуміння окремих осіб» [5, с. 119].

Суголосними з сьогоднішнім є погляди О. Потебні на двомовність в суспільстві. Він слушно зауважує, що мовна взаємодія повинна бути стимулом для внутрішнього розвитку мов і не призводити до асиміляції однієї з них. Учений гостро виступав проти політики денационалізації щодо українців і вважав послідовний націоналізм справжнім інтернаціоналізмом, а денационалізацію моральною хворобою, що дезорганізує суспільство, спричиняючи його духовну деградацію [4, С.73]. Особливо шкідливим, наголошував О. Потебня, білінгвізм є у дитячому віці, оскільки

ки стає на заваді формуванню цілісного світогляду. Здорове засвоювання чужих мов повинно впливати або з практичних потреб міжнародного спілкування, або з потреби поширення меж думки й має здійснюватися пізніше і тільки за умови опанування рідної мови.

Таким чином, вища школа, формуючи мовну компетентність студентів, у першу чергу мусить дбати про належне викладання української мови. Для того щоб вільно володіти державною мовою, розбиратися в українському законодавстві, точно вживати юридичні терміни, необхідно вивчати українську мову протягом всього навчання та вдосконалювати її потім протягом усього життя. Тільки серйозне та вдумливе ставлення до мови забезпечить мовну компетентність майбутнього юриста. Професійний розвиток особистості передбачає обов'язкове врахування творчого характеру мови, її ролі в розвитку індивіда та впливу на формування свідомості. Особливої уваги потребує знання мовної природи юридичного терміна, його лексичного значення та правової дефініції.

Отже, досконале володіння українською мовою, знання її природи, структури, нормативності, лексичного багатства є вкрай важливим чинником у становленні професійної компетентності юристів в умовах сучасної вищої освіти. Урахування психологічного характеру мови під час навчання допоможе отримати національно свідомих, мовленнєво компетентних фахівців, які зможуть досягти особистісного й професійного самовизначення та домогтися самореалізації.

Список використаних джерел:

1. Внукова Н., Пивоваров В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців з вищою освітою // «Vzdelávanie a spoločnosť II», Prešovská univerzita v Prešove Pedagogická fakulta Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9> ISBN 978-80-555-1829-9

2. Олександр Потебня: сучасний погляд: Матеріали міжнародних читань, присвячених 170-річчю від дня народження фундатора Харківської філологічної школи. – Х. : Майдан, 2006.

3. Потебня А. А. Эстетика и поэтика, М. : Искусство, 1976.

4. Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація: Статті і фрагменти / Упорядк. і вступ. ст. Ю. Шевельова. – Нью-Йорк: Укр. Вільна акад. наук, 1992.

5. Хрестоматия по истории языкознания XIX – XX веков / Сост. В. А. Звегинцев – М. : Гос. учебно-педагог. изд-во, 1956.

В. М. Пивоваров
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри культурології Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК УМОВА САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність. Проблема недостатнього мовленнєвого розвитку особистості, що обумовлюється низьким рівнем мовленнєвої компетентності індивіда, є важливою відповідно до вимог Закон України «Про вищу освіту», схарактеризовані як динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність [3], і є результатом навчання на конкретному етапі здобуття освіти, підготовки для вступу до закладу вищої освіти, засвоєння норм сучасної літературної мови, правильного їх застосування в усному та писемному мовленні.

Будь-яка особистість, незалежно від сфери діяльності, повинна мати такий рівень мовленнєвої компетентності, який би визначав загальний рівень розвитку її свідомості, самосвідомості, когнітивних процесів, визначав достатній рівень в опануванні професійними знаннями, аби надалі вміти їх застосовувати на практиці.

В Україні розроблено Національну рамку кваліфікації – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів, запровадження якої спрямоване на введення європейських стандартів і принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців; забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудових відносин; сприяння національному та міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні; налагодження ефективної взаємодії сфери [6].

Виклад основної частини. Питання мовленнєвої компетентності ставали предметом дослідження в працях Л. Мамчур [5], О. Лисенко [4], М. Білогорки [1], Т. Мороз [1], О. Черемської [7] та ін.

Компетентність особистості передбачає вміння утворювати та розуміти необмежену кількість речень з різними моделями; мати судження про висловлювання, оцінку його, убачати формальну схожість або різницю щодо значень висловлювань [6].

Мовленнєва компетентність тісно пов'язана з мовною компетентністю – знання норм мови, за якими будуються словесні конструкції та повідомлення, здійснюється їх трансформація.

Особистість повинна володіти лексичними, граматичними, стилістичними засобами мови, якою спілкується, оскільки саме за допомогою них можна точно сформулювати думку, правильно викласти її в усному чи писемному мовленні. Йдеться передусім про знання мови на всіх її рівнях. Мовленнєва компетентність передбачає також уміння перефразувати висловлювання, розрізняти синонімію та омонімію, знати літературне слововживання, значення слова, правильно наголошувати слова тощо.

Для поглиблення мовленнєвої компетентності особистості важливим є знання рідної мови, її походження, етимології слова, шляхів запозичення слів, термінології фаху, а також розуміння головних тенденцій розвитку української мови на сучасному етапі. Це стосується передусім активізації вживання стилістично зниженої, вульгарної, жаргонної лексики; відродження синонімів, питоми українських слів, засилля іншомовної лексики тощо.

Для посилення мовленнєвої компетентності автор розробив тренінг для вступників до закладів вищої освіти з основних складових тестування під час проходження зовнішнього незалежного тестування. Тренінг стосувався написання висловлювання, яке передбачає оцінювання рівня набутих компетентностей не тільки з мови, але із знання текстів літературних творів та загальних основ життєдіяльності особистості, тому що потрібно наводити приклади із власного життя.

Власне висловлювання – це своєрідний текст, у якому потрібно продемонструвати вміння відстояти й довести власну позицію у форматі, запропонованому в тестовому зошиті, навести переконливі аргументи, проілюструвати конкретними прикладами з літератури, образотворчого мистецтва, суспільного життя, історії чи власного життя. Такий текст, з одного боку, є результатом творчості особистості, абсолютно відображає її думки та переконання, свідчить про смаки й уподобання, показує мовленнєву вправність і рівень мовленнєвої компетентності та загальної культури. З іншого боку, це результат виконання тестового завдання, яке

передбачає задану структуру й потребує створювати цей текст у певному жанрі, тобто публіцистичному.

У тестуванні взяли участь учні випускного класу однієї із шкіл м. Харкова. За результатами тестування зроблено такі висновки. За умови отримання максимального балу за висловлювання – 20, до того ж найбільша кількість учасників тестування (26%) отримали бали 11 та 12, а його середнє значення за досліджуваним класом становило 11,42, тобто це вище середнього, але недостатньо для можливості конкурувати за прохідний бал до закладу вищої освіти на бюджетне фінансування. Щодо критеріїв оцінювання, то найвищі середні бали отримано за такими критеріями: **теза**: 1,63 (максимальний бал 2); **аргументи**: 1,79 (максимальний бал 2); **логіка**: 1,68 (максимальний бал 2). Більш низьким середнім балом характеризується критерій **висновки**: 1,42 (максимальний бал 2). Найнижчий середній бал отримано за такими критеріями: **література**: 1,26 (максимальний бал 2); **приклад із життя**: 1,37 (максимальний бал 2). Це свідчить про те, що загальний рівень освіченості особистості потребує додаткових зусиль стосовно її мотивації для власного розвитку. Щодо мовленнєвої компетентності, то знання орфографії, пунктуації (середній бал 1,25 (максимальний бал 4) є недостатнім, також це стосується лексики, граматики, стилістики: 0,21 (максимальний бал 4), яка вкрай низька.

Отже, найпроблемнішим для учасників тестування є виконання критерію «лексика, граматика, стилістика», що свідчить про недостатній рівень в опануванні української мови, бідність словникового запасу, невміння правильно добирати слова, використання росіянізмів, просторічної лексики тощо. Нинішні випускники мало читають художньої та наукової літератури, не завжди можуть правильно проаналізувати художній текст з погляду його естетичної та мовної цінності, з'ясувати значення незнайомих слів та записати в окремий зошит. Лексичні повтори, які є найбільш поширеною помилкою, свідчать про небажання запам'ятовувати слова, учити поетичні твори напам'ять, уміти користуватися словниками, довідковою літературою.

Мовленнєва компетентність особистості потребує постійного поглиблення та розширення шляхом читання текстів художньої та спеціальної літератури, розуміння головних тенденцій розвитку мови на сучасному етапі, умінні протистояти такому пагубному явищу, як росіянізм, постійно намагатися вживати лексику відповідно до норм сучасної літературної мови та питомих українські слова. З огляду на максимальний бал

(4 бали) відхилення від середнього бала (0,54) за критерієм лексика, граматики, стилістика є низьким, а отже це свідчить про однорідність учасників за цим критерієм – 16 учасників тестування отримали бал «0», два – бал «1» та один – бал «2», що може свідчити про недостатню увагу з боку викладачів до формування мовленнєвої компетентності в процесі навчання.

Найбільш нерівномірними виявилися результати оцінювання за критеріями, виконання яких викликало проблеми. Стандартне відхилення становить: із знання *літератури*: 0,65 (максимальний бал 2); наведення прикладу із життя 0,68 відповідно (максимальний бал 2).

Під час визначення асиметрії розподілу балів за критеріями тестування практично за всіма критеріями переважали учасники з балами, вищими за їх середнє значення, крім того, що стосувалося критеріїв ««лексика, граматики, стилістика», де переважали учасники з балами, нижчими за їх середнє значення, тобто це є проблемною складовою зовнішнього незалежного тестування щодо написання висловлювання. Отже, саме мовленнєва компетентність сформована недостатньо.

Висновки. Мовленнєва компетентність – це здатність особи на практиці правильно використовувати лексичні, граматичні, стилістичні норми на практиці, зокрема під час виконання письмового завдання у форматі зовнішнього незалежного оцінювання. Мовленнєва компетентність як умова самоврозвитку особистості передбачає вправність послуговуватися засобами мови, дотримуватися норм сучасної літературної мови; мати навички та вміння швидкого, автоматичного, доречного вживання засобів мови; здатність розуміти та висловлювати зміст, вміння стилістично правильно користуватися всіма засобами мови.

Список використаних джерел:

1. Білогорка М., Мороз Т. Шляхи формування мовної компетентності особистості: науково-методичний підхід. Режим доступу: <http://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/011-33.pdf>
2. Внукова Н., Пивоваров В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців з вищою освітою // «Vzdelávanie a spoločnosť II», Prešovská univerzita v Prešove Pedagogická fakulta Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9> ISBN 978-80-555-1829-9
3. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print>.

4. Лисенко О. А. Мовна підготовка студентів юридичних спеціальностей відповідно до Болонської системи освіти / О. А. Лисенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць / укладачі: І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 58. С. 11–13.
5. Мамчур Л. І. Мовна і комунікативна компетентність особистості: суть і характерні ознаки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_42/43.pdf
6. Національна рамка кваліфікацій: Постанова КМУ від 23 листопада 2011 р. № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-nacionalnoyi-ramki-kvalifikacii-doc81930.html>
7. Черемська, О. С. Формування мовної і комунікативної компетенцій мовної особистості у вищій школі / О. С. Черемська // Вища школа. 2010. № 12. С. 63–72.

О. А. Шумейко
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЗНАЧЕННЯ МОВИ ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Мова – найважливіший засіб спілкування між людьми, вона безпосередньо пов'язана з мисленням. Мислення не може бути без мови і мови не може бути без мислення. Мова і мислення мають глибоко суспільний характер – не лише за своєю природою, але й за своєю функцією в суспільстві. За допомогою мислення пізнається навколишній світ та усвідомлюються закони природи й суспільства. Пізнавальна діяльність особистості, її мислення можливі лише на підґрунті мовного матеріалу, слів та речень. Кожен момент діяльності обумовлюється думкою і її основним носієм – мовою. Завдяки мові все здобує попередніми поколіннями служить фундаментом для подальшого розвитку особистості і людства в цілому.

Свідомість і самоідентифікація особистості починаються з мови. Мова закладається генетично і є кодом, що зв'язує покоління. Мова визначає національний характер особистості. Самоусвідомлення особистості починається з оволодіння нею рідною мовою. Мислення, а отже і свідомість та самоідентифікація особистості ґрунтуються на основі рідної мови.

Сучасна українська мова є багатомовним надбанням українського народу, вона створена зусиллями багатьох поколінь. Мова – основний комунікаційний засіб людини, за допомогою мови ми висловлюємо свої думки. Мова, безумовно, здійснює вплив на формування свідомості особистості.

Найхарактернішими рисами, що притаманні людині, є суспільна свідомість, суспільна трудова діяльність і мова. Жодна з цих рис не може існувати без двох інших. Особливо тісний зв'язок між мовою та суспільною свідомістю. Формами, в яких знаходять вираження всі витвори людської свідомості, є мовні знаки слова, словосполучення та речення. Початок формування мови збігається зі становленням людського суспільства, коли виникла потреба щось сказати один одному. Мова виконує три основні функції в людському суспільстві: спілкування, повідомлення та впливу. Щодня ми реалізуємо себе, виявляючи своє ставлення до навколишнього світу, і найповніше, найглибше цей процес виявляється в мовленні під час повсякденного спілкування. Коли особа добре володіє мовою, вона має могутній засіб для впливу на інших членів суспільства. Мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу особистості.

Кожна особистість – це унікальний світ, сфокусований у його свідомості, інтелекті тощо. Чим досконаліше вона володіє мовою, тим виразніше, повніше постає перед іншими членами суспільства як особистість. Мова належить до так званих вторинних систем; вона існує не сама по собі, а в людському суспільстві, похідним від якого вона є. Водночас мова – один із факторів самоорганізації суспільства і невід'ємна ознака таких спільнот як народність, нація. Мова існує у свідомості членів суспільства і реалізується в процесах мовлення.

Мова – це найкращий засіб взаємних стосунків окремих осіб між собою, засіб їх духовного об'єднання і взаємного впливу. Без мови немає народності, рідна мова найкраще відбиває в собі думки й почуття окремої людини, суспільності всього народу. Саме в мові, в її історії, розвитку та становленні позначилися перші ознаки проявів самостійного духовного

життя майбутнього окремого народу. Найголовніші індивідуальні ознаки народу – це його мова, література, мистецтво, усна народна творчість тощо.

Мова – це дзеркало навколишнього світу, яке відображає дійсність створює свою картину світу, специфіку й унікальну для кожної мови, і, відповідно, народу, етнічної групи, мовного колективу, що користується цією мовою як засобом спілкування. Подолання мовного бар'єру недостатньо для забезпечення ефективності спілкування між представниками різних культур, для цього потрібно подолати бар'єр культурний. Існують так звані національно-специфічні компоненти культур, тобто саме те, що і створює проблеми міжкультурної комунікації. У мові зберігаються культурні цінності – у лексиці, в граматиці, в ідіоматиці, у прислів'ях та приказках, у фольклорі, у художній та науковій літературі, у формах письмового й усного мовлення. Саме мова є носієм культури, що передає скарби національної культури. Мова формує особистість людини, носія мови, через нав'язані йому мовою і закладені в мові бачення світу та формування менталітету, ставлення до людей, а саме через культуру народу, що користується цією мовою як засобом спілкування.

Мова не існує поза культурою як соціально успадкованої сукупності практичних навичок та ідей, що характеризують наш спосіб життя. Мова, як один із видів людської діяльності, є складовою частиною культури, обумовленої як сукупність результатів людської діяльності в різних сферах життя людини: духовної, суспільної, виробничої. Однак як форма існування мислення і, головне, як засіб спілкування мова постає в одному ряду з культурою. Мова як могутнє суспільне знаряддя, формуючи людський потік в етнос, утворює націю через збереження і передачу культури, традиції, суспільної свідомості певного мовного колективу.

На сьогодні проблема вільного володіння мовою є особливо актуальною і важливою для саморозвитку конкретної особистості, а саме для тих, хто користується словом як основним інструментом своєї професії, чиє мовлення не лише головна зброя у професійній діяльності, але й зразок свідомо чи несвідомо засвоєний, що сприймається оточенням. Останнім часом, коли відбулися значні зміни в умовах функціонування мови, стає актуальною проблема мови як засобу спілкування, мови в її реалізації, проблема культури мовлення у саморозвитку особистості. Чим це викликано? Назвемо особливості, характерні для сучасної української мови к. ХХ – поч. ХХІ ст.ст. : значно збільшився склад учасників масової комунікації (за віком, освітою, службовим становищем, за політичними,

релігійними, партійними і громадськими інтересами); зникла офіційна цензура, через те мовлення стало більш відкритим, довірливим, невимушеним; переважає мовлення спонтанне, заздалегідь не підготовлене. Тому актуальність проблеми мови в саморозвитку особистості є досить високою в наш час.

Відомий вислів Сократа «Заговори, щоб я тебе побачив» свідчить про те, що високий рівень культури мовлення є яскравим свідченням високої загальної культури особистості. Переконливе мовлення – важливий засіб багатоманітного та різноспрямованого впливу на слухача. Правильне, унормоване мовлення може забезпечити швидкість взаєморозуміння між учасниками комунікації. Унормоване володіння мовою – це вільне послуговування усім багатством лексичних засобів; дотримання всіх норм спілкування; використання набутих знань на практиці, доречне поєднання вербальних та невербальних засобів спілкування.

1997 року створено Раду з мовної політики при Президентові України. У підґрунті мовної політики лежить система заходів, спрямованих на регулювання мовних відносин у державі. Мовна політика є складовою національної політики. Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права була розроблена концепція державної мовної політики. Концепція державної мовної політики – це система засадничих нормативних постанов, що базується на компетентному оцінюванні мовної ситуації в державі, регулюючи при цьому суспільні відносини в мовній сфері. У складі Державного комітету України у справах національностей та міграцій створено департамент зі здійснення мовної політики. Це дало позитивний поштовх для формування умов для розвитку української мови як засобу комунікації у країні. Мова є своєрідним живим організмом, який безперервно розвивається.

Мова – це унікальне явище життя і професійної діяльності особистості. Вона чітко визначає її національний характер; інтелектуальні і естетичні інтереси; виявляє ділові якості, свідчить про загальний розвиток особистості.

Отже, знати мову народу, серед якого живеш, – ознака культури та освіченості; знати рідну мову – священний обов'язок; грамотно й етично користуватися мовою фаху – норма професійного буття. Розмовляти нормованою мовою набагато важче ніж спілкуватися сленгом, який ти постійно чуєш у навколишньому лінгвістичному оточенні. Тому вибір мовних засобів насамперед залежить від культури особистості.

Список використаних джерел:

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Л. : Світ, 1990.
2. Ковалевська Т. Ю. Основи ефективної комунікації. – Одеса, 2008.
3. Куць О. М. Мовна політика в державотворчих працях України: навч. посіб. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004.
4. Прадід Ю. Ф. У царині лінгвістики і права. – Сімферополь. : Еліньо, 2006.

ЗМІСТ

Напрям 1

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Лозовой В. О.

САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ
І ПРАКТИКИ 3

Калиновський Ю. Ю., Мануйлов Є. М.

ДУХОВНИЙ САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ
ВІТЧИЗНЯНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ 5

Данильян О. Г., Дзьобань О. П.

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ
У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ 9

Прудникова О. В.

СУЧАСНА ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ
СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ 13

Ценко М. Б.

СТИМУЛИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ 17

Ступак О. Ю.

СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ
АКТИВНОСТІ МОЛОДІ 21

Орлов О. І.

СУЧАСНИЙ СТАН КІНЕМАТОГРАФА: ПРОБЛЕМИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ 24

Напрям 2

ЗБЕРЕЖЕННЯ САМОБУТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

Панков Г. Д.

КРИТИЧЕСКОЕ САМОСОЗНАНИЕ
КАК ВЫРАЖЕНИЕ САМОСТИ 28

Сідак Л. М.

КРИЗА САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЯК ВИЯВ ДУХОВНОЇ
КРИЗИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ 32

Мищенко В. И.	СТУПЕНИ ОСОЗНАННОГО САМОРАЗВИТТЯ КАК ДУХОВНОГО ВОСХОЖДЕНИЯ	37
Дяченко К. А.	ОПТИМІСТИЧНИЙ НАСТРІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТА МЕТА САМОРОЗВИТКУ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ	41
Меліхова Ю. А.	САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СУДДІ: ФІЛОСОФСЬКО- ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ	45
Маслак Н. В.	ЗНАЧЕННЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ЮРИСТА-ФАХІВЦЯ, НОТАРІУСА	49
Понеділок А. І.	ДУХОВНА МАРГІНАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ Й МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ	51

Напря́м 3

САМОВИХОВАННЯ І САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ЯК ЗАСОБИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Єрахторіна О. М.	ОСОБИСТІСНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРІ: ОСОБЛИВОСТІ Й ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ	54
Сердюк О. В.	УНІВЕРСАЛІЗМ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ХІХ СТОЛІТТЯ В СВІТЛІ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ САМОВИХОВАННЯ	57
Люсаренко Т. О.	ЗНАЧЕННЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ БАНДУРИСТА-ВИКОНАВЦЯ ВИЩОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ОСВІТИ	62
Гізімчук О. О.	МУЗИЧНА ОСВІТА І САМОВИХОВАННЯ ЯК ЗАСІБ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МОЛОДИХ СПІВАКІВ	65
Вільхова О. Г.	ОСОБЛИВОСТІ САМОРОЗВИТКУ ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	69

Разумна А. Г.	ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....	71
Малишева А. А.	МАЙНДФУЛНЕС ЯК ЗАСІБ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ	74

Напрям 4

ПРОБЛЕМИ І СУПЕРЕЧНОСТІ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Криворучко С. К.	ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	78
Бурлука О. В.	АКТУАЛІЗАЦІЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ	82
Дейнека Р. С.	НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ЯК ІНСТРУМЕНТ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	84
Матвійчук Ю. Ю.	ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ – ВІДКРИТИЙ ПРОСТІР САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	88
Педан Т. М.	САМОРОЗВИТОК БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	92
Шихова І. В.	РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЯК УМОВА УПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМИ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА».....	95
Терещенко О. Л.	ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ САМООСВІТИ ТА САМОРОЗВИТКУ УЧНІВ НА УРОКАХ СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....	98
Салогуб С. В.	ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ ЯК МОТИВАЦІЯ ДО САМООСВІТИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ.....	102

Напряг 5
РОЛЬ МОВИ В САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Берест Т. М., Купрікова Г. В.

ДИСТАНЦІЙНЕ ВИВЧЕННЯ МОВИ ЯК ФОРМА
САМОРОЗВИТКУ ФАХІВЦЯ 107

Лисенко О. А.

МОВНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ
ОСОБИСТОСТІ ЮРИСТА В УМОВАХ СУЧАСНОЇ
ВИЩОЇ ОСВІТИ 109

Пивоваров В. М.

МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
ЯК УМОВА САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ 113

Шумейко О. А.

ЗНАЧЕННЯ МОВИ ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ
В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ 117

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ
В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ**

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції
(21 березня 2019 року)

Видається в авторській редакції

Технічний редактор *А. Т. Гринченко*

Підписано до друку з оригінал-макета 19.03.2019.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 7,32. Обл.-вид. арк. 6,68. Вид. № 2150.
Тираж 50 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Контактний тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Татарчук С. І.
Тел. (057) 717-25-44